

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ENVER PAŞA'NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI
1914-1918

ALİ KAŞIYUĞUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATAY 2009

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ENVER PAŞA’NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI
1914-1918**

ALİ KAŞIYUĞUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK

HATAY 2009

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Tarih Anabilim Dalı öğrencisi Ali KAŞIYUĞUN tarafından hazırlanan
“ENVER PAŞA’NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI 1914-1918” başlıklı
çalışma 21/ 05/ 2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak
jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Mustafa ÇOLAK
(Başkan)

Üye : Yrd.Doç.Dr.Süleyman HATİPOĞLU

Üye : Yrd.Doç.Dr.Bayram ÇETİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....//

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Son dönem Osmanlı tarihi incelendiğinde özellikle üç isim ön plana çıkmaktadır. Bunlar Enver, Talat ve Cemal Paşa üçlüsüdür. Ancak bunlardan Enver Paşa, gerek askeri, gerekse siyasal alanda yaptığı çalışmalarla diğerlerinden ayrılır.

Enver Bey (Paşa) hakkında bugüne kadar pek çok yorum yapılmış, her yönüyle inceden inceye işlenmiş, birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ağırlık noktasını genelde 1914-1918 (I.Dünya Savaşı) dönemindeki olaylar, özellikle Sarıkamış Felaketi oluşturmaktadır.

1881’de İstanbul’da doğan İsmail Enver, genç bir subayken, Temmuz 1908’de ihtilalin muzaffer bayrağı ile Makedonya dağlarından inerek Genç Türkler Hareketi’nin “hürriyet kahramanı” olacaktır. O artık ordunun ve milletin yıldızı olacak ve bu yıldız onun başkomutan olarak girdiği Birinci Cihan Harbine dek parlayacaktır. Savaşın bilinen seyri ve ülkenin içine düştüğü acılar, onun da kaderini belirleyecektir. Enver Bey, kısa ve yoğun bir hayata sığdırılamayacak kadar zafer ve yenilgiyi bir arada yaşayacaktır.

“Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa” adlı üç ciltlik eseriyle bu konuda inceleme yapan Şevket Süreyya Aydemir, Enver Bey’i 1908-1914 arası döneme bakarak *“1908’in Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey, işte bu kısa devrede Enver Paşa, daha doğrusu imparatorluğun tek söz sahibi olan, genç, inançlı, muhteris, daha doğrusu hem kaderci hem de kaderini yaratan adam olarak sahnededir”* şeklinde tanımlar. Yetiştirdiği dönemin Osmanlı zabitanı içinde kendini geliştiren Enver Bey, Makedonya’daki çete savaşlarında gösterdiği başarılarla sivrilmiş, 1908 hareketinde öncü rolü onu halk kahramanı mertebesine getirdiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki durumunu da güçlendirmiş, 1913 Babıâli Baskınından itibaren gerek bu örgütün askeri kanadının gerekse siyasi kanadının adeta lideri haline gelmiştir.

Biz bu çalışmada Aydemir'in tabiriyle kaderini yaratan adamın, Enver Paşa'nın, kaderciliğini değil, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olduktan sonra orduyu yenilemek amacıyla yaptığı ıslahat çalışmalarını irdelemeye çalışacağız. Beş bölüm halinde hazırlamaya gayret gösterdiğimiz bu çalışmanın birinci bölümünde; çalışmanın konusu ve önemi, amacı ve çalışma yöntemini ele aldık. Çalışmamızın ikinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşına girişi öncesinde yaşanan gelişmeleri ele aldık. Aslında savaş kısmı doğrudan konumuz ile ilgili değildi. Fakat yapılan ıslahatların ne maksatla yapıldığını görmek adına en azından savaşa nasıl girdiğimizin bilinmesinin yararlı olacağı düşüncesiyle bu bölümü savaş öncesi gelişmelere ayırdık. Bu bölümde ittifak arayışları ve sonrasında Almanya ile yapılan ittifak ve etkileri değerlendirilmeye çalışıldı. Ancak Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheleer kısmı ele alınmadı. Bunun bazı nedenleri vardı. Birincisi cepheleer esas konumuzun içerisinde yer almamakta, ikincisi konu ile ilgili yeterince bilgi ve belge bulunduğundan klasik İnkılâp Tarihi ders kitaplarını andırmak istemeyişimizdir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise çalışmanın asıl konusuna yani ıslah çalışmalarına yer verdik. Burada Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olması, Alman Askeri İslah heyetinin gelişi, seferberlik gibi konuların yanında Kara, Hava ve Denizcilik alanında yapılan ıslahatlar anlatılmaya çalışıldı. O dönem içerisinde askere alımlar ve benzeri konular değerlendirildi. Dördüncü bölümde ordunun siyasetten ayrı tutulması için yapılan çalışmalar, iaşe meselesi ve askerlere okuma-yazma öğretmek amacıyla yazı alanında yapılan değişiklikler irdelenmeye çalışıldı. Beşinci ve son bölümde ise önceki bölümlerde anlatılanlardan hareketle genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı tamamlamaya çalıştık.

Son söz olarak bu çalışmanın hazırlanmasında ve böyleleri bir çalışmaya beni yönlendiren ve her konuda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, bilgi ve birikimleriyle bana yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK'a, kaynak temini konusunda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yard. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na, gösterdikleri yakın ilgi ve desteklerinden dolayı Yard.Doç.Dr Songül ÇOLAK ve Yard.Doç.Dr Ahmet GÜNDÜZ'e, her ne kadar şahsi nedenlerden dolayı yeterince yararlanamasam da başta arşiv müdürü Albay Ahmet TETİK olmak üzere ATASE personeline, zamanlarını heba ettiğim hayat arkadaşım Saadet Vural

KAŞIYUĞUN ve çalışmanın zamanında tamamlanamaması için gerekli tüm çabayı sarfeden biricik oğlum Ozan KAŞIYUĞUN'a en içten dileklerle teşekkürü bir borç bilirim.

Hatay 2009

Ali KAŞIYUĞUN

ENVER PAŞA’NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI
1914-1918

Yüksek Lisans Tezi, Ali KAŞIYUĞUN
Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
Danışman: Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK

ÖZET

Askeri temeller üzerine kurulan Osmanlı Devleti’nde ordu, her zaman için en önemli unsurlardan biri olmuştur. Ancak zamanla devletin ekonomisinde, siyasal ve sosyal durumunda görülen yozlaşma ve gerilemeler orduda da kendisini hissettirmiş ve ordu teşkilatında bir değişimi zorunlu kılmıştır.

Askeri anlamda ilk çalışmalar III.Selim devrinde görülmekle beraber ilk ciddi atılım II.Mahmut döneminde “Yeniçeri Ocağı”nın kaldırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Tanzimat dönemi boyunca değişim devam etmiş ve II.Abdülhamit döneminde farklı bir boyut kazanmıştır. Bundan böyle ordu yapısında Alman etkinliği artmıştır.

II.Meşrutiyet döneminde de ordudaki değişim devam etmiş ve silahlı kuvvetlerin ıslahı için ciddi adımlar atılmıştır. Fakat Trablusgarp ve Balkan savaşlarında yenilmiş olan Osmanlı ordusu için daha zorunlu tedbirlerin alınması gündeme gelmiş ve Almanya’dan bir ıslah heyetinin gelmesi sağlanmıştır. Ancak asıl değişim Enver Paşa’nın Harbiye Nazırı olmasıyla gerçekleşmiştir.

Enver Paşa, başa geçtikten sonra yaşlı ve görevlerini ihmal eden subayları ordudan atmak suretiyle orduyu gençleştirmiştir. Daha sonra hava ve deniz kuvvetlerinde de değişik düzenlemeler yaparak komuta kademesinin gençleşmesini sağlamıştır. Böylece orduya daha dinamik bir ruh kazandırılmıştır.

Ordudaki bu değişim her ne kadar devletin yenilgisini engelleyememişse de asıl meyvelerini Kurtuluş Savaşı'nda verecektir. Çünkü Kurtuluş Savaşını kazanan kumanda kademesi bu ordu içinden yetişmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Enver Paşa, Osmanlı Devleti, Almanya, Harbiye Nezareti, Ordu, Seferberlik, I.Dünya Savaşı

**ENVER PASHA'S İMPROVEMENT WORKS OF THE ARMY
1914-1918**

Ali KAŞIYUĞUN

History Department, Master of Science

Supervisor: Assistant Professor Dr. Mustafa ÇOLAK

ABSTRACT

For The Ottoman State which is based on military principals the army had always been one of the most important elements. However in time the degeneracy and regression in the economy, political and social condition of the state had made itself self in the army and required alteration in the army organisation.

Besides having been seen in the period of Selim the third the first studies on point of military, the first serious attempts were carried out in the period of Mahmut the second which were the abolishing of the janissary academies. Throught the Tanzimat period alteration went on and in the period of Abdülhamit II. İt attained a different dimension. After that in the formation of the army German influence increased.

The change in the army went on in the second Constitutinalism period too, and serious steps were taken for the improvement of the armed forces. But for the Ottoman army which was defeated in the Trablusgarp and Balkan wars, more important steps came into question and an improvement commission from Germany was brought. However, the main alteration came true when Enver Pasha became Military Academy Secretary.

When Enver Pasha took the head he rejuvenated the army by putting an end to the jobs of those officers who were old and neglect their duty. Later on by making different regulations in the air and naval forces he rejuvenated the command step. In this way a more dynamic soul was gained for the army.

Although this alteration in the army didn't prevent it from defeat, it would get its main positive results in the Independence War. Because command step that won the Independence War, was grown within the same army.

KEY WORDS

Enver Pasha, The Ottoman State, Germany, Harbiye Intendence, Army, Mobilization, First World War

ENVER PAŞA'NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI 1914-1918

Ali KAŞIYUĞUN

İÇİNDEKİLER

Dış Kapak	
İç Kapak	
Jüri Üyeleri Onay Sayfası	
Önsöz.....	i
Özet Ve Anahtar Sözcükler.....	iv
Abstract And Key Words.....	vi
İçindekiler.....	viii
Çizelgeler	xii
Kısaltmalar.....	xiii

GİRİŞ

BİRİNCİ KESİM

ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Çalışmanın Konusu Ve Önemi.....	1
1.2. Çalışmanın Amacı	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	3

İKİNCİ KESİM

ALMANYA İLE İTTİFAK VE SAVAŞA GİRİŞ

2.1. İttifak Arayışlarının Nedenleri.....	4
2.2. İttifak Arayışları.....	5
2.2. Almanlar Açısından Durum.....	11
2.4. Osmanlı-Alman Gizli Antlaşması.....	12
2.5. Seferberlik İlanı.....	14
2.6. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi.....	16
2.7. Goeben ve Breslau.....	18

2.8. Savaşa Girmemek Mümkin Müydü?.....	25
---	----

ÜÇÜNCÜ KESİM

ENVER PAŞA’NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI

3.1. Kara Ordusunda Yapılan Islah Çalışmaları.....	27
3.1.1. Enver Paşa’dan Önceki Durum	27
3.1.2. Alman Askeri Islah Heyeti.....	30
3.1.3. Harbiye Nazırlığı.....	36
3.1.4. Ordunun Gençleştirilmesi.....	39
3.1.5. Ordunun Yeniden Teşkilatlandırılması.....	43
3.1.6. Para Sıkıntısı.....	52
3.1.7. Askerlik Hizmeti Ve Asker Alımları.....	54
3.1.7.1. 1909 Asker Alma Kanunu.....	54
3.1.7.2. 1914 Asker Alma Kanunu.....	55
3.1.7.3. Amele Taburları	57
3.1.7.4. Kadın Amele Taburları.....	60
3.2. Havacılık.....	64
3.2.1. Türk Havacılığının Kuruluşu.....	64
3.2.2. 1911 – 1914 Yılları Arasında Türk Hava Kuvvetleri.....	65
3.2.3. 1914-1918 Yılları Arasında Türk Hava Kuvvetleri.....	66
3.2.4. Uçakların Genel Özellikleri.....	73
3.3. Bahriye.....	74
3.3.1. 1914 Öncesi Durum.....	74
3.3.2. 1914-1918 Arası Yapılan Düzenlemeler.....	75
3.3.3. II. Meşrutiyet Dönemi Bahriye Kıyafetleri (1909 Yılı Nizamnamesi).....	80
3.3.3.1. Bayramlık (Büyük) Üniforma	80
3.3.3.2. Selâmlık Üniforma.....	81
3.3.3.3. Setre Takımı	81
3.3.3.4. Günlük Siyah Üniforma.....	81

3.3.3.5. Günlük Beyaz Üniforma.....	82
3.3.3.6. Deniz Erleri.....	82
3.3.3.7. 1909 Yılı Kıyafet Nizamnamesinden Sonra Yapılan Kıyafet Değişiklikleri.....	83
3.3.3.8. Kara ve Deniz Kıyafetlerinde Yapılan Diğer Değişiklikler: Enveriye ve Cemaliye	83
3.3.3.9. Gedikli Zabit.....	86
3.3.3.10. Rütbe Değişiklikleri.....	86

DÖRDÜNCÜ KESİM

ORDUDA YAPILAN DİĞER BAZI ISLAH ÇALIŞMALARI

4.1. Ordu ve Siyaset.....	88
4.2. Yazı Meselesi; Enveriye	92
4.3. İaşe Meselesi.....	95
4.4. Osmanlı Devleti Açısından Kayıplar	99

BEŞİNCİ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

5.Sonuç	103
---------------	-----

EKLER	107
EK-1: Bahriye’de Giyilen Kıyafetlerden Örnekler.....	108
EK-2: Enveriye Yazısına Bir Örnek.....	109
EK-3: Kolorduların Hangi Tümenlerden Oluştüğünü Gösteren Bir Belge.....	110
EK-4: Sahra Jandarma Teşkilatını İdare Eden Cetvel	111
EK-5: Kolordu Karargahlarında Bulunan Sahra Jandarmasının Teşkili	112
EK-6: Enver Paşa ve Enveriye.....	113
EK-7: 45 Yaşına Kadar Olanların Askere Alınmasına Dair Geçici Kanun ve Askere Alınacak Gayrimüslim Unsurların Bedel Nakdi Ödemesine İlişkin Gazete Haberi.....	114
EK-8: 1330 Eylülünde Silah Altına Alınacak Efrad İle 1310 Doğumluların Hemen Silah Altına Alınması Hakkında İrade-i Seniyye.....	115
EK-9: Gazino ve Birahanelere Giden Askerlerin Derhal Emekli Edilmeleri Yada İhraç Edilmelerine Dair Enver Paşa’nın Beyanatı.....	116
EK-10: Elbise kanununa ilişkin yapılan ek düzenleme.....	117
EK-11: Emekliye Sevkedilenlere Ait Örnek Bir Liste.....	118
EK-12: Osmanlı Havacılık Brövesi ve Tayyare Cemiyeti Bröveleri.....	119
EK-13: İlk Türk Savaş Pilotu Fesa Bey’in Diploması.....	120
EK-14: Seddü’l-Bahir Üzerinde Türk Uçaklarının Düşürdüğü Bir Düşman Uçağı.....	121
EK-15: Havacılık Envanterine Giren İlk Savaş Uçakları -1	122
EK-16: Havacılık Envanterine Giren İlk Savaş Uçakları – 2.....	123
EK-17: Enver Paşa’nın Orduyu Islahına Dair Beyannamesi.....	124
EK-18: Türk Ordularının Seferberlikten Önce Konuşlandırıldıkları Yerler.....	125
EK-19: Türk Ordularının Savaşa Girmeden Önce Yığınak Yaptığı Yerler.....	126
KAYNAKÇA	127

ÇİZELGELER

Çizelge-1 Seferber Kolorduların Mevcutları	46
Çizelge-2 1914 Kasım Ayı İtibariyle Orduların Durumu.....	49
Çizelge-3 43.Alay 1.Piyade Taburu 1.Bölük'ün 1917 Yılı Yemek Listesi	98
Çizelge-4 Hastahane Kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti'nin Askeri Kayıpları ...	100

KISALTMALAR

ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
a.g.e	: Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DH	: Dahiliye
Haz .	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
vs	: Vesaire

GİRİŞ

BİRİNCİ KESİM

ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Çalışmanın Konusu Ve Önemi

Tarih boyunca Türkler çeşitli devirlerde, muhtelif bölgelerde birçok devlet kurmuş ve dünyanın en güçlü ordularını meydana getirmişlerdir. Bu devletlerden biri olan Osmanlı Devleti için de ordu en önemli unsurlardan biri olmuştur. Ancak devletin siyasi, sosyal ve ekonomik gerilemesine paralel olarak orduda da birtakım gerilemeler görülmüştür. Bu duruma çeşitli dönemlerde çareler aranmış, ancak en köklü ıslahat II.Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağının lağvedilip yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması ve Seraskerlik makamının ihdas edilmesiyle yapılmıştır. Daha sonra II.Meşrutiyet döneminde orduyu modernleştirmek amacıyla Harbiye Nezareti oluşturulmuş, ordunun kıyafetleri değiştirilmiş, çeşitli nizamnameler yayınlanmıştır. Fakat alınan önlemlere rağmen gerekli başarı sağlanamamış, Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde birçok yer elden çıkmıştır.

Bu dönemde yapılan en önemli ıslahatlardan birisi de Liman Von Sanders başkanlığında bir Alman askeri ıslah grubunun gelmesi olmuştur. Ancak 1914 yılı başlarında Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ile beraber orduda yeni bir değişim rüzgârı esmeye başlamıştır.

Ordunun dinamik ve bilgili (mektepli) komutanların elinde yükseleceğine inanan Enver Paşa, kara ve deniz ordularında geniş ölçüde bir tasfiye işlemi başlatacak ve binin üzerinde subayı emekliye sevk ederek orduyu gençleştirmeye yönelik bazı adımlar atacaktır. Miralaydan Kolordu komutanı, kaymakamdan tümen komutanı ve yeni feriklerden (General) ordu komutanı tayin edecektir. Özetle kurmay kadroları daha küçük rütbeli subayların eline geçecektir. Bu çalışmalarla

beraber 1914 yılı ortalarında çıkan Cihan Harbi ile birlikte Almanların yanında yer alan Osmanlı Devleti için zor bir dönem başlayacaktır. Çünkü ordunun sıkıntılarını (giyim-kuşam, beslenme, barınma, ulaşım, salgın hastalıklar v.b) gidermek büyük bir sıkıntı yaratacaktır.

Bu şartlar altında dünya savaşına giren Osmanlı ordusunun durumunu bilmeden başarı ya da başarısızlıkları sadece siyasi olaylarla açıklamak yetersiz olur. Çünkü savaşın kaderini belirleyen asli unsur ordudur.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bugüne kadar Osmanlı Tarihi üzerine çok sayıda araştırma yapılmış, ancak yapılmış çalışmaların ağırlık noktasını her ne kadar son dönemlerde sosyal ve ekonomik konular bir nebze öne çıkmışsa da siyasi tarih oluşturmuştur. Oysa cereyan eden olayları yalnızca siyasi olaylara dayandırarak açıklamak yetersiz olur. Dolayısıyla da sosyo-ekonomik meseleler de en az siyasal olaylar kadar olayların oluşumunda etkilidir. Biz de bu noktadan hareketle askeri tarihçilik açısından durumu ele alarak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında sahip olduğu ordunun durumunu ve şöhret basamaklarını kısa bir sürede tırmanarak genç yaşta Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'nın, orduyu düzeltmek için yaptığı ıslahat çalışmalarını konu olarak belirledik.

Enver Paşa, genellikle Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen kişi olarak lanse edilmektedir. Savaşa girişte çok büyük bir etkisi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak olayları salt bir pencereden değerlendirmek akademik çalışma ilkelerine uymadığı gibi yapılan çalışmanın bilimsellikten uzaklaşmasına ve tek taraflı bir çalışmanın ortaya çıkmasına da neden olur. Oysa Kurtuluş Savaşını kazanan kadronun Birinci Dünya Savaşında Enver Paşa'nın yaptığı ıslahatlar neticesinde şekillendiği gerçeği ortadadır. Bu nedenle Enver Paşa'yı değerlendirirken O'nu, Osmanlıyı savaşa sürükleyen kişi olmanın yanında Kurtuluş Savaşını kazanan orduyu ve komuta kademesini şekillendiren kişi olarak da tanımlamak gerekir.

Çünkü Enver Paşa'nın yaptığı en önemli ıslahat çalışmalarından birisi de komuta kademesini gençleştirmiş olmasıdır.

Bu dönem ile ilgili birçok kaynak bulunmasına rağmen, salt dönemin ordu yapısı hakkında derli toplu bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılmış olan çalışmalar ise birbirinden bağımsız olarak ele alınmış, genellikle tek konu (havacılık, denizcilik gibi) üzerinde şekillenmiş bulunmaktadır. Amacımız, bu konudaki eksikliği gidermeye çalışmak ve Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde (1914-1918) orduda yapılan düzenleme çabalarını değerlendirerek dönemin ordu yapısı hakkında bir çalışma ortaya koymaktır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Akademik çalışma ilkelerinin başında şüphesiz ki araştırmacının tarafsızlığı gelmektedir. Bu ilkeden hareketle M.Kemal Atatürk'ün, *“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır”* vecizesini kendimize rehber edinerek gelişmeleri elimizden geldiğince objektif bir şekilde değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamıza öncelikli olarak katalog taraması yaparak başladık. Daha sonra arşiv belgelerinden, anılardan, dönemin gazetelerinden yararlanmaya özen gösterdik. Ayrıca birinci ve ikinci el kaynaklardan da yararlanmak suretiyle çalışmamızı tamamlamaya çalıştık. Elde ettiğimiz bilgi ve bulguları tenkit süzgecinden geçirmek suretiyle yazım aşamasına geldik.

İKİNCİ KESİM

ALMANYA İLE İTTİFAK VE SAVAŞA GİRİŞ

2.1. İttifak Arayışlarının Nedenleri

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girmeden evvel varlığını denge politikası izleyerek devam ettirmeye çalışıyordu. Ne var ki bu denge politikası bir süre başarılı olmuş ancak 19.yüzyılın sonlarında uygulanmaya çalışılan politika yeterince sonuç verememiştir. 20. yüzyıl başlarında ise gerek iç politikada ve gerekse dış politikada yaşanan sorunlar nedeniyle Osmanlı Devleti oldukça yıpranmış ve varlığını devam ettiremeyecek bir devlet konumuna düşmüştür. Kaldı ki 1900'lü yılların başlarında meydana gelen olaylar (Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları) Osmanlı Devleti'ni siyasal arenada varlığını devam ettirebilmesi için güçlü bir müttefik bulmaya zorlamaktaydı. İşte bu sebeple savaş öncesi ittifak arayışlarına başlayan Osmanlı Devleti, çeşitli girişimlerden sonra Almanya ile işbirliği yapacaktır. Gerek siyasal, gerekse askeri ve ekonomik alanda yapılan bu işbirliği savaş süresince devam edecek ve ordunun ıslahı konusunda Almanya'dan büyük ölçüde faydalanılacaktır. Bu amaçla esas konumuza yani ordunun ıslahı çalışmalarına geçmeden evvel savaş öncesi yaşanan gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş nedenleri üzerinde durmayı uygun gördük.

Birinci Dünya Savaşı, Avrupadaki dört merkezi devlete karşı, Avrupa ve diğer kıtalarda bulunan yirmiden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşen ve beraberinde çok önemli sonuçlar doğuran kitlesel anlamda ilk büyük savaştır. İnsanlık tarihinin geçirdiği en tahripkâr savaşlardan biri olan Birinci Dünya Savaşı iki açıdan oldukça önemlidir. Birincisi, insanlığı büyük felaketlere sürükleyerek insanlık tarihi açısından büyük çapta maddi ve manevi yıkıntı yaratan kitlesel anlamda ilk büyük savaş olması, ikincisi ise savaş sonunda imparatorlukların yıkılarak yerine yeni devletlerin kurulmasıdır. Ancak yıkılan devletlerin yerinde kurulan yeni devletlerin meydana getirdiği kuvvet boşlukları bir dengesizlik durumu

yaratarak adeta İkinci Dünya Savaşına davetiye çıkarmıştır. Yani kalıcı bir barış sağlanamamıştır.

Dünya tarihi açısından olduğu kadar Türk tarihi açısından da Birinci Dünya Savaşı büyük önem taşımaktadır. Savaş öncesinde sömürge yarışı, siyasal çıkar çatışmaları, sanayi inkılâbının etkileri gibi siyasi ve iktisadi gelişmeler nedeniyle bloklaşan Avrupalı devletlerin uzlaşmaz tutumları, adeta bir silahlanma ve sömürgecilik yarışına girmeleri, büyük savaşın ayak sesleri haline gelmiş ve bir kıvılcım beklenmeye başlanmıştı. Savaş öncesinde oluşturulan elverişli ortamda ilk bakışta önemsiz gibi görünen bir kıvılcım 28 Haziran 1914'te büyük bir yangına sebep olacaktır. Avusturya-Macaristan veliahdı Franz Ferdinand ve eşi bir Sırp tarafından öldürülünce Birinci Dünya Savaşı başlayacak ve kısa bir sürede tüm Avrupayı etkisi altına alacaktır. Bu durumdan Osmanlı Devleti de payına düşeni alacak ve bir oldu-bittiyle kendisini savaşın ortasında bulacaktır.

Osmanlı Devleti, savaş öncesinde üç büyük savaştan (Trablusgarp, Birinci ve İkinci Balkan Savaşı) çıkmış, ordusu oldukça yıpranmış, ekonomik açıdan oldukça zayıflamış, siyasi arenada yalnız bırakılmış olmasına rağmen Almanya ile bir ittifak antlaşması yapacak ve bir süre sonra kendisini bu büyük savaşın ortasında bulacaktır. Bu savaşa girişte ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en etkili yöneticilerinden biri olan, şöhret basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanan ve Almanların savaşı çok kısa bir sürede bitireceğine inanan Enver Paşa gelmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'ni savaş öncesinde bekleyen önemli meseleler vardır. Bunların başında da siyasi arenada yalnız kalmamak için güçlü bir müttefik bulma meselesi gelmekteydi.

2.2. İttifak Arayışları

Savaş öncesinde ittifak ve İtilaf devletleri adeta bir savaşın başlamasını bekliyor gibiydiler. Yani 1914 yılı Haziranı öncesi gelişmeler Avrupada büyük bir savaşın çıkacağına habercisiydi. Balkan Savaşlarından yorgun ve mağlup olarak

çıkılmış bir orduyla girişilecek bir savaşın neticelerinin pek de olumlu olamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla elde kalan mevcut toprakları korumak amacıyla bir müttefik bulma zorunluluğu açıkça gözükmemektedir. Bu nedenle Osmanlı yönetimi ittifak arayışlarına girecek ve ilk olarak başvurulacak adres ise İtilaf devletleri olacaktır.

Osmanlı Devleti, daha Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve Rusların bu fırsattan istifade ederek boğazlardan gemi geçirmek istedikleri bir sırada ilk ittifak girişimi için İngiltere'ye başvurmuştu. İkinci ittifak girişimi ise Rusların Doğu Anadolu vilayetleri ile ilgili yapılacak ıslahatlarda baskı yaptıkları dönemde yine İngiltere'ye yapılmış ancak her iki girişimde başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır. Bir diğer ittifak girişimi ise Ruslar ve Fransızlarla denenmiştir. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Rus Çarı II.Nikola ile 10 Mayıs 1914'te Kırım-Livaty'a da görüşmüş ancak Rus Dışişleri bakanı Sazanof, İngiltere ve Fransa'nın onayı olmadan bir antlaşmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir. Diğer bir ittifak girişimi ise Cemal Paşa nezdinde Fransızlarla gerçekleştirilmiş ancak buradan da bir sonuç çıkmamıştır. (Babacan, 2005:100-101) Hatta Cemal Paşa, ittifak teklifini Paris'te Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü Margarie'ye önerdiğinde şu cevabı alacaktır. *“Sizinle siyasi bir ittifak veya bir anlaşma yapabilmemiz için müttefiklerimizin buna muvaffakiyet etmesi lazımdır ki bunun kabil olup olmayacağı şüphelidir.”* (Kocabaş, 1988:145) Bu cevap ise nazikçe red demektir. Hüseyin Cahit Yalçın, itilaf devletlerinin herhangi bir ittifaka sıcak bakmamalarını şu sözlerle doğrulamaktadır. *“Hiçbir Avrupa devleti Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisine müttefik diye kabul edemezdi. Çünkü O'nun yaşaması değil, parçalanması ve ortadan kalkması matlup idi.”* (Yalçın, 1943:29) Görüldüğü gibi savaş öncesinde itilaf devletleriyle yapılan tüm ittifak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylesi bir durumda da Osmanlı Devleti, adeta Almanlarla ittifak yapmaya zorlanmıştır. Yani bir anlamda Almanya, zoraki seçenek haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu sırada çözmek zorunda olduğu –belki de- en önemli mesele dünya siyasetinde tek başına kalma problemidir. Tarafsızlık, ilk etapta mantıklı gibi gelse de savaş başladıktan sonra ülkenin tarafsız kalmasına diğer devletlerin göz yumması beklenemezdi. Ayrıca Balkan Savaşlarının kayıplarını

giderme umudu ve parasızlık bir anlamda Osmanlı Devleti'ni savaşa girmeye adeta zorlamaktaydı. Kaldı ki Balkan Savaşlarından sonra ülkenin içerisinde bulunduğu durum, tarafsızlık politikasına psikolojik yönden izin vermemektedir. Bununla beraber ittihatçılar da tarafsız kalınsa bile büyük devletlerin Osmanlıyı aralarında paylaşacaklarından emindirler. (Ahmad, 1986:247; Akşin, 2000:54; Pomiankowiski, 1990:16) Nitekim Düyun-u Umumiye İngiliz Daimler Vekili Sir Adam Block'un 1914'te harbe girmemiz üzerine İstanbul'dan ayrılacağı zaman sarfettiği şu sözler bunu doğrular niteliktedir. *“Eğer Almanya kazanırsa, siz de Alman kolonisi olacaksınız. Eğer İngiltere kazanırsa mahvoldunuz!”* (Atay, 1980:125) Zaten Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda daha önce cereyan etmiş olaylar, tarihsel kanıtlar vardı; mesela 1908 Haziran ayında İngiltere ve Rusya arasında yapılan Reval görüşmelerinde Osmanlı topraklarının paylaşımının görüşülmesi, 31 Mart olayında İngiliz parmağının olması, Girit olayında İngilizlerin, Yunanlıları desteklemeleri (Kılıç, 2005:48) sadece İngilizler açısından bunlara örnek olarak verilebilir. Bununla beraber Balkan Savaşları imparatorluğun diplomatik tecridini ortaya çıkarmıştı. Tecridin, devletin sonu olduğunu bilen ittihatçılar, yalnız kalmaktansa herhangi bir ittifakı imzalamaya hazır görünmektedirler. (Zürcher, 1995:164) Dolayısıyla Osmanlı'nın böylesi bir durumda tarafsız kalması zor bir seçenek olarak gözükmektedir.

Almanya ile yakınlaşma gerekçesini biraz daha farklı değerlendiren Eski Mebusan Meclisi başkanı Halil Mentеше'nin şu sözleri Almanya ile yakınlaşma gerekçesini ortaya koyması açısından önemlidir. *“Balkan harbinden çok zayıflamış olarak çıkmıştık. Bu hal yalnız kendimize dayanmak ümidini kesretmişti. Ve yalnız kalmanın ne feci akıbetler doğurabileceğini harbin felaketli neticeleri gözlerimizin önüne sermişti. Binaenaleyh harici teminat aramak, hiç olmazsa devleti yeniden kuvvetlendirmek için zaman kazanmak lazımdı. Almanya'dan o kadar ümidimiz yoktu. Memleketimizle alakasını sırf iktisadi buluyor. Rus istilasından bizi korumak için zamanında ordularını kullanacak kadar bizimle alakadar görmüyorduk. İngiltere ve Fransa ile ittifakın mümkün olmasa da Rusya'nın suikastını tadil ile bize vakit kazandırabileceklerini düşünüyorduk. Onlara yakınlaşma siyasetine karar verdik.”* (Halil Mentеше'nin Anıları, 1944 (4 Kasım) Mentеше'ye göre Almanya ile

yakınlaşma bir dostluktan ziyade devletin kendisini toparlaması için sadece zaman kazanmaya yönelik olarak yapılan bir girişimdir. Zaten onlardan bir beklenti içerisine de girmemektedir.

Başta Enver Paşa olmak üzere ileri gelen İttihatçıların bu yalnızlık politikasına şaşırılmaları gerekir. Çünkü bu yalnızlaştırma politikası Avrupalı devletlerin “Hasta Adama” karşı bir nevi geleneksel politikasıdır. Oysa Osmanlı açısından durum farklıdır. Osmanlı Devleti, varlığını devam ettirebilmek amacıyla her halükârda ittifak ya da itilaf devletlerinden birisine yanaşmak durumundadır. Fakat burada iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Birincisi her halükârda Osmanlı topraklarının paylaşılması sorunu, yani savaşa girse de girmese de toprakları paylaşılacaktır. İkinci sorun ise kiminle işbirliği yapılması gerektiği konusunda yaşanacaktır. Çünkü bazı İttihatçılar İtilaf devletleri grubunda yer almak isterken başta Enver Paşa olmak üzere bazı İttihatçılarda İttifak devletleri grubuna yani Almanya ile işbirliği yapılması gerektiğini savunacaklardır.

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde itilaf devletlerinden özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında maddi-manevi kayıplara uğramıştı. Yeni bir savaş durumunda eğer Osmanlı Devleti savaşa dahil olursa itilaf devletleri tarafından çok büyük kayıplara uğrayabilirdi. Oysa Almanya ile çarpışması, kendisine bir yarar sağlamayacağı gibi Balkan Savaşlarının kayıplarının bir kısmını telafi etmesi de mümkündü. (Bayur (b),1991:68-69) Dolayısıyla İtilaf devletlerinin yanında savaşa girmek Osmanlı Devleti açısından pek de bir şey kazandırmayacaktı. Ancak Almanya'nın tarafında savaşa girilmesi demek kapitülasyonlardan, Düyun-u Umumiye'den ve Rus saldırılarından kurtulmak demektir. Diğer taraftan Balkan Savaşlarının kayıplarının giderilmesi anlamı da taşımaktaydı. (Aybars, 2000:47) Bu nedenle Almanya daha yakın bir seçenek olarak görülmektedir.

Nitekim Almanya'ya gönderilen raporlar bunu doğrular niteliktedir. Şöyle ki 21 Mayıs 1913'te İzmir'den Hartmann imzasıyla Almanya Başbakanına gönderilmek üzere İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne ulaştırılmış olan bir raporda Hartmann, Anadolu halkının büyük bir kısmının Osmanlı yönetiminden

ümidini kestiğini ve kendilerini himaye edecek bir ülke aradıklarını belirttikten sonra sempatiyle bakılan ülkeler arasında İngiltere'nin ilk sırada Almanya'nın ise ikinci sırada yer aldığını kaydetmektedir. Fakat Balkan Savaşlarından sonra Almanlara olan ilginin sürekli arttığını, ileride Almanya'nın Anadolu'yu himayesine alabileceğini belirterek bunun için çaba sarf edilmesi gerektiğini belirtecektir. (Çolak (b), 2006:47)¹

Almanlarla ittifak yapılmasının bir başka nedeni de Rus korkusudur. Çünkü ittifak, Çarlık Rusya'sına karşı güvence vaat etmektedir. Almanya ise Osmanlı açısından en az tehlikeli devlet görünümündedir. Çünkü Almanya, Osmanlı Devleti'ni sadece “pazar” olarak görmektedir. (Babacan, 2005:102-103) İttihat ve Terakki Partisinin genel sekreterliğini yapmış olan Mithat Şükrü Bleda, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir. *“Almanlarla anlaşma yapmadan önce –Ümit, cihandan büyüktür- sözüne uyarak İngiliz ve Fransızlarla görüşerek hükümetimizin görüşünü bildirdik... aradan uzun bir zaman geçtiği halde bu iki ülkeden ne müspet ne de menfi bir cevap aldık. Bu olmadığı gibi hakkımızda hiç de hoş gitmeyecek söylentilerin dolaşmaya başladığını öğrendik. Bu söylentilerin başında doğunun bir kısmı ile boğazların Rusya'ya peşkeş çekileceği konusu da vardı... karşı tarafta üç dört yüz yıllık düşmanımız pençesini uzatmış üzerimize çullanmak üzere fırsat beklerken nasıl olurdu da Almanya'nın uzattığı eli sıkıydık?”* (Bleda, 1979:78-79) Bleda'ya göre Rus tehlikesi, Osmanlı Devleti'ni Almanlara yaklaştırmış olan önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Talat Paşa, hatıralarında Almanya ile ittifakı şu şekilde değerlendirmektedir. *“Türkiye iç yönetimini örgütlemek, ticaret ve sanayini geliştirip korumak, demiryollarını genişletmek, kısaca yaşayabilmek ve varlığını koruyabilmek için öteden beri devlet gruplarından birine katılmak üzere bir imkân aramıştı. Fakat devletlerden hiçbiri buna razı olduğunu bildirmemişti... Hepimiz şu kanıdaydık ki varlığını koruyabilmesi için Türkiye'nin böyle bir Avrupa devletiyle antlaşma yapması gerekliydi ve Türkiye, ancak bilim, sanat, sanayi ve ticaret bakımından bu*

¹ Bilgi için bkz. Çolak (b) a.g.e s.47'de 85 numaralı dipnot

derece ilerlemiş bir devletin yardımıyla kendi varlığını ve gelişmesini sağlayabilirdi.” (Talat Paşa, 1986:33-34) Talat Paşa’ya göre ittifak yapılmasının birkaç nedeni vardır. Birincisi, varlığını koruyup geliştirme ihtiyacı, ikincisi, ülkenin her açıdan kalkındırılması, üçüncüsü diğer devletlerin buna rıza göstermemiş olmalarıdır. Bu durumda Almanya ile ittifakı zorunlu görmektedir.

Harbiye Nazırı olduktan sonra Almanya ve müttefikleri yanında yer almak isteyen Enver Paşa ise Avrupalı devletler arasında en az korkulacak ülke olarak Almanya’yı görmektedir. Çünkü Enver Paşa’ya göre Avrupanın en güçlü kara ordusuna sahip Almanya’nın savaşı kazanması demek Osmanlının çöküşten kurtulması, hatta durumunu daha da güçlendirmesi demektir. Ayrıca itilaf devletlerine yapılan teklifler kabul görmediği gibi Enver Paşa’ya göre Osmanlı Devleti, olası bir savaşta taraf olsun ya da olmasın er geç itilaf devletlerince taksim edilecektir. Bu nedenle savaş bitmeden Almanların yanında yer almak gerektiğine inanan Enver Paşa, kazançlı çıkmanın çaresi olarak Almanya ile ittifakı görmektedir. Ancak Enver Paşa’yı yanıltan nokta, Osmanlı Devleti’ni tarafsız kalma gibi bir şansa sahip olarak görmemesi ve Almanların askeri gücünü olduğundan daha fazla görerek bu ordunun yenilmezliğine olan inancı olmuştur. (Çolak (a), 2006:12-17) Bu konuda bir süre Enver Paşa’nın maiyetinde çalışan İnönü şunları kaydetmektedir. “*Enver Paşa, Alman ordularının kudret ve kıymetine sarsılmaz bir hayranlık besliyordu. Bu orduların hesap ve takat dışı bir sefere girmiş olduklarını fark etmiyordu...*” (İnönü, 1985:99)

Almanya’nın en güçlü aday konumunda bulunmasında gerek Alman Askeri İslah komisyonunun etkisi gerekse Almanlar tarafından yetiştirilen subayların iktidarda olmasının da büyük bir payı vardır. (Kılıç, 2005:51) Bu ittifak girişiminde Alman askeri ıslah heyetinin etkisi olması muhtemeldir. Ancak daha önemlisi Almanlar tarafından yetiştirilen subay kadrosunun yönetimde doğrudan söz sahibi olmasıdır. Çünkü bu sıralarda ordunun başında bulunan Enver Paşa, bu subay kadrosundan yetiştirilenlerden biridir. Kaldı ki Enver Paşa’nın Alman hayranlığı bilinen bir gerçektir.

Sonuç itibari ile itilaf devletleriyle yapılmaya çalışılan tüm ittifak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, istenilen netice alınamamıştır. Osmanlı Devleti adeta Almanlarla ittifak yapmaya zorlanmıştır. Yani bir anlamda Almanya, zoraki seçenek haline gelmiştir.

2.3. Almanlar Açısından Durum

Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'ndeki Alman Askeri Islah Heyetinin başında bulunan Liman Von Sanders'in Mart 1914 ortalarında gönderdiği raporlara dayanarak bir değerlendirme yapan Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral Moltke, Avusturyalı meslektaşı General Conrad Von Hötendorff'a şunları yazacaktır. *“Türkiye askeri bakımdan bir sıfırdır. Askeri heyetimizin raporları tamamen umut kırıcıdır. Ordu, anlatılması olanaksız bir durumdadır. Daha önce Türkiye'den Hasta Adam olarak söz edildiğine göre şimdi ölen adamdan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşam gücü kalmamıştır ve kurtarılması olanaksız bir can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz, şifasız bir hastanın ölüm döşeği başında bulunan doktorlar heyetine benziyor.”* (Wallach, 1985: 134-135)

Bu ifadeleri kullanan Moltke, 18 Mayıs 1914'teki bir muhtırada Osmanlı Devleti'ni ittifak devletleri yanında görmenin büyük bir yanlış olacağını belirtecektir. Oysa bir süre sonra fikrini değiştiren Sanders¹, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlandığını, üç büyük savaş kaybetmiş olmasına rağmen gücünü topladığını ve beklenenden daha fazlasını yapabileceği yönünde raporlar yazmıştır. (Wallach, 1985: 134-135) Almanların başta Osmanlı Devleti'ne sıcak bakmamalarının bir diğer nedeni de Balkan Savaşlarından henüz çıkmış olan Osmanlı ordusunun modern bir savaşı kaldıramayacağı ve bundan dolayı Almanya'ya yük olacağı düşüncesi idi. (Macfie, 2003:109)

¹ Başta Sanders olmak üzere Almanların fikirlerini değiştirmede II.Wilhelm'in “oportünist” nedenlerinin etkili olduğu görülmektedir. II.Wilhelm, Balkan devletlerini kazanmak için bir Türk-Bulgar ve peşinden de Avusturya ittifakı peşindedir. Diğer taraftan Almanya, doğuda güçlü bir müttefik bulmak arzusundadır. Bilgi için bkz. Çolak (b), 2006, s.50 ve s.60. Her ne kadar Alman Askeri Islah Heyeti geliş nedenini askeri islah çalışmaları yapmak olarak açıklasa da islah heyetinin siyasi amaçlar beslediği de bu şekilde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Görünen o ki, Almanlarda savaş öncesinde Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaktan çekinmekte ve Osmanlı devleti'ni yük olarak görmekte dirler. Osmanlı ordusunu küçümseyen ve ittifak kurmaya dahi layık görmeyen Almanlar bir süre sonra fikirlerini değiştirerek Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecek ve yoğun bir diplomasi trafiği yaşayacaklardır. Bu diplomatik girişimler kısa sürede meyvelerini verecek ve 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir Osmanlı-Alman ittifak antlaşması imzalanacaktır.

Özetle itilaf devletlerine yapılan başvuruların sonuçsuz kalması Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesi açısından Almanya'ya yakınlık göstermesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında eşit şartlarda bir antlaşmanın yapılmış olması Osmanlı'nın kendisini daha çok güvende hissetmesini sağlamış ve Almanya ile işbirliğini gerçekleştirmede önemli bir etken olmuştur.

2.4. Osmanlı-Alman Gizli Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'na girerken Osmanlı yönetimi üzerinde artan Alman etkisini ittifakla sonuçlandıran ve Osmanlı Devleti'ni resmen İttifak Devletleri safında savaşa sokan gizli antlaşma için müzakereler 1914 Temmuzunda başlayacak ve 2 Ağustos 1914'te İstanbul'da imzalanacaktır. Osmanlı tarafından antlaşmayı Sait Halim Paşa, Almanya adına ise Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Von Wangenheim imzalamıştır.

Alman elçisi Von Wangenheim, 22 Temmuz 1914'te sadrazam Sait Halim Paşa'yı ziyaret ederek eşit şartlar altında Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak antlaşması yapmak arzusunda olduğunu belirtir. (Kuran, 1960:641) Yapılan görüşmelerden kabine üyelerinden birkaç kişi hariç hiç kimsenin haberi yoktur. Bunlar Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye nazırı Talat Bey ve Meclis-i Mebusan reisi Halil Bey'dir. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın haberi olacaktır.

Görüşmeler güvenlik gerekçesiyle büyük bir gizlilik içinde yürütülmüştür. (Bayur (a),1991:629) Ali İhsan Sabis ise bazı nazırlara haber verilmemesinin nedeni olarak kabinede Hristiyan nazırların olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Cavit Bey ve Oskan Efendi¹ gibi koyu Fransız dostu olanların Almanya ile müzakerelerden haberdar edilmediklerini ifade etmektedir. (Sabis (a), 1991:116)

Yapılan antlaşma karşısında şaşkınlığını dile getiren maliye nazırı Cavit Bey'e, Talat Paşa şu cevabı verecektir. *"Bu iş oldu, bitti. Sadrazam imza etti. Ne yapalım, mukadderat."* (Yerasimos, 1987:475; Aydemir, 1971:516; Çavdar, 1991:82) Oysa bir "Mukadderat" ile yalnızca eşit şartlarda bir antlaşma imzalanmıyor, bir devletin sonunu getiren bir antlaşmaya imza atılıyordu. Çünkü bir "mukadderat" ile girişilen savaşı itilaf devletleri kazanacaktır.

Bu antlaşmaya Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısı ev sahipliği yapmıştır. Aynı gün ülke çapında seferberlik ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti adına Sait Halim Paşa ve Almanya adına Wangenheim tarafından imzalanan antlaşmanın maddeleri şunlardır.

1. Anlaşma tarafları Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki mevcut ihtilafta tarafsız kalmayı taahhüt eder.

2. Rusya faal askeri adımlarla müdahale eder ve Avusturya-Macaristan dolayısıyla casus feoderis² ile Almanya'yı karşısına alırsa, Türkiye de casus feoderis'e tabidir.

3. Almanya savaş durumunda askeri heyetini Türkiye'nin emrinde bırakacaktır. Anında yürürlüğe girmiş olan, Harbiye Nazırı ve [Alman] Askeri Misyon Şefi arasında gerçekleşen önceki anlaşmalara göre, Türkiye adı geçen askeri heyetin Türk ordusunun genel komutasında etkin nüfuz sahibi olacağını garanti eder.³

4. Tehdit durumunda ve gerekli olduğunda Almanya, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını silahlı kuvvetlerle savunmayı taahhüt eder.

¹ Ermeni asıllı Posta ve Telgraf Nazırı

² Bağlaşma hükümlerini yürürlüğe koyacak olay, savaşa katılma mecburiyeti, antlaşma sebebi

³ Bu madde ile Alman Askeri Islah Heyetine verilen yetkiler genişletilmiş oluyordu.

5. İşbu anlaşma iki ülkeyi mevcut ihtilaftan doğabilecek uluslararası karışıklıklardan korumak için yapılmıştır; belirtilmiş tam yetkili kişiler tarafından imzalandığı andan itibaren yürürlüğe girer ve 31 Aralık 1918 tarihine kadar, mevcut tüm kararlarla bağlayıcıdır.

6. İmza taraflarından herhangi biri anlaşma bitim tarihinden önce anlaşmanın iptal olacağını bildirmese anlaşma beş yıl daha yürürlükte kalacaktır.

7. İşbu belge Almanya İmparatoru-Prusya Kralı ve Osmanlı İmparatoru tarafından tasdik edilecektir. Tasdikler imza tarihinden bir ay sonra takas edilecektir.

8. İşbu anlaşma gizli kalacaktır ve imza taraflarının biri tarafından ancak diğer tarafın onayı ile yayınlanabilir. (Bayur (a),1991:642-643; Aydemir, 1971:510; Sabis (a), 1991:106-107; Kuran, 1960:651; Özdemir, 2003:6-7) Antlaşma 17 Ekim 1914'te meclise getirilecek ve on bir bakanın imzasıyla kabul edilecektir.

Buna göre Osmanlı ve Almanya, Avusturya-Sırbistan savaşına tarafsız kalacak; Rusya, Almanya'ya karşı bir saldırı hareketinde bulunursa Osmanlı da savaşa girecek, Osmanlı Devleti'ne herhangi bir saldırı olursa da Almanya Osmanlı'ya yardım edecekti. 2. maddeye bakıldığında Osmanlı Devleti esasında savaşa girmiştir. Şöyle ki Almanya, 1 Ağustos itibariyle Ruslara savaş ilan etmişti. İkinci maddede yer alan casus feoderis yani antlaşma sebebi uyarınca her iki taraf kendisine yapılacak bir saldırıda ortak hareket etmek durumundadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti açıkça savaşın ortasında demektir. Diğer taraftan savaşa girişin sorumlusu olarak çoğu zaman Enver Paşa'nın adı zikredilir. Savaşa girişte Enver Paşa'nın büyük bir etkisinin olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak savaşa girişin tek sorumlusu değildir. Dolayısıyla savaşa giriş sorumluluğunu tek bir kişiye mal etmenin pek de doğru olmadığı kanaatindeyiz.

2.5. Seferberlik İlanı

Almanya ile antlaşmanın imzalandığı gün yani 2 Ağustos 1914'te Enver Paşa, padişahın dahi iznini almadan, meclisten bu doğrultuda herhangi bir karar almadan seferberlik emri verir. Daha sonra da iradenin sözlü olarak alındığı ifade edilecektir. (Bayur (a),1991:647) Üç hafta kadar sonra da Cavit Bey, orduya yeteri

kadar para vermediği için İttihat ve Terakki'nin genel merkezinde sorguya çekildiğinde seferberliğin ilanından iki gün sonra haberdar olduğunu belirtecektir. Hatta padişahın bile seferberlikten haberi olmadan bu emir verilir. (Bayur (b),1991:63) Osmanlı Devleti, seferberlik emri vermesine rağmen askeri hazırlıklarını tamamlamak ve zaman kazanmak amacıyla tarafsız görünecektir. Çünkü seferberliğin iyi bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. (Renouvin, 1982:209)

Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Enver imzasıyla yayınlanan 2 Ağustos 1914 (20 Temmuz 1330) tarihli seferberlik emri Harbiye Nezareti'nden şu şekilde tebliğ olunur.

“Yedinci kolordu ve 21 ve 22'nci fırkalar müstesna olarak berri ve bahri ordu-u şahanenin seferberliği ve bilcümle müstahkem mevkiilerin teslihi için irade-i seniyye şerefsadr olmuştur. Seferberliğin birinci günü temmuzun yirmi bir'i (yeni tarihle 3 Ağustos) olan pazartesi günüdür. Bu emir hemen ve bütün süratle maiyet makamlarına tebliğ olunacaktır.” (Sabis (a), 1991:104; Şakir, 1944:29)

Seferberliğin ilan edilmesinin ardından 21 Temmuz 1914'te, 45 yaşına kadar olanların Askerlik hizmetleri yükümlülüklerine dair geçici bir kanun yayınlanır. Üç maddelik kanunun 1. maddesinde 45 yaşına kadar olanların fiilen askerlik hizmeti ile mükellef oldukları, 2. maddesinde kanunun yayın tarihinden itibaren geçerli olduğu ve 3. maddesinde de kanunun yürütülmesinden bakanlar kurulunun sorumlu olduğu padişah iradesi ile belirtilmiştir. (Takvim-i Vakayi, 21 Temmuz 1330; İkdam, 4 Ağustos 1914)

Seferberlik ilanından sonra Balkan Savaşlarında orduya sürülen kara lekeyi temizlemek amacıyla ordulara yayınladığı ıslahat beyannamesinde Enver Paşa, ordunun hakkıyla görevini yapamadığını bu nedenle ülkenin birçok yerinin elden çıktığını, milletin büyük felaketler geçirdiğini belirttikten sonra ordudan özellikle iki şey isteyecektir. Bunlar; mutlak bir itaat ve vazifeyi ifaya geceli gündüzlü gayrettir. (Aydemir, 1972:107-108)¹

¹ Enver Paşa'nın orduya gönderdiği ıslahat beyannamesinin metni için bkz. ek-17

Enver Paşa, seferberlik ilanına şu gerekçeleri gösterir. Osmanlı seferberliğinin yavaş olması dolayısıyla İstanbul bölgesindeki kolorduyu tam savaş nizamı altında bulundurmak ve diğer kolorduları da kısmen aynı duruma sokmaktır. Ayrıca bu seferberliğin Rus yayılmacılığına karşı yapılmadığını belirtir. Sadrazam ise tarafsız birçok ülkenin seferberlik yaptığını ve halkın da böyle bir isteği olduğunu, böyle bir tedbirin alınmasını istediğini söyleyecektir. Aynı gün içerisinde başka gelişmelerde yaşanır. Hükümet, Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak kapattığı gibi moratoryum¹ ilan eder. (Tanin, 19 Kanun-u Sani 1914; Bayur (a),1991:654-658)

Meclisin kapatılması dönemin gazetelerinden İkdam'da şu şekilde yer alır. *“Ahval-i hazere-i umumiyyeden dolayı Meclis-i Umumi dünden itibaren ba irade-i seniyye-i hazreti padişahî tatil olunmuştur.”* (İkdam, 3 Ağustos 1914) Meclisin kapatılma gerekçesi ise şu şekilde ilan edilir. *“Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında ahiren tahaddüs eden harp bir şekl-i umumî almış olmasına ve zaten meclise mevdu kavanin-i mühimmenin kâffesi tetkik ve ikmal edilmiş bulunmasına nazaran Kanun-u Esasî mucibince önümüzdeki teşrin-i sani iptidasında bilâ davet içtima etmek üzere Meclis-i umuminin devre-i fevkaladesinin bu günden itibaren tatilini irade eylerim.”* Aynı gün içerisinde basına da sansür konulur. (Bayur (b),1991:64)

2.6. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

Savaştan önceki son üç ay değerlendirildiğinde aslında büyük devletlerin hiçbirisinin buna Almanya'da dâhil olmak üzere Osmanlı'nın savaşa katılmasını istemediğidir. Almanya, Osmanlı'yı savaşa sokarak zaferin nimetlerinden yararlanmasını istemiyordu. İngiltere, bir taraftan halifelik gücü dolayısıyla bundan olumsuz etkilenebilirdi. Yani Osmanlı Devleti tarafından Cihad ilan edilmek suretiyle buna kutsal bir savaş süsü verilebilirdi. Diğer taraftan hem Bağdat demiryolu Mezopotamya'ya ulaşmadan buradaki durumunu sağlamlaştırmak hem de

¹ Borçların ertelenmesi

gerektiğinde Ruslara takviye gönderebilmek için boğazlara müdahale etmesi gerektiğinin farkındaydı. Ruslar, Kafkaslar üzerinden herhangi bir saldırıya geçmeden önce Avrupadaki durumun netleşmesini beklerken diğer taraftan Bulgarlar ve Romanya ile anlaşabileceğini umuyordu. Fransa’da, Osmanlı Devleti’ni tarafsız tutabilmek amacıyla oyalama taktiği izlemekteydi.(Yerasimos, 1987:478-479)

Aslında savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti’nde bir ikilem yaşanacaktır. Çünkü bazı kesimler ülkenin bu savaşa katılmasının hata olduğunu dile getireceklerdir. Bu düşünceyi savunanlar ordunun savaşta taraf olacakmış gibi hazır hale getirilmesini, fakat tarafsız kalınması gerektiğini ifade ederek her iki tarafın da Osmanlı Devleti’ni yanında görmek istediklerini dile getireceklerdir. Bunların başında ise Müşir Ahmet İzzet Paşa, Gürcü Mahmut Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey gelmektedir. Diğer grupta yer alanlar, yani savaş yanlısı olanlar ise –ki bunların başında Enver Paşa ve Talat Bey gelmektedir- ülkenin mutlaka bu savaşta yer alması gerektiğini savunarak ülkenin tarafsız kalmasının diğer ülkelerin, Osmanlının paylaşılması için ittifaka gitmelerine sebep olacağını ileri sürmekteydiler. Bu konuda Enver Paşa, şunları söylemektedir. “...*Ya Almanya ile hareket edip kendimize güçlü bir destek bulacağız veya itilaf devletlerinin yanında yer alıp şerhlerinden güvende olacağız. Ama itilaf devletleri bizimle ittifak içinde olmak istemedikleri gibi, Osmanlı saltanatının güvenliğini garanti edecek bir antlaşmaya bile yanaşmıyorlar... Çünkü bu devletler, Osmanlıyı aralarında paylaşmayı hedeflemiş olup, anlaşma yaptıkları takdirde bu hedeflerine ulaşamayacaklarını bilmektedirler.*” (Aslan, 2005:326-327) Ali Fuat Erden Paşa ise bu konuda şunları ifade etmektedir. “*Enver Paşa, bu harpte Almanya’nın galip geleceğine kani idi. Almanya muzaffer olduktan sonra harbe girmenin bir faydası olmazdı. Zaferin semerelerinden faydalanmak için zaferin kazanılmasına yardım etmeli ve bu uğurda fedakarlık yapmalı idi. Yani harbe mümkün mertebe erken girilmeliydi.*” (Erden, 1949: 21) Osmanlı Devleti’nin geleceğini Almanya’nın yenilmezliği varsayımına dayandıran Enver Paşa, savaşın ganimetlerinden faydalanmanın yolunun yardım etmek ve fedakârlık yapmaktan geçtiğine inanmakta, Almanya’nın kısa sürede savaşı kazanacağını düşünerek bir an önce savaşa girmek istemektedir.

Yine Enver Paşa'ya göre böyle bir savaşta yer almak yalnızca Balkan Harbinin lekesini silmeyecek, yalnız Osmanlıyı değil aynı zamanda tüm İslam Âlemini de kurtaracaktır. Kendisini de manevi yönden bunu yapmaya muktedir görmektedir.(Erden, 1949:21)

Aslında Enver Paşa, Almanya'nın, savaşı kısa sürede bitireceği konusunda pek yanılmamaktadır. Almanya Başbakanı Betman Hollveg'in şu sözleri bunu doğrulamaktadır. *“Şiddetli ancak çok kısa bir fırtına olacaktır. Üç nihayet dört aylık bir savaş düşünüyorum ve bütün siyasamı ona göre düzenledim.”* (Bayur (b), 1991:34-35)

İleri sürülen başka bir düşüncede savaşın çabuk biteceği ve devletin kazançlı çıkmak istiyorsa hemen savaşa girmesi gerektiğidir. Bu sırada Türk kamuoyundaki genel düşünce ise bu savaşın Türklük ve Müslümanlık için bir fırsat olduğudur. Büyük devletlerin yıpranarak çıkması halinde devlet için bir soluklanma devri açılacaktı. (Bayur (b),1991:65; Gencer, Özel, 1998:67)

2.7. Goeben ve Breslau

Osmanlı Devleti, Yunan donanmasının artan gücüne mukabele etmek için İngiltere'ye 1911'de iki modern zırhlı ismarlayacaktır. Bedelleri kısmen Donanma Cemiyeti'ne halk tarafından yapılan bağışlarla¹ ödenmiş olan iki gemi 1914 yılı ortalarında hazır duruma getirilmiş, ancak kalan borç ve ek denemeler nedeniyle teslimatı geciktirilmişti. Fakat borç ödendikten sonra 1 Ağustos 1914'te İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, hükümeti adına gemilere el koyacaktır. (Zürcher, 1995:167) Bu gemilerin parasını ödemek için geniş bir yardım kampanyası başlatılmış, okullara, hastahanelere, camilerin dışını, kahvehanelere ve tren istasyonlarına yardım kutuları yerleştirilmişti. Hatta kampanyaya öğrenciler de

¹ Başkanlığını Meclis-i Ayan üyelerinden Sait Paşa'nın yaptığı Donanma Cemiyeti, 1.710.229 altın lira toplamıştı. Bilgi için bkz.Taner, a.g.e, s.293

katılmış ve gemilerin teslim tarihi olan 1914 Ağustos'u için büyük törenler hazırlanmıştı. (Shaw, Shaw, 1983:371)

Aslında İngiltere bu dönemde savaşta yer almamakla beraber Osmanlı Devleti de henüz Almanlarla anlaşma imzalamamıştı. İngiltere, savaşta olsaydı yaptığı kısmen anlaşılabilirdi. Doğal olarak fedakâr Türk insanınca paraları ödenen gemilerin teslim edilmemiş olması toplumda ve devlet ricalinde büyük bir infial yaratacak ve haklı olarak büyük tepkilere neden olacaktır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa katılımında önemli bir etken olacaktır.

Cemal Paşa, anılarında konu hakkında şunları zikretmektedir. *“Ağustosun 1. ve 2.günü İngiltere Bahriye Nezareti, son taksiti yarım saat evvel verilmiş olan Sultan Osman'a, Osmanlı bandırasının çekilmesine mani olmuş ve gerek Sultan Osman'a gerekse Reşadiye'ye ambargo koymuştu... Bu hadise, ordumuzun umumi seferberliğini ilan etmesini haklı gösterdi ve umumi seferberliğimizi lüzumsuz gören itilaf sefirlerine kolayca cevap vermeliğimizi sağladı.”* (Cemal Paşa, 2001:142)

Bu gelişmeler yaşanırken Akdeniz'de, Kuzey Afrika'daki Fransız üslerini 3 Ağustosta bombardıman eden iki Alman zırhlısı Goeben ve Breslau, İngiliz donanmasından kaçıp (Shaw, Shaw, 1983:374) Çanakkale Boğazı'nı geçerek 10 Ağustos 1914'te Marmara Denizi'nden içeri girerek İstanbul önlerine gelirler. Osmanlı Devleti, tarafsız olduğundan dolayı devletlerarası hukuk kurallarına göre bu gemilere ya silahlarından tecrit ederek el koyması ve bir limanda tutması ya da gemilerin karasularımızı terk etmesini sağlaması gerekiyordu. Ancak Osmanlı Devleti bunu yapmadı ve pratik bir çözüm yoluyla gemilerin Almanya'dan satın alınmış olduğunu bildirdi. Gemilere 16 Ağustos 1914 tarihinde Türk bayrağı çekilerek gemi mürettebatına fes giydirildi. Goeben'e “Yavuz”, Breslau'ya da “Midilli” adı verildi. Böylece gemiler Türk donanmasına katılmış oluyordu. Siyasi arenada diplomatik yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, bu olay sayesinde büyük bir devlet ile yakınlaşma fırsatı yakalamış oluyordu. Fakat bu olay Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyecek önemli bir aşama olacaktır. (Gencer, Özel, 1998:64-65; Uçarol, 1995:465-466) Daha önce İngilizlere sipariş edilen ve paraları

halkın yardımlarıyla ödenen gemilere İngilizlerce el konulmasının ardından bu gemilerin gelmesi ayağa gelen kısmet olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu gemiler sayesinde bir deniz üstünlüğü sağlanacağı umulmuşsa da bekleneni verememişlerdir.

11 Ağustosta sadrazam Sait Halim Paşa'nın yalısındaki bir toplantıya geç gelen Enver Paşa, *“bir oğlumuz dünyaya geldi”* diyerek Goeben ve Breslau gemilerinin boğazlardan geçtiğini haber verecektir. Bu gemiler daha sonra Almanlardan seksen (80) milyon mark'a yani beş (5) milyon altın liraya satın alınacaktır. (Aydemir, 1971:530; Kuran, 1960:653; Babacan, 2005:105-106; Vardar, 1960:282) Talat Paşa, bu gemilerin satın alınmasını anılarında şöyle açıklamaktadır. *“ ...o anda Halil Bey'in aklına gemileri satın almak geldi ve Wangenheim'a bunu önerdi. Bazı tereddütlerden sonra Wangenheim bu öneriyi kabul etti. Gemilerin satışı yalnızca gösteriş değil, gerçektir.”* (Talat Paşa, 1986:38)

İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'ni askeri bir kuvvet olarak görmemekle beraber Almanların yanında savaşmasını istemiyorlardı. Osmanlının savaşa girmesi demek; boğazların kapanması ve Rusya'nın yardım alamamasının yanında Kafkaslarda ordu bulundurması demektir. Bu durum Alman cephesindeki Rus kuvvetlerinin zayıflaması anlamına gelmektedir.(Aybars, 2000:49)

Almanlar, iki nedenden dolayı Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istemektedir. Birincisi, daha önce Ruslara karşı Kafkaslarda savaşan Osmanlı ordusunun savaş taktiği açısından yararlı görülmesi, ikincisi ise padişahın halife sıfatından yararlanma düşüncesidir. Osmanlı devlet ricali ise çıkacak bir savaşta Almanların kesin zaferine inanmakta ve ülkeyi kazançlı çıkarmanın peşindeydi. Enver Paşa ise Osmanlı devleti tarafsız kalsa da sonuçta topraklarının parçalanacağını, bu nedenle Almanlarla işbirliği yapılmasının doğru olacağını düşünmekteydi. (Kılıç, 2005:5152)

Osmanlı hükümeti, 1 Ekim 1914'te geçerli olmak üzere kapitülasyonları kaldırdığını 9 Eylül'de yabancı devletlerin elçiliklerine bildirecek ve 17 Eylül'de de

resmen yayınlayacaktır. Ancak ilk tepki Almanya ve Avusturya'dan gelecektir. (Aybars, 2000:49) İlk tepkinin Almanya'dan gelmesi oldukça şaşırtıcıdır. Oysa Almanlar yaklaşık bir, bir buçuk ay kadar önce gizli bir anlaşma imzalamış ve Osmanlı Devleti ile müttefik olmuşlardı. Ancak Osmanlı Devleti bu sıralarda henüz savaşa dâhil olmadığı için Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını kanıtlama açısından bunu siyasi bir manevra olarak değerlendirmek daha doğru olur.

Bir maddeden ibaret olan ve padişah Mehmet Reşad imzasıyla çıkan Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik olarak yayınlanan irade şu şekildedir. *“Memalik-i Osmaniyede mukim tebaa-i ecnebi hakkında dahi hukuku umumiye-i düvel ahkâmı dairesinde muamele olunmak üzere elyevm cari mali, iktisadi, adli ve idari kapitülasyon namı altındaki bilcümle imtiyazatı ecnebiyenin ve onlardan mütevellid bilcümle müsaadat ve hukukun fimabaad ref ve ilgası Meclis-i Vükela kararıyla tensib olunmuştur. İşbu irade-i seniyye 18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihinden mer'ülahkâm olacaktır. Bu irade-i seniyyemizin icrasına heyet-i vükela memurdur.”* (Bayur (b),1991:162; Eldem, 1994:27; Kuran, 1960:654-655)

Almanlar Eylül ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için baskılarını arttıracaklardır. 14 Eylül'de Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından Amiral Souchon'a gemilerin Karadeniz'e çıkartması ve Osmanlı Devleti adına Rus gemilerine saldırması emrini verecek ancak kabine tarafından bu emir geri alınacaktır. 11 Ekim'de Alman elçisi savaş ilan edildiği takdirde Osmanlı Devleti'ne iki milyar altın kuruş yardım yapılacağını bildirir. 21 Ekim'de paranın gelmesiyle harekete geçmemek için hiçbir neden kalmayacaktır. (Shaw, Shaw, 1983:374-375)

Enver Paşa, 22 Ekimde Amiral Souchon'a; *“Filomuz Karadeniz'de üstünlüğü elde etmelidir. Rus filosunu arayınız ve harp ilan etmeden bulduğunuz yerde hücum ediniz”* (Bayur (b),1991:229; Aydemir, 1971:555; Kuran, 1960:656) şeklinde bir tebliğde bulunur. 27 Ekimde Türk donanması Karadeniz'e açılır ve Rus limanları topa tutulur. Donanmanın Karadeniz'e açılacağı gün gemilerdeki askerlere Bahriye Nazırı Cemal Paşa imzasıyla şu emir verilir. *“Donanmay-ı Hümayunun Bahr-i siyahta icra edeceği manevralarda Donanmay-ı Hümayun birinci kumandanı*

Amiral Souchon Paşa cenapları tarafından verilecek emirlere benim emrim imiş gibi itaat ederek onları hüsn-ü niyet ve cesurane hareketle kabul ve ifa etmenizi tavsiye ederim” (Bayur (b),1991:235 Aydemir, 1971:556) Her ne kadar sadrazam Sait Halim Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey duruma kızarak Enver Paşa’nın Amiral Souchon’a ateşkes emrini göndermesini ve itilaf devletlerinden özür dilenmesini sağlasalar da geç kalınmıştır. (Shaw, Shaw, 1983:375) Rus limanlarının topa tutulmasıyla Osmanlı Devleti resmen savaşa dahil olmuş olur. Bu olaydan bir süre sonra Rusya 2 Kasım’da, İngiltere ve Fransa 5 Kasım’da Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ederler. İngiliz büyükelçisi Sir Louis Mallet’in bu olayı şu sözlerle ifade eder; *“Sonunda ok yaydan çıktı ve onca zamandır korktuğumuz ve engellemeye çalıştığımız kriz patladı.”* (Macfie, 2003:135)

Savaş ilanlarının ardından Osmanlı Devleti de 12 Kasım 1914’te ilgili devletlere resmen savaş ilan eder. Savaşa dahil olduktan iki gün sonra itilaf devletlerinin egemenliği altındaki müslümanları ayaklandırarak onları sarsmak amacıyla (14 Kasım 1914) Cihad-ı Mukaddes ilan eder. (Uçarol, 1995:467-468) Cihat çağrısı Fatih Camii’nde Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından okunur. Beş bölümden oluşan fetva, farklı diller konuşan müslümanların anlamaları amacıyla dört değişik dilde¹ basılır. (Çolak (b), 2006:36-37) Ne var ki Cihad-ı Mukaddes beklenen etkiyi göstermeyecektir. Aynı gün yayınladığı beyannamede padişahın hayır dualarıyla ordunun düşmanları kahredeceğini söyleyen ve buna en büyük delil olarak ta askerlerin karada ve denizde bugüne kadar gösterdiği kahramanlıkları gösteren Enver Paşa, askerlerden de büyük fedakârlıklar isteyecektir. Harp meydanını “fedakârlık meydanı” olarak değerlendiren Enver Paşa, ölümden kimsenin kurtulamayacağını belirterek *“Ne mutlu din ve vatan yolunda şehit olanlara”* diyecektir. (Donanma Emirnamesi, 2 Teşrin-i Sani 1330:2-3; Tanin, 14 Teşrin-i Sani 1914) Bir gün sonra ise Enver Paşa’nın şöyle bir beyanatı olacaktır. *“Dinsiz bir ordunun hiçbir vakit muvaffak olamayacağı bence katîyen muhakkaktır... Gerek Müslim ve gerek Hristiyan olsun her askerinin feraiz(?) ve ahkâm-ı diniyesine*

¹ Cihat fetvası Arapça, Farsça, Tatarca ve Hinduca dillerine çevrilmiş ve 500.000 adet basılmıştı. Geniş bilgi için bkz. Çolak (b), a.g.e. s.37 ve 56 numaralı dipnot. Ayrıca Alman Askeri İslah Heyetinin yalnızca orduyu ıslah amacıyla gelmediği ve burada Almanya’nın siyasi hedeflerine ulaşması için yaptığı çalışmalar ile ilgili olarak bkz.Çolak (b), a.g.e. s.30 vd.

son derecede itina etmesini katıyen talep ediyorum...” (Tanin, 20 Kanun-u Sani 1914:2) Askerleri, din unsurunu kullanarak bir arada tutmayı ve bundan bir başarı elde etmeyi ümit eden Enver Paşa, ne yazık ki daha sonra yanılacaktır. Çünkü din unsuru daha sonraki süreçte birleştirici olmaktan çok ayrımı körükleyen bir unsur haline geldiği gibi Müslümanlar arasında da bölünmeler yaşanacaktır. Bunun en önemli delillerinden birisi de Mekke Emiri Şerif Hüseyin örneğinde olduğu gibi İngiliz-Arap işbirliğidir.

Ahmet Bedevi Kuran’a göre savaşa giriş Ruslar hakkında beslenen husumetten ve birazda İngilizlere karşı yaratılan düşmanlıktan kaynaklanmıştır. (Kuran, 1960:652) Enver Paşa’nın da Ruslara yönelik kaygılar taşıdığı görülmektedir. Nitekim daha sonraki süreçte şunları söyleyecektir. “...*Maksadım küçük fakat kuvvetli bir ordu vücuda getirip komşumuz olan ve hiç doymak bilmeyen hükümet-i sefireye (Rusya) karşı memleketimizi muhafaza etmektir...*” (Tanin, 19 Kanun-u Sani 1914:2) Ali İhsan Sabis Paşa ise Rus tehlikesini şu sözlerle dile getirmektedir. “...*Bilhassa Çarlık Rusya’sının aleyhimizde beslediği hasmane emeller bizim bu harpten hariç kalmamıza imkân bırakmıyordu... Bitaraf kalsak harp nihayetinde itilaf devletleri galebe çalarsa yine Rusya bizim üzerimize çullanacaktı... Cemal Paşa’nın Fransa’daki teşebbüsleri akim kalınca merkezi devletler yani üçlü ittifak lehine vaziyet almaktan başka çare kalmıyordu.*” (Sabis (a), 1991:72) Cemal Paşa ise 4.Ordu komutanlığı göreviyle Suriye’ye hareketinden önce yerli ve yabancı gazetecilere verdiği ziyafette savaşa girişin haklılığını uzun uzadıya anlattıktan sonra, “*Efendiler, eğer Osmanlı hükümeti bu harbe iştirak etmemiş olsaydı memleketin istiklali tamamıyla tehlikeye girmiş olacaktı .*” derken aynı ziyafette bulunan Halil Bey’de “*Osmanlı Devleti, cihan harbine iki gaye takip ederek karışmıştır. Devletin istiklal ve tamamîyetinin muhafazası ve imparatorluk dışında kalan müslüman ve Türklerin mahkûmiyetten kurtarılması...*” şeklinde açıklayacaktır. Enver Paşa ise harbe girmekle; “*Biz Allah’ın inayetiyle yalnız Osmanlı taç ve saltanatını değil, bütün İslam âleminin hukuk ve hayatını muhafaza ve istihsale muvaffak olacağız.*” demektedir. (Babacan, 2005:108-109) Bunlardan farklı olarak İttihat ve Terakki’nin genel sekreterliğini yapan Mithat Şükrü Bleda, savaşa girişi Enver Paşa’nın kişiliğine bağlamakta ve şunları kaydetmektedir. “*Enver*

Paşa'nın aceleciliği ve tedbirsiz davranışı her şeyi alt-üst etti. Ve bir bayram arifesinde kendimizi harp kasırgasının içinde bulduk.” (Bleda, 1979:79)

Bu ifadelerden ve yukarıda anlatılanlardan hareketle savaşa girişin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

- Devletin varlığını devam ettirmek istemesi
- Siyasi arenada yalnız kalınmak istenmemesi
- Rus tehdidi
- Almanya'nın savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakılması
- Kaybedilen toprakların telafi edilme düşüncesi
- Türk ve İslam dünyasının esaretten kurtarılmak istenmesi.

Yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına Almanya öncülüğündeki ittifak devletleri grubunda yer alarak katılacaktır. Kısacası savaşın çabuk biteceği ve Osmanlı Devleti'nin bundan yararlanmak istiyorsa bir an önce savaşa dahil olması gerektiği düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasında önemli bir nokta teşkil edecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti adeta savaşa girmeye zorlanmıştır. Çünkü olaylar Osmanlı Devleti'nin isteği dışında gelişme göstermiştir. Savaşa dahil olduktan sonra birçok farklı cephede savaşan ancak yenilmekten kurtulamayan Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı böylelikle başlamış olacaktır. Çünkü zamansız ve hazırlıksız girişilen bu savaşta Osmanlı Devleti'ni bekleyen çok önemli sorunlar olacaktır. Şöyle ki ordu henüz tam anlamıyla hazır değildir, ulaşım çok büyük sıkıntılarla yapılacaktır. Demiryolları yetersizdir. Bir başka husus Osmanlı Devleti'nin birden çok cephede savaşması sebebiyle yaşanan cephe sıkıntısıdır. Bunlara bir de savaş esnasında eklenen bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme, giyecek sıkıntılarını eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal almaya başlayacaktır.

Tüm eksiklik ve olumsuzluklarla birlikte Osmanlı Devleti, güneyde Hicaz-Yemen, Kanal, Kut'ül Amara ve Irak'ta, daha sonraları Suriye-Filistin cephelerinde, doğuda Kafkasya Cephesinde, batıda Çanakkale'de doğu Avrupada Galiçya ve Makedonya cephelerinde savaşmak durumunda kalacaktır. Her ne kadar Galiçya,

Kut'ül Amara ve Çanakkale cephelerinde çok önemli başarılar elde etse de Sarıkamış ve Kanal cephelerinde tam anlamıyla bir felaket yaşayacaktır. Savaşın başlamasından dört yıl sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanarak sona doğru bir adım daha yaklaşılabilecektir.

2.8. Savaşa Girmemek Mümkün Müydü?

Harp gücünü teşkil eden unsurlar göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti'nin böylesi bir savaşta yer alması ve yer aldığı da savaşı devam ettirmesi mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan savaşın 'hasta adam' olarak nitelendirdikleri İmparatorluğu paylaşma konusu savaşın dışında tutulamazdı. Kaldı ki ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumu da herhangi bir dünya harbinde tarafsız kalmaya imkân vermemektedir. Zaten, dönemin iktidarına olan eleştirilerin çoğu, savaşa girmek ya da girmemekten çok, savaşa giriş zamanı, şartları, şekli ve savaş boyunca takip edilen siyasi, askeri ve ekonomik politikalarda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle böylesi bir harpte yardımlarını esirgemeyecek bir müttefik bulma zorunluluğu ortaya çıkmaktaydı ki bu neden Osmanlı-Alman ittifakının doğuşuna vesile olmuştur.

Hem itilaf devletleri hem de ittifak devletleri gözlerini Osmanlı Devleti'ne dikmiş olduklarından tarafsız kalmak bir şey değiştirmeyecektir. (Çavdar, 1991:108) Ancak Osmanlı ricali genel olarak çatışan kuvvetlerin ne olduğunu takdirden acizdi. Savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor, savaşa katılmakla hem ülkenin kazançlı çıkacağını hem de kendilerinin yükseleceğini sanıyorlardı ve bunların başında da Enver Paşa geliyordu. Ancak bu yanlış hesap ve yersiz ihtiras devletin sonunu getirdiği gibi kendilerini de yıkıma götürecekti. (Bayur (a),1991:652-653) Ali İhsan Sabis ise ordunun Balkan Savaşlarından yeni çıktığını, maliyenin, ekonomik kaynakların yetersiz olduğunu, yeterli cephanenin olmadığını, askerlerin talim, terbiyeye ihtiyaçları olduğunu, zamanlamanın yanlışlığını belirterek en azından gerekli ön hazırlıklar yapıldıktan sonra böyle bir savaşa girmenin daha doğru

olacağını belirtmektedir. (Sabis (a), 1991:138) Bu görüşlere benzer düşünceleri Cemal Paşa'da da görmek mümkündür. Cemal Paşa, harbe girmemizin bir zorunluluk olduğunun farkında olmakla beraber mümkün olduğunca geç girilmesi taraftarıdır. Özellikle ordunun seferberliğini tamamlamadan böyle bir savaşta yer almayı intiharla eşdeğer görmektedir. (Cemal Paşa, 2001:141) Kazım Karabekir Paşa da "Silahlı tarafsızlık" politikası takip edilmesinden yanadır. Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nin Berlin sefiri olan Mahmut Muhtar Paşa da tarafsızlıktan yanadır.(Kocabaş, 1988:238-239)

Durum elverişsiz olmakla birlikte harbe girilmeyebilirdi veya bu kadar erken değil de savaşın sonuna doğru girilebilirdi. Gerekli hazırlıklar tamamlanabilirdi. Osmanlı Devleti için yapılabilecek en iddialı şey en azından bu savaşta bir süre daha tarafsız kalmak olabilirdi. Her ne kadar tarafsızlık imkânlar dâhilinde olmasa da savaşın gidişatına göre bir yol çizilse belki de şartlar daha farklı bir hal alabilirdi.

ÜÇÜNCÜ KESİM

ENVER PAŞA’NIN ORDUYU ISLAH ÇALIŞMALARI

3.1. Kara Ordusunda Yapılan Islah Çalışmaları

Osmanlı Devleti, Enver Paşa öncülüğünde orduyu ıslah ederken sadece bir alanda değil kara, deniz ve havacılık alanlarında ıslah çalışmaları yapmıştır. Biz de konuya kara ordusunda yapılan ıslah çalışmalarıyla başlayacağız.

3.1.1. Enver Paşa’dan Önceki Durum

Osmanlı Devleti, ordusunu modernize etmek için çeşitli dönemlerde askeri ıslahatlar yapmıştı. Bunlardan birisi de 15 Haziran 1826’da yeniçerilerin ayaklanması üzerine Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmiş olması ve yerine bugünkü modern ordunun temellerinin atıldığı Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun oluşturulmasıydı. Yeni ordunun başına “Serasker” adı ile Ağa Hüseyin Paşa getirilmiş ve II.Meşrutiyet dönemine kadar orduyu komuta eden kişi, “Serasker” olarak anılmıştı. Yeni ordunun kuruluşundan 82 yıl sonra sadrazam Sait Paşa’nın kurduğu ilk meşrutiyet kabinesinde verilen bir kararla Bab-ı Seraskeri’nin adı “Harbiye Nezareti”ne çevrilmiş ve Serasker adı da Harbiye Nazırı olmuştur. (Ordu, 1999:86) Art arda gelen askeri ve siyasi mağlubiyetler ve iktisadi krizler Osmanlı yöneticilerini çare aramaya zorlarken geleneksel olandan vazgeçmeye de zorlamıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra orduda daha köklü adımlar atılmış ve ciddi bir teşkilatlanma yoluna gidilmiştir.

Osmanlı ordusunda ilk olarak Almanlardan III.Selim devrinde yararlanılmış daha sonra ise II.Mahmut zamanında Prusya’dan 1836’da Moltke öncülüğünde bir askeri heyet gönderilmişti. II. Abdülhamit zamanında da ıslahat konusunda Almanlardan yararlanılmıştı. Hatta II.Abdülhamit, Almanların ordu içerisinde politikayı önleyeceğini düşünmüştür. Ancak ilk gelen Alman subaylar üniformasını

taşıdıkları ordunun gelenek ve kurallarına uymadıkları için danışmanlıkta pek yararlı olamamışlar ve Türk subaylarla anlaşmazlığa düşmüşlerdir. (Ortaylı, 1998:104-109)

Abdülhamit döneminde Osmanlı ordusunu modernleştirme ve batı standartlarına yaklaştırma gayretleri artarak devam etmiştir. Örneğin 1887’de askeri öğrenci sayısı 1,554 ve toplam subay sayısı 12,882 iken, 1905’te askeri öğrenci sayısı 6,785’e ve toplam subay sayısı da 26,964’e çıkmıştır. Bununla beraber ilk defa İstanbul dışında da Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat’ta harp okulları faaliyete geçmiştir. (Alkan, 1992:9) Böylelikle ordunun subay ihtiyacını karşılama konusunda yeni okullar açılarak askeri okul sayısında gözle görülür bir artış sağlanmıştır.

Sultan Abdülhamit, reform için Alman subaylarını çağırırken bir taraftan da bazı subayları eğitim amacıyla Alman ordusuna göndermek niyetindeydi. Bu konuda daha 1883’te Albay Kaehler gelince ona bu konuyu açmış ve girişimde bulunmuştu. Ama düşündüğü gibi olmamış, kendi ifadesiyle gidenlerin askerlik mesleğini öğrenecekleri yerde eğlence ve sefahat ile vakit geçirdiklerini, sonra da gelip kendini beğenmiş bir tavırla arkadaşlarını ve ihtiyar komutanları küçümsediklerini itiraf edecektir. Bununla birlikte bu subaylar daha sonraları Osmanlı ordusunda Almancı akımın başını çekecekler ve Enver Paşa gibi subaylar Almanya’da iken aldıkları eğitimi ileride ordu ve politikadaki kariyerleri için kullanacaklardır. (Ortaylı, 1998:117-119)

Özellikle 31 Mart olayından sonra asayişin sağlanmasıyla birlikte ordunun yapısı değiştirilmiş ve esaslı tedbirler alınmıştır. O zamana kadar onaltışar taburlu bir nizamiye tümeninden ve redif tümenlerinden teşkil edilen bir ordu bundan sonra kolordulardan teşekkül ettirilmiştir. Her kolorduda üç’er alaylı ve dokuz’ar taburlu üç tümen bulunacak ve her tümende de bir nişancı taburu ve her kolorduda bir nişancı alayı olacaktı. (İnönü, 1985:55) Diğer taraftan çıkarılan bir nizamname ile görev yapamayacak durumda olanlarla hizmetleri 20 yıl olanların emekliye sevk, 20 yıldan az olanların ise ihtiyat subayı olarak istihdamı kararlaştırılmıştır. Alaylıların bu şekilde kadro dışına çıkarılması orduda hoşnutsuzluğa neden olunca harbiye

nazırı bir beyanname yayınlayarak alaylı subayların alaydan yetiştikleri için değil bütün ordu kumandanlıklarında bulunan gerek mektepli gerekse alaylı ümera ve zabitanın ilmen, ahlaken ve kapasite bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulduklarını, alaylıların, mekteplilerin de tasfiye edildiklerini ifade edecektir. Kaldı ki bu düzenlemede Mahmut Şevket Paşa'da rütbesini 1.feriklikten (orgenerallik) ferikliğe (korgeneral) indirmiştir. Fakat asıl tasfiye Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Layiha-i Kanuniyesi'nin çıkarılmasıyla yapılacaktır. Şehzadeler ve sözleşmeli yabancı uyruklu subayları dışarıda tutan kanunun 2.maddesi ile yaş hadleri teğmen-üsteğmen için 41, yüzbaşı için 46, binbaşı ve yarbay için 52, albay için 58, tuğgeneral için 60, tümgeneral ve korgeneral için 65, mareşal için ise 68 olarak belirlenmiştir. (Akyaz, 2000:538-539)

1913 yılı ortalarında İttihat ve Terakki Cemiyeti oldukça güçlü bir hale gelmiştir. 20 Eylül 1913'te yapılan kongrede imparatorluğa ekonomik canlılık kazandıracak kanunların çıkarılması, ticaret ve sanayinin geliştirilmesi sorunları ele alınmış ve ordunun yeniden teşkilatlanması kararlaştırılmıştır. 11 Aralık 1913'te bir teşkilat nizamnamesi hazırlanmıştı. Buna göre; kara ordusu Harbiye Nezaretine bağlı dört ordu müfettişliği halinde biri bağımsız olmak üzere 13 piyade kolordusu, 38 piyade tümeni (ikisi bağımsız) ve dört süvari tümeninden teşekkül edilmiştir. Teşkilat-ı Umumiye Askeri Nizamnamesi adıyla yayımlanan nizamnameye göre;

- 1.Ordu Müfettişliği; merkezi İstanbul, 1-5.Kolordulardan
- 2.Ordu Müfettişliği; merkezi Şam, 6 ve 8.Kolordular ile Hicaz müstakil tümeninden
- 3.Ordu Müfettişliği; merkezi Erzincan, 9-11.Kolordulardan
- 4.Ordu müfettişliği; merkezi Bağdat, 12-13.Kolordulardan oluşacaktı.

Bunların yanında herhangi bir müfettişliğe tabi olmayan Yemen vilayetinde merkezi Sana'da bulunan 7.Kolordu ile 21,22,39 ve 40'ıncı firkalar mevcuttu. Ancak daha sonra seferberliğin ilan edilmesiyle beraber ordu müfettişlikleri lağvedilecektir. (Sabis(a), 1991:156-157; Ordu, 1999:145-149) Böylelikle ordu yeniden yapılandırılmaya başlanacaktır.

3.1.2. Alman Askeri Islah Heyeti

Balkan Savaşlarında; Osmanlı kuvvetlerinin, Balkanlı ülkeler karşısında çok kısa bir sürede ağır yenilgilere uğraması Osmanlı Devleti'ne askeri teşkilatını düzenleme ve kuvvetlendirme zorunluluğunu açık bir şekilde göstermiştir. Ama bundan önemlisi zaten ordunun durumunun pek iç açıcı olmadığıdır. Orduyu çöküşe götüren birçok neden vardı. Dolayısıyla da ordunun her şeyden önce iyi bir şekilde ıslah edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştı.

Ordunun çöküşünü hazırlayan birkaç neden vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür. II.Abdülhamit döneminde ordu dış görünüş itibariyle modern şeklini muhafaza ederken maddi ve manevi anlamda bir çöküş yaşamaktaydı. Maddi çöküş kendisini bakım, eğitim ve silah araç-gereçlerinde göstermekteydi. Maaşlar düzenli ödenmiyor, askeri binalar bakımsız ve ihtiyaca cevap verememekte, askeri eğitimler oldukça yetersizdi. Bunun yanında yeterli subay kadrosu yetiştirilemediğinden aradaki boşluğu doldurmak amacıyla sözde kabiliyet ve liyakat dikkate alınarak “alaylı” subay yetiştirmek ihtiyacı doğacaktır. (Ergin, 2006:114) Doğal olarak ta bu durum ileride mektepli-alaylı çatışmasının ortaya çıkmasında önemli bir faktör olacaktır.

Ordu kademelerinde yükselmeler ehliyet ve liyakat esasından çok padişahın, saray adamlarının, paşaların ve nüfuzlu kişilerin iltimas ve himayelerine göre olmaktadır. Harp okulundan teğmen olarak çıkan birisi bir yıl içinde kolağası olmakta ve rütbeleri hızlı bir şekilde yükselmekte iken bazı subaylar 8-9 yıl beklemekte, hatta kendisinden çok sonra mezun olanların emir komutası altına girmekteydiler. Bir diğer husus ise özellikle İstanbul'daki subayların bayramlarda maaş ve terfi ile ilgili işleri haklı veya torpilli görüldüğü halde İstanbul dışındakilerin tamamen ihmal edilmesinde yatmaktaydı. Tüm bu sıkıntıların yanında manevi sıkıntılarda mevcuttu. Bunlar ülkü zaafı, itimatsızlık, silah arkadaşlığı yokluğu, teşebbüs yokluğu ve genç Osmanlıların imparatorluk halkına yeni bir ülkü kabul ettirmek istemesiydi. Bu ülkü ise “vatan ülküsüydü”. Askerleri sadece din faktörü ile birbirine yaklaştırmak ve sevdirmek mümkün değildi. (Ergin, 2006:115-116)

Balkan Savaşlarından çıktıktan sonra gözünü idari ıslahat sorununa çeviren İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin liste başı, Balkan Savaşlarında ağır bir yenilgi alan, şan ve şerefini yitiren ordu olmuştur. Yapılacak ıslahatın örgütlenme yönünü üzerine alması için Babıâli Almanya'dan büyük yetkiler tanıdığı bir askeri heyeti davet edecektir. (Ahmad, 1986:239-240)

Esasında Enver Paşa'dan önce ordunun ıslahı düşüncesi mevcuttu. Mahmut Şevket Paşa, Harbiye nazırlığı döneminde bir ıslah heyetinin getirilmesi taraftarıdır. Bu konuda Yunanlıları örnek gösteren Mahmut Şevket Paşa, durumu “...Ordumuzda ıslah için şimdiye kadar teşebbüs ettiğimiz bütün tedbirler, yarım hatta çürük tedbir denmeye layıktırlar. Gerek Sultan Abdülhamid'in zamanında gerek meşrutiyetten sonra getirttiğimiz düzenleyicileri, hiçbir prensibe tabi olmaksızın gelişigüzel çağırdık ve güzel düşünülmüş, geniş bir programa dayanılarak tespit edilmiş miktar ve mahiyette ve hepsi birbirine bağlı, mühim bir ıslahat heyeti çağırılmayı düşünmedik. Bakınız, Yunanlılar bizden pek çok akıllı çıktılar. Donanmalarının ıslahını İngiltere'ye ve ordularının ıslahını da Fransa'ya bıraktılar...” sözleriyle ifade edecektir. Benzer bir uygulamayı Osmanlı ordusunda da düşünmekte olan Paşa, Osmanlı ordusu için bir ıslah heyetinin getirilmesi gerekliliğini dile getirecektir. (Cemal Paşa, 2001:81-82) Bu teşebbüs daha sonra hayata geçirilecektir. Mahmut Şevket Paşa'nın katledilmesinden sonra Harbiye Nazırı olan Ahmet İzzet Paşa da aynı fikir ve görüşleri takip etmiş ve bir süre sonra Alman askeri ıslahat heyetinin başında bulunan Liman Von Sanders'in¹ mukavelenamesini imzalamıştır.

Mahmut Şevket Paşa, askeri ıslah heyeti isteğini Almanya Büyükelçisi Wangenheim'a iletirken şunları söyleyecektir. “...elimizde usta ve namuslu bir

¹ Liman Von Sanders, Osmanlı ordusunu ıslah etmek amacıyla gelen Alman Askeri Islah Heyetinin başkanıydı ve yapılan antlaşma gereği geniş yetkilerle donatılmıştı. Önce 1.Kolordu komutanı daha sonra ise I. ve V.ordu komutanlıkları ile Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. Von Sanders'in İstanbul'a gelişi Avrupa'da gergin bir hava yaratmış, özellikle Almanya ile Rusya arasında bir nüfuz çatışması şeklini almıştır. Hatta Rusya, bu bahaneyle Doğu Anadolu'daki bir kısım Osmanlı toprağını bile işgale kalkışmıştır. Geniş bilgi için bkz. Çolak (b), 2006, s.30 dipnot numarası 39. Ayrıca konuyla ilgili olarak Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007

memur sınıfı yoktur. Bu noktada yabancı memleketler bize yardım etmelidir. Bu yüzden ıslahatçı gönderilmesi için muhtelif hükümetlerden ricada bulunacağım. Ordunun ıslahı hususunda ümitlerim Almanya'dadır. Bu, programın en mühim noktasıdır." (Kocabaş, 1988: 139) Ancak Paşa'nın şu sözleri haklı olarak Almanların ağırlık noktasını oluşturduğunu gözler önüne sermektedir. *"Biz, artık Alman harp usullerinden kendimizi kurtaramayız... Otuz seneyi mütecaviz bir zamandan beri ordumuz Alman harp usulleriyle terbiye edilmiş. Elhasıl bizim ordumuz, Alman talim ve askeri terbiyesinin ruhiyle istinal etmiştir. Şimdi bunu tebdil etmek (değiştirmek) gayri mümkündür..."* (Cemal Paşa, 2001:82; Kocabaş, 1988: 139) Mahmut Şevket Paşa'nın Almanlardan heyet istemesi esasında bir ihtiyaçtan çok bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü ordu 1880'lerin başından bu yana Almanların denetimi altındadır. Buna rağmen Mahmut Şevket Paşa döneminde ıslah çalışmaları hususunda bir denge politikası izlendiği görülmektedir. Bilindiği gibi Jandarmanın ıslahı Fransız Generali Baumann'a, donanmanın ıslahı İngiliz Amirali Limpus'a ve ordunun ıslahı da uzun bir süreden beri Almanlara verilmişti. Özellikle Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusu üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. Ancak Mahmut Paşa, ıslah heyetinin gelişini göremeden bir suikaste kurban gidecektir. Bu iş ise kendisinden sonra gelen Ahmet İzzet Paşa'ya kalacaktır.

Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırı olduğunda ilk iş olarak Balkan Harbi'nin sorumlularını araştırmak ve cezalandırmak için bir "Divan-ı Harp" kurmuş ve kendilerinden pek bir fayda beklenmeyen askerleri seçmek amacıyla bir komisyon teşkil etmiştir. Keza ordunun gençleştirilmesine taraftar olup emekliye ayrılması lazım gelenlerin listesini bizzat kendisi tanzim etmiş ve bunların sayısını 163 olarak belirlemiştir. Ancak bu konuda vicdanına yenik düşmüştür. Yine de Harbiye Nazırlığı döneminde ordu ve kolordu kademelerinde bazı birlik ve sınıflar yeniden teşkil edilmiş, kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Silah altına alınacak erat miktarında indirime giderek yapılacak tasarrufla devletin diğer ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaya çalışmış ve hizmet müddetini piyade askerleri için iki sene olarak tespit etmiştir. Bununla beraber Talat Bey ile yapmış olduğu bir görüşmede başkumandanlık makamının bağımsız olması gerektiğini ve o makama gelecek kişinin ordunun sevgi-saygısını kazanmış, memleketin tanıdığı sevilen bir asker

olması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca politikaya bulaşmış olan orduyu kurtarmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur. Hatta bu doğrultuda İstanbul Muhafızlığı'nı lağvetmiş ve başında bulunan Cemal Bey'i (Paşa) I.Kolordu kumandanlığı vekâletine getirmiştir. (Ayışığı, 1997:103-109) Ki bu olay ileride Cemal Bey'in (Paşa) ve de İttihatçıların tepkisine neden olacak ve Ahmet İzzet Paşa'nın adeta sonunu hazırlayacak eylemlerden biri olacaktır.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Alman Büyükelçisi Von Wangenheim aracılığı ile 22 Mayıs 1913 tarihindeki resmi müracaat ile Almanlardan askeri uzmanlar isteyecek, ancak 1913 yılı sonlarına kadar devam eden görüşmelerde Almanlar ilk etapta İngiltere'den çekindikleri için teklifi hemen kabul etmeyeceklerdir. İngiltere ve Rusların onayı alındıktan sonra heyetin gönderilmesine karar vereceklerdir. (Aktaş, 2000:414; Armaoğlu, 1995:101; Bayur (c), 1951:284) Bunun üzerine Kassel'de 22.tüme komutanlık eden ve kendi tabiriyle "*Alman ordusundaki en yaşlı tümen komutanlarından biri*" olan Liman Von Sanders'e¹ 15 Haziran 1913'te II. Wilhelm'in tahta çıkışının yıldönümü gününde bu görevi isteyip istemediği sorulur. O da görevi kabul eder. (Wallach, 1985: 112) Gelen heyette yaklaşık kırk iki kişi bulunmaktaydı. Savaş patlak verene kadar geçen sürede bu sayı 71'e yükselecektir. Daha sonra bu sayı artacaktır. Askeri heyetin dışında 1914-1918 arası dönemde 23'ü general, 10'u amiral olmak üzere kara ordusunda 130, donanmada 60 olmak üzere toplam 190 subay Osmanlı ordusunda görev yapmıştır².

¹ Otto Liman Von Sanders, 1855'te Stolp'te (Pomeranya) bir çiftlik sahibinin oğlu olarak doğdu. 1874'te orduya ve 1887'de Genelkurmay'a girdi. 1904'te Albay, 1908'de Tuğgeneral, 1911'de Tümgeneral oldu ve Kassel'deki 22.Tümen komutanlığına atandı. 16 Temmuz 1913'te II.Wilhelm'in tahta çıkışının 25.yıldönümünde soyluluk ünvanına yükseltildi.Bilgi için bkz.Wallach, a.g.e s.121

² Avusturya-Macaristan askeri ataşesi Pomiankowski'ye göre bu sayı savaş süresince artmış, 800 civarında subay ve 12.000 civarında da Alman askeri Osmanlı Devleti'nde 1914-1918 arasında görev yapmıştır. Bilgi için bkz. Pomiankowski, a.g.e s.52

Ordunun ıslahı amacıyla gelen ve önemli görevlerde bulunan bazı Alman subayları şunlardır.

Von Falkenhayn Paşa: 1917 'de ülkeye gelmiş, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı yapmış ve 1918'de bu görevini Liman Von Sanders'e bırakarak geri dönmüştür.

Von Seeckt Paşa: 1917-18 yılları arasında korgeneral rütbesiyle Genelkurmay başkanlığı yapmıştır.

KressVon Kressenstein Paşa: 1914 yılında gelerek Sahra Topçu Atış Okulu'nda yarbay rütbesiyle okul kumandanlığı, Genelkurmay karargahında bölüm başkanlığı ve tümgeneral rütbesiyle de Filistin'deki 8.Ordu kumandanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Gessman Paşa: 1915-16 yıllarında Çanakkale'deki 5.Ordu Topçu Kumandanlığı, 1916-17 yıllarında 6.Orduya bağlı Alman Irak Grubu Kumandanlığı ve Halep Menzil Kumandanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Amiral Von Usedom Paşa: 1914-18 arasında Boğaz kumandanlığı hizmetinde bulunmuştur.

(Sanders, 2007:43; Yılmaz, 1993:49-50; Kılıç, 2005:52) Ancak şunu da belirtmek gerekir ki daha sonra Türk hizmetine giren Alman astsubayları için özel bir kontrat formülü hazırlanmıştır. Bu kontrat, aday ile bizzat Liman Von Sanders arasında yapılmaktaydı. Astsubaylar için kontrat süresi bir yıl olarak belirlenmişti. Göreve uygun olmadığının anlaşılması halinde kontrat heyet başkanı tarafından feshedilebiliyordu. İlk yıl dolduktan sonra bir ya da birkaç yıl için uzatılabiliyordu. Yine kontrat gereğince ceza, şikâyet ve evlilik gibi tüm hususlarda Alman kanunları geçerli olacaktı.(Wallach, 1985: 140) Rütbeleri ne olursa olsun gelen Alman askerlerinin Alman hukuk kurallarına göre işlem görmeleri aslında Türk ordusunun ıslah heyeti üzerinde yeterince denetim kuramaması olarak algılanabilir.

Ordunun ıslahı amacıyla yapılan, beş sene geçerli olacak antlaşmaya göre gelecek heyetin zaruri masrafları için 50.000, talim ve terbiye için çağıracakları Osmanlı subaylarının seyahat ve talimleri için de 50.000 olmak üzere toplam 100.000 liralık ödenek ayrılacaktır.(Wallach, 1985: 115; Ayışığı, 1997:110)

14 Teşrin-i Evvel 1329 (27 Ekim 1913) tarihinde Harbiye Nazırı Vekili Çürüksulu Mahmut Paşa ile General Liman Von Sanders arasında yetki konusunda antlaşma imzalanır. Antlaşmada General Liman Von Sanders'in yetkileri özetle şu şekilde belirlenmiştir. Beş yıl süreyle 1.Ferik rütbesiyle ve ıslahat heyeti başkanı sıfatıyla görevlendirilecek ve bu müddet zarfında 1.Kolordunun (İstanbul'da) kumandanı olacaktır. Tüm askeri okulların ve burada görev yapan yabancı askerlerin amiri olacak, tayin, celp, azletme yetkisi, harcırah ve benzeri konularda yetkili olacaktır. (Bayur (c), 1951:286-287) Bunların yanında heyetin başındaki general bir Osmanlı korgeneralinin ceza verme dahil tüm yetkilerine sahip olacak, orduya alınacak her türlü yabancı askeri danışman, Osmanlı subay ve generallerinin terfisi, Alman subayları, her türlü atış, okul ve siparişler konusunda tam yetkili olacaktı. (Kılıç, 2005:49) Bunların dışında antlaşma gereği Sanders, makam olarak Harbiye Nazırından sonra olacak ve Alman ordusunun Avrupada bir muharebeye iştirak

Souchon Paşa: Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde rol oynayan Koramiral Souchon, 1914-1917 yılları arasında Akdeniz Filosu Kumandanlığı ve Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.e s.50 1917 Eylül'ü başlarında Almanya'ya dönen Koramiral Souchon Paşa'nın yerine Koramiral Von Rebuer-Paschewitz atanmıştır. Bkz. Wallach, a.g.e. s.218

etmesi durumunda Almanya, Liman Von Sanders ve yanındakilerin mukavelelerini feshedebilecekti. Liman Von Sanders, Askeri heyet başkanlığı ve mukavele gereği I.Kolordu kumandanlığına ilaveten Birinci Dünya Savaşı içerisinde 1. ve 5. Ordu kumandanlıklarının yanı sıra Yıldım Orduları Grup Kumandanlığı görevlerini de yürütecektir. (Yılmaz, 1993:47-48) 14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelen Liman Von Sanders, her ne kadar görevlerinin askeri olduğunu iddia etse de siyasal bir takım amaçlar güttüğü bilinen bir gerçektir.

Alman Askeri Islah Heyeti'nin gelişi İngiliz ve Fransızları rahatsız etmekle birlikte en çok Rusları endişelendirmiştir. Rusların en çok çekindikleri nokta ise Almanların boğazlara egemen olacakları düşüncesidir. (Cemal Paşa, 2001:84) 5 Ocak 1914'te Sazanof, Çar'a sunduğu bir raporda tepkisini şu sözlerle ifade eder. *“Rusya, Osmanlı başkentinde bir Alman kolordu komutanının bulunmasına tahammül edemez.”* (Bayur (c), 1951:301) Ruslara göre bu heyetin geliş nedeni boğazları Almanların denetimine almaktı. Gerçi Alman Büyükelçisi Hans Von Wangenheim'in ifadeleri bunu doğrular niteliktedir. Wangenheim; *“Üçlü ittifakın bir üyesi olduğu takdirde Türkiye, Rusya'nın açık düşmanlığını hesaba katmak durumunda olacaktır.”* demektedir. (Macfie, 2003:108-109)

Alman askeri heyetinin gelişinden sonra başlatılan seferberlik hazırlıkları daha önceki seferberliklerden farklı olarak bölge esasına göre yapılacaktır. Buna göre seferberlik esnasında her kolordu kendi bölgesinden insan, hayvan ve araç-gereci temin etme yoluna gidecekti. Böyle bir uygulamaya gidilmesinin nedeni ise geniş sınırların olması ve nakil vasıta araçlarının yetersizliğidir. Bir diğer husus ise Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'nin seferberlik şubesi ile Harbiye nezareti daireleri arasında tam bir uyum ve koordinasyonun bulunmaması sebebiyle seferberlik hazırlıklarının iki başlı yürütülmesine neden olması ve bu durumun bazı aksamaları beraberinde getirmesidir. (Türkmen, 1999; 697)

3.1.3. Harbiye Nazırlığı

Balkan Savaşlarından yenik olarak ayrılan Osmanlı ordusunun esaslı bir ıslahata tabi tutulması zaruri olmaktan da öteye gitmiştir. Özellikle Avrupalı devletlerin bloklaşması ve aralarındaki çıkar çatışmaları yeni bir savaşın habercisi iken, böyle bir savaş öncesinde ciddi bir değişiklik yapılması gerekmektedir. Bunun için de bir yerden işe başlamak gerekiyordu. Çıkış noktası ise Balkan Savaşlarında görevlerini yeterince yapmayan ya da görevini göz ardı eden subayların ordudan atılmasıydı. Ancak dönemin Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, buna pek yanaşmamış ve daha sonra istifası gerçekleşmişti.

Yeni Harbiye Nazırlığı için en büyük aday ise Enver Bey'dir. Ancak Enver Bey'in Harbiye Nazırlığı için rütbe sıkıntısı vardır. Dolayısıyla Enver Bey'in rütbeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından elde edilen başarılar göz önünde tutularak hizmetlerine üç'er yıldan altı yıl ilave edilerek giderilmiştir. Balkan Savaşlarından sonra "Edirne Kahramanı" ünvanıyla beraber 18 Aralık 1913'te rütbesi kaymakamlıktan miralaylığa (yarbaylıktan albaylığa) yükseltilen Enver Bey, bir süre sonra 1 Ocak 1914'te Mirivalığa yani Tuğgeneralliğe yükseltilmiştir. Böylelikle Enver Bey için "Beylik" dönemi bitecek, "Paşalık" dönemi başlayacaktır.

Enver Paşa'ya ait olup Takvim-i Vakayi'de görülen ilk irade Mehmed Reşat imzasıyla 7 Kanun-u Sani 1329 (19 Ocak 1914) tarihli gazetede yer almaktadır. Nişan başlığıyla verilen haberde "*Harbiye Nazırı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Miriliva Enver Paşa'ya birinci rütbe mecidi nişanı ita olunmuştur. Bu irade-i seniye'nin icrasına sadaret memurdur. 5 Kanun-u Sani 1329.*" (Takvim-i Vakayi, 7 Kanun-u Sani 1329:1)

Almanlar için Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olması "*yeni yıl sürprizi*" olurken, Rusya'da infial derecesinde tepkilere neden olacaktır. Çünkü Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yakınlaşması gerektiği düşüncesine karşıdır. 3 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin genç entelektüellerini

Osmanlının kurtuluşu konusunda ümitlendirmiş ve büyük bir beklenti içine sokmuştur. Çevresindekiler O’nu vatani kurtarma görevi için yaratılmış kişi olarak görürken, O da kendisini Napolyon ve Büyük Friedrich gibi görmeye başlayacaktır.¹ 8 Ocak 1914 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevini de üzerine alan Enver Paşa, ilk iş olarak orduya el atacak ve Balkan Savaşlarında bozguna uğrayan ordunun ıslahı için çalışmalara başlayacaktır. (Çolak (a), 2006: 8-10)

Enver Bey’in Paşa ünvanı alarak Harbiye nazırı olmasının görünürdeki nedeni meşrutiyetin ilanından bu yana gündemden düşmeyen ordunun ıslahı ve yeniden düzenlenmesidir. Aslında askeri düzenleme bir ihtiyaç olsa da Balkan Savaşlarında şan ve şerefini kaybeden ordunun büyük bir etkisi olmuştur. (Alkan, 1992:182) Bu durum ise Enver Bey’i Harbiye nazırı olduktan sonra orduyu gençleştirmeye yöneltmiştir. Zaten Enver Paşa, Harbiye nazırı olduktan sonra ilk icraatı da bu yönde olacaktır. Kaldı ki bu gençleştirme işinde en bariz örnek 34 yaşında Genelkurmay Başkanlığına yükselen Enver Paşa’dır.

Halil (Menteşe) Bey, Enver Bey’in Harbiye Nezaretine getirilmesi olayını şu şekilde anlatmaktadır. *“Balkan mağlubiyeti faciasından sonra orduyu gençleştirmek meselesi ortaya çıktı. İzzet Paşa’da taraftardı. Eski ümeradan tekaüde sevk edilmeleri icap edenlerin listesini de kendisi tanzim etmişti. 163 ümera tekaüde sevk edilecekti. Fakat İzzet Paşa, Harbiye Nazırı iken bu kararın icrasında tereddüt gösteriyordu. Tereddüdüne mucip olarak ileri sürdüğü sebep de şu idi. “Bunların hepsi benim arkadaşlarımdır, bu işi yapamayacağım. Mezuniyet alayım. Birisi vekâlet etsin, yapsın” diyordu... Bu gençleştirme işinde İzzet paşa’nın ordunun başında kalması çok arzu ediliyordu. Fakat iş uzuyor, karar tahakkuk ettirilemiyordu. Talat Bey, bu işi yapıp ordunun başında kalması yönünde çok ısrar edecektir. Yalnız İzzet Paşa, “Canım, birisi vekil olsun, yapsın” deyince Talat Paşa kendisine şunları söyleyecektir. “Paşa, istifanız mukaddermiş. Çekiliniz ve yapacak*

¹ Büyük Friedrich’e göre, bir hükümdar ülkesinin birinci derecede hizmetçisi olmalıdır. Enver Paşa’da ömrünü vatanın uğruna harcanması gerektiğine inanıyor ve bu görev için var olduğuna inanıyordu. Diğer taraftan da Napolyon gibi “özgürlük için savaşmak ve onu yaymak” istemektedir. Enver Paşa’nın özgür kılmak ve hizmetinde olmak istediği yer ise Osmanlı Devleti’dir. Bilgi için bkz. Çolak (a), a.g.e s.8

adam gelsin” dedi. İzzet Paşa ertesi gün istifasını verip çekildi. Enver Paşa, Harbiye Nazırı oldu.”(Halil Menteşe’nin Anıları, 1944 (3 Kasım); Bayur (a),1991:316-317) Bu işi yapacak adam Enver Bey’den başkası değildir. Her ne kadar Cemal Paşa bu işe gönüllü olsa da Enver Paşa bu işi üzerine alacaktır. Bir diğer husus ise dahiliye nazırının yanına Şuray-ı Devlet Reisini alarak Harbiye Nazırını adeta istifaya zorlamasıdır. Yine padişah ve sadrazamın nüfuzunu göstermesi açısından da bu olay dikkate şayan bir durumdur.

Ahmet İzzet Paşa ile Talat ve Halil Beyler arasındaki görüşmelerde ilginç bir konuşma gerçekleşecektir. Ahmet İzzet Paşa belki de bir kehanette bulunarak şu sözleri sarfedecektir. *“Sizlere şunu mahrem olarak söyleyeyim, tahmin ettiğim gibi benim yerime Enver Bey’i getirmek fikrinde iseniz, bu gerek ordu ve gerekse memleket için hayırlı olmayacaktır. Enver, atak, emr-i vakici, genç ve çok heyecanlı bir arkadaştır. Devletin ve ordunun başında da bilakis tecrübeli, durediş adamlara ihtiyaç vardır. Allah korusun bir emr-i vaki yapılır, memleket bir badireye sokulur, sonra bunu hepimiz çalışsak düzeltemeyiz.”* (Ayışığı, 1997:112) Mustafa Kemal ise Enver Paşa’nın Harbiye Nazırı olması üzerine daha o yıllarda bir tehlike sezinlemiş olacak ki Tevfik Rüştü Aras’a yazdığı mektupta *“Enver enerjiktir ve bir şeyler yapmak isteyecektir; ancak hesapsızdır”* şeklinde bir ifadeye yer vermiştir. (Bayur, 1970: 61-62)

Enver Paşa’nın Harbiye nazırı olması ile ilgili neşrolunan resmi tebliğ şu şekildedir. *“Harbiye nazırı İzzet Paşa hazretlerinin vuku-ı istifasına mebni Bingazi’deki hıdemat-ı bergüzidesinden dolayı zam olunan üç sene ile kıdemen miralaylığı ihraz eden Enver Beyefendinin Balkan muharebatındaki fedakârlığına mükâfaten üç sene daha kıdem zammıyla rütbesine mahsus müddet-i asgariyi ikmal etmiş olduğuna ve miralaylıktan mirlivalığa terfi nizamnamesi mucibince keyfiyet-i terfi intihab ile icra olunacağına göre mir-i mumaileyhin mirlivalıkla Harbiye Nezaretine tayini hususuna irade-i seniyye-i padişahî şeref sadr olmuştur.”* (Bayur (a),1991:319; Aksun, 2005:28) Böylelikle ulaşabileceği noktaya çok hızlı bir şekilde ulaşan Enver Paşa için hayatının macerası başlıyordu. Yalnız kendisi için değil Osmanlı Devleti açısından da bu macera başlamış oluyordu.

3.1.4. Ordunun Gençleştirilmesi

Enver Paşa, 4 Ocak 1914'te Harbiye nazırı olduktan üç gün sonra yayınlanan bir iradeyle padişah, askeri tayinlerde değişiklikler yapılacağını, *“Makedonya'daki yenilgiler silsilesinden sorumlu olan kumandanların ve 55 yaşını aşkın generallerin çoğunun emekliye ayrılacağını”* bildiriyordu. Esasında Mahmut Şevket Paşa gibi subaylarda ordunun yenileşmesi taraftarı olmakla birlikte O ve O'nun gibilerin bundan anladığı askeri ihtiyaçların temin edilmesi idi. Diğer taraftan maliye sorunu bu konudaki en büyük engeli teşkil ediyordu. Düyun-u Umumiye, vergilerin büyük bir oranına sahip çıktıkça ve ordu harcamalarının kısıtlanmasında ısrar ettikçe soruna bir çözüm bulmak imkânsızlaşmaktaydı. Bunun için Enver Paşa, yaptığı ilk basın toplantısında askeri bütçeyi kısıtlayacağını açıklayacaktır. Burada orduda yapılacak temizleme hareketine de değinen Enver Paşa, savaş nazariyatına bihakkın vakıf subaylara ihtiyacı olmadığını söyleyerek şunları ekleyecektir. *“bir subayın görevi süslü bir üniformayla boy göstermekten ibaret değildir. Asker olmak; talim ve terbiye, bilim ve sanat ve hepsinden önemlisi cesaret ve çok çalışmak demektir. Bu meziyetler ancak gençlerde bulunur ve yine ancak gençler öğrenmek ve çok çalışmak yeteneğine sahiptir.”* (Ahmad, 1986:241-242) Oysa Alman subaylarına göre Türk ordusu bu yeteneklerden (talim, terbiye, bilim vb.) mahrumdur. Seferi hizmetler bilinmemekte, atış eğitimi, gez-göz ve arpacıkla sınırlı hatta bazı eyalet kolordularında bu bile yok, insanlar tüfekleri doldurmayı ve küçük arızaları giderememekte, yürüyüş disiplini eksik, sadece sahra topçuluğunda en iyi eğitimi almış durumdadır. (Mühlman, 2006:25-26)

Enver Paşa'nın yapmayı düşündüğü gençleştirme operasyonu için aslında Ahmet İzzet Paşa döneminde düğmeye basılmıştı. Ahmet İzzet Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Hadi Paşa başkanlığında bir komisyon teşkil ederek Balkan harbinde görevlerini yerine getir(e)meyen, gerek yaşları gerekse bilgileri itibariyle kendilerinden bir şey beklenmeyen subayları emekliye ayırmak amacıyla bir inceleme yapmış, paşa ve miralaylardan üç yüz kişinin adı tespit edilmişti. Ancak İzzet Paşa bu listeyi imzalamadan istifa etmiş ve bu görev Enver Paşa'ya kalmıştır. Enver Paşa, yeni eklemelerle bu sayıyı bin beş yüz'lere çıkaracaktır.

(Vardar,1960:230-231)¹ Miralay Şerif Bey ise Ahmet İzzet Paşa'nın orduyu gençleştirme sorununu radikal bir biçimde çözmekte bazı esaslı sakıncalar gördüğünü ve bu işin dereceli olarak yapılması taraftarı olduğunu kaydetmektedir. Bu işin kararsızlık ve beklemeye uygun olmadığını belirten İttihat ve Terakki'nin asker kanadı, işi bir defada çözmeyi tercih edince Ahmet İzzet Paşa'nın istifa etmek zorunda kaldığını belirtmektedir. (Köprülü, 2006:26) Duruma bakılırsa Ahmet İzzet Paşa, radikal kararlar alma taraftarı değildir. Ahmet İzzet Paşa'nın emekliye sevk edilmesi gereken askerler konusunda biraz tereddütlü davranması bir anlamda Enver Bey'in işini kolaylaştırmıştır denilebilir.

Emekliye sevk edilenler dönemin gazetelerinde yer almaktadır. Örneğin 19 Kanun-u Sani 1914 tarihli Tanin Gazetesi'nde şöyle bir haber yer almaktadır. *“4.Mardin Fırkası kumandanı süvari miralay Ahmet Şükrü Bey ile süvari 35.alayı binbaşısı Mehmet Akif ve 2.kolordu idare reisi Mehmet Hidayet efendilerin tekaüdüleri icra edilmiştir. Umumi kolordu içinde ağır topçu yüzbaşısı Ragıp efendinin talebi vechile Bandırma kazası emvalinden tavsiye olunmak üzere şehri 1050 Guruş ve Edirne mevki-i müstahkemi ağır topçu 11.alay 9.bölük mülazım-ı sanisi Cemal Efendinin de şehri 517 guruş maaşla tekaüdüleri icra kılınmıştır.”* (Tanin,19 Kanun-u Sani 1914:2)

Bir taraftan subaylar emekliye sevk edilirken diğer taraftan da birçok subay tutuklanarak bodrumlara tıkılmıştır. Bunlar Enver Paşa'ya muhalif olan veya dışarıda kalırlarsa kendisine karşı harekete geçebileceklerden kuşkulanan subaylardı. (Sanders, 1999:18)

¹ Ordudan tasfiye edilenlerle ilgili olarak değişik kaynaklarda sayıları yaklaşık olarak 200 ile 2,000 arasında değişen rakamlar verilmektedir. Bilgi için bkz. **Meydan Larousse** C.4, s.284 (1.100 kişi), Çolak (a), a.g.e, s.8 (280 kişi), Akşin, **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye** C.4. Cem Yayınları, İstanbul 2000, s.53 (1.100 kişi), Şakir, Ziya, **Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul 1944 s.24 (1.100 kişi), ayrıca bkz. Muhlman, Carl, **Çanakkale Savaşı**, (Çev.Sedat Umran) Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s.16 (1.200 kişi) Pomiankowski, a.g.e s.40 (2.000 kişi), Von Sanders, Liman, **Türkiye'de Beş Yıl**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.31 (1.100 kişi), Akbay, a.g.e s.121 (1.100.kişi)

Özellikle Balkanlardaki yenilgilerden sorumlu olanlar ile yaşı 55'i geçen generallerin çoğu emekliye ayrılacaklardır. Yaşlı, yeteneksiz ve muhalif subayları bir taraftan emekliye sevk edilirken diğer taraftan Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın Harbiye ve Bahriye nazırlığına karşı çıkabilecek olan Fethi Bey, Sofya Büyükelçiliğine, Mustafa Kemal ise Sofya Ataşemiliterliğine tayin edileceklerdir. (Babacan, 2005:180) Böylelikle Enver Paşa, bir taraftan orduyu gençleştirmeye çalışırken diğer taraftan da kendisine muhalif konumdaki kişileri uzaklaştırmak suretiyle yerini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.

Enver Paşa, Ocak 1914'te emekli sevkini gerçekleştirdikten ve kendisine sıkıntı yaratacak kişileri bir anlamda bertaraf ettikten sonra başka değişiklikler de yapacaktır. Bunlardan birisi de emekli sevkinden iki ay sonra bir kararname çıkararak subayların Sultan'ın huzurunda bile önce kendi alay sancaklarını ve sembollerini selamlamakla yükümlü kılmasıdır. (Ahmad, 1995:15)

Enver Paşa, bütün askeri meziyetleri Cemal Paşa'nın ifadesiyle rütbelerinin galonlarını taşımaktan ibaret olan ne kadar general, üstsubay, zabitan varsa hepsini emekliye sevk etmiş ve miralaylardan kolordu kumandanları, kaymakamlardan (yarbay) fırka (tümen), binbaşılardan alay ve yüzbaşılardan tabur komutanları yapmıştı. Bütün orduda bir-iki ay zarfında yeni bir ruh hüküm sürmüştür. (Cemal Paşa, 2001:99) Böylelikle komuta kademesi daha küçük rütbelilerin eline geçecektir. Tabii ki bu tasfiye işlemi gerçekleştirilirken Enver Paşa'nın elinde en az haksızlıkla yapılacaktır. (İnönü, 1985:86) Enver Paşa'ya karşı olmasıyla bilinen Miralay Şerif Bey bile yapılan ıslahatı şu sözlerle ifade etmektedir. *“Atandıkları komutanlıklara kısa bir süre içinde hareket etmeyerek eski alışkanlıklarına bağlı kalıp ayak sallayan her komutan ve subay derhal emeklilik emrini aldı. İtiraz lakırdısı ağza alınmaz oldu ve herkese bir çeviklik, bir sür'at bir askerlik geldi. Ordu, yeni bir dünyaya doğdu. Harbiye Nezareti'nin açık kapıları kapandı ve içeriye ashab-ı mesalihten (işbilir kimselerden) başka kimse girmez oldu. Almanya'dan gelen Heyet-i Islahiye görev başına geçti. Bütün işler bu kurulun yardımlarının eklenmesiyle gereksiz işlemlerden arınıp sade bir biçimde yürümeye başladı. Ve ordumuz orduya, subaylarımız subaya benzedi.”* (Köprülü, 2006:27; Köprülü Şerif'ten naklen Aksun, 2005:42; Aydemir,

1972:48) 8 Ocak 1914 tarihinde Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisliği görevini de üzerine alan Enver Paşa, ilk iş olarak ordunun düzenlenmesi işini gerçekleştirmeye çalışmıştı. Bu düzenleme bir anlamda Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli rol oynayan askeri kadronun da Osmanlı ordu teşkilatında yükselmesini sağlamıştır. (Çolak (a),2006:8-9)

Enver Paşa, Harbiye Nazırı olduktan sonra orduyu hızlı bir şekilde modernleştirme yoluna girmiş, Avrupa'dan önemli miktarlarda araç-gereç temin etmiş, tophane ve askeri fabrikaları modernleştirmiş, ordunun yıllık bütçesini iki katına çıkarmıştır. (Shaw, Shaw, 1983:370) Bütçeyi iki katına çıkarırken 1914 bütçesinde askeri harcamalarda da % 30 indirim gitmiştir.(Yalçın, 2000:68)

Bir taraftan orduyu modernleştirirken diğer taraftan tasarruf tedbirlerine başvuran Enver Paşa, yaklaşan savaş için gerekli hazırlıklara başlamış görünmektedir. Ordunun gençleştirilmesi işlemini gerçekleştiren, alaylı subayların çoğunun görevine son veren, bir bölüm subayın hak edilmeden aldıkları rütbeleri geri alan ve ordunun siyasetten uzak durmasına gayret gösteren Enver Paşa, ordunun kilit noktalarına kendi görüşlerini paylaşan ve yakın arkadaşları olan genç subayları getirerek konumunu iyice güçlendirmiş olacaktır.

Böylelikle Harbiye Nezareti'ne gelen Hürriyet Kahramanı Enver Paşa ile beraber orduda yeni bir değişim rüzgârı esmeye başlamıştır. Ordunun dinamik ve bilgili komutanların elinde yükseleceğine inanan Enver Paşa, kara ve deniz ordularında geniş ölçüde bir tasfiye işlemi başlatarak orduda bir gençleştirme hareketi başlattığı gibi (Hayta, Ünal, 2003:210) ordunun siyaset dışı kalmasını temin edecek köklü tedbirlerin alınması kaçınılmaz olarak genç subaylarda bir inanç haline gelecektir.(Türkmen, 2001: 4)

3.1.5. Ordunun Yeniden Teşkilatlandırılması

3 Ağustos 1914'te seferberliğin ilanı ile birlikte ordu yapılanmasında birçok değişikliğe gidilmiştir. Yapılan bu değişikliklere göre daha önce oluşturulan ordu müfettişlikleri kaldırılmış ve ordu yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Avusturya ve Sırbistan arasındaki münasebetler kesilerek seferberlik ilan edildiğinde Irak, Hicaz ve Yemen'deki kolordularla firkalar istisna olmak üzere diğer on kolorduya 27 Temmuz 1914'te dört haftalık talim için ikmal efradının celbi ve piyade taburlarında dördüncü bölümlerin teşkili için bir emir verilerek ilk hazırlıklara başlanacaktır. (Sabis(a), 1991:103) Ayrıca emir gereği o yıl içerisinde askere alınanlarla son 12 ay içinde terhis edilmiş olan askerlerin de tekrar askere alınması ve atış talimlerinin bitirilmesi emredilmekteydi. (Akbay, 1991:124) Bu durum ise seferberlik başlamadan önce Osmanlı Devleti'nde bazı hazırlıkların yapıldığını göstermektedir.

Yaklaşık bir hafta sonra ihtiyati tedbir olarak ordu seferber edilecektir. Bu durum gazetelerde "Seferberlik İlanı" başlığı altında şöyle yer alacaktır. "*Ahvali hazareden dolayı Avrupa devletleri ilan-ı seferberlik eyledikleri cihetle Hükümet-i Osmaniye dahi bir tedbir-i ihtiyati olmak üzere bugünden itibaren kısmen seferberlik ilan eylemiş ve keyfiyet dün sefire-i Osmaniye ile kolordu kumandanlıklarına ve vilayetlere tebliğ edilmiştir.*" Aynı gazete haberine göre seferberlik emrini alanların (1309 doğumlulara kadar) üç gün içinde ve beş günlük erzaklarıyla askerlik şubelerine başvurmaları istenmiştir. (İkdam, 3 Ağustos 1914) Bunun yanında aynı gün bir padişah iradesi yayınlanır. "*1330 Eylül'ünde silah altına celbi lazım gelen efrad ile 1310 tevellüdlerin şimdiden taht-ı silaha celbi hakkında irade-i seniyye*" başlığıyla yayınlanan iradede Askerlik Hizmetleri Kanunnamesi'nin 147. maddesindeki hal ve vasıflara sahip olan 1310 doğumluların silah altına alınması, askeri eğitimlerin yerine getirilmesi hususunda harbiye nazırı yükümlü kılınmıştır. (Takvim-i Vakayi, 22 Temmuz 1330; İkdam, 4 Ağustos 1914)

Seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte Harbiye Nazırlığı uhdesinde kalmak suretiyle başkomutanlık vekâletine Enver Paşa atanır. Karar şu genelge ile orduya tebliğ edilir. “*Berri ve Bahri Orduyu Hümayunu'nun emir ve kumandasını bugünden itibaren ba-irade-i seniyye üzerime aldım, keyfiyetin orduya, donanmaya tebliği.*” (Akbay, 1991:115)

Aynı gün örfi idare ilan edilerek bir Karargâh-ı Umumi'nin oluşturulmasına karar verilir ve Harbiye Nezareti daireleri ile genelkurmay şubelerine şu şekilde tebliğ olunur.

- Enver Paşa; Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili, rütbesi Mirliva (Tuğgeneral)
- Bronzart Paşa; Karargâh-ı Umumi veya Başkumandanlık vekâleti Erkan-ı Harbiye reisi, rütbesi Mirliva (Tuğgeneral)
- Hafız Hakkı Bey; Karargâh-ı Umumi ikinci reisi sanisi, rütbesi Kaymakam (yarbay- iki ay sonra miralay-albay- olacaktır)
- Bahaeddin Bey; Karargâh-ı Umumi ikinci reisi sanisi, rütbesi Kaymakam (yarbay)
- Ali İhsan Bey; 1.Harekât-ı Harbiye Şubesi müdürü, rütbesi erkân-ı harb binbaşısı (iki ay sonra yarbay olacaktır)¹
- Kazım Karabekir Bey; 2. İstihbarat Şubesi müdürü, rütbesi erkân-ı harb binbaşısı
- Refik Bey; 3.Sevkiyat ve Nakliyat Şubesi Müdürü, rütbesi erkân-ı harb binbaşısı,

Bunlara ek olarak Menzil Müfettiş-i Umumiliği teşekkül edilmiştir. (Sabis(a), 1991:146-147)

Başkumandanlık karargâhı kurulduktan sonra devletin sivil idare makamlarına; başkumandanlık karargâhının kurulduğu, bundan böyle yabancı hükümetlerin ordularına, dış siyasi haberleşmelere dair tüm işlemlerin başkumandanlık karargâhınca yürütüleceğine dair bir genelge yayınlanır. Bu

¹ Bir süre sonra (23 Teşrin-i sani 1330) Kaymakam (yarbay) rütbesiyle 2.Ordu Erkan-ı Harbiye riyasetine atanacaktır. ATASE (1)

hususlarda karargâha müracaat edilmesi, seferberlik ikmali, teçhizat, mali işlere ait yazışmaların ise Harbiye Nezareti'nce yapılacağı belirtilir. (Akbay, 1991:117)

Yeni düzenlemeyle birlikte ordu kumandanlıkları şu şekilde belirlenmiştir.

- 1.Ordu kumandanlığına Liman Von Sanders
- 2.Ordu kumandanlığına Cemal Paşa (Bahriye Nazırlığı uhdesinde olmak kaydıyla)
- 3.Ordu kumandanlığına Hasan İzzet Paşa
- Suriye ve havalisi kumandanlığına 2.ordu müfettişi Ferik Halepli Zeki Paşa
- Irak ve havalisi kumandanlığına 4.Ordu müfettişi mirliwa Cavit Paşa tayin edilmişlerdi. (Sabis(a), 1991:156-157) Bunlara ek olarak Karadeniz, Çanakkale, Edirne ve Çatalca müstahkem mevki kumandanlıkları ile İzmir ve havalisi kumandanlıkları teşekkül edilmişti. (Şakir, 1944:109)

1.Ordunun karargahı İstanbul, 2.Ordunun Karargahı Şam, 3.Ordunun Karargahı Erzincan ve 4.Ordunun karargahı Bağdat olarak belirlenmişti.(Yılmaz, 1993: 95)

Seferberliğin ilanından itibaren yaklaşık iki aylık bir süreçte eksiklikler olmakla beraber büyük ölçüde hazırlıklar tamamlanmış kabul edilir. 25 Eylül 1914 itibariyle kolordularımızın durumu özetle şöyledir. Buna göre kara ordularının seferberlik kadrosu 780,282 insan, 195,093 hayvan, 464,708 tüfek, 222 ağır makineli tüfek ve 1,666 top şeklinde belirlenmiştir. (Sabis (a), 1991: 285-286; Aydemir, 1972:103-104; Türkmen, 2001:20-21)¹ Durumu daha iyi görebilmek adına aşağıda yer alan tabloya bakmak yararlı olacaktır.

¹ Daha önce bu belgeyi kullanan bazı yazarlar kaynakta yer alan bilgilerin aynısına yer vermişlerdir. Ancak 4.Kolordunun insan sayısı ile 8.kolordunun top ve 13.kolordunun hayvan sayısında değişik rakamlar yer almaktadır. Karşılaştırma için bkz. Aydemir, **Make. Orta Asya'ya** C.3, s.103-104; Sabis, **Harp Hatıralarım** C.1, s.285-286

Çizelge-1 Seferber Kolorduların Mevcutları

Kolordular	İnsan	Hayvan	Tüfek	Mitralyöz	Top
I. Kolordu	86.500	17.897	50.547	28	84
II. Kolordu	53.200	14.543	37.306	19	48
III. Kolordu	75.000	14.726	46.611	24	80
IV. Kolordu	52.450	15.356	35.194	20	64
V. Kolordu	72.883	16.137	35.777	24	65
VI. Kolordu	50.335	15.611	36.690	8	60
VIII. Kolordu	49.855	17.905	36.894	12	64
IX. Kolordu	71.474	17.865	42.456	24	72
X. Kolordu	63.700	16.197	35.326	20	56
XI. Kolordu	49.017	12.147	24.251	16	60
XII. Kolordu	17.077	5.992	10.364	4	48
XIII. Kolordu	9.590	3.546	7.075	4	20
Irak ve Havalisi Kumandanlığı	23.334	1.099	15.963	3	36
Süvari Fırkaları	23.998	26.072	18.500	16	16
SEYYAR ORDU TOPLAMI	698.413	195.093	432.954	222	773
Karadeniz Boğazı	6.394	-	4.634	-	147
Akdeniz Boğazı	33.636	-	21.949	-	264
Edirne Kalesi	9.070	-	2.224	-	159
Erzurum Kalesi	32.769	-	2.947	-	323
(Menzil teşkilat mevcutları hariç)					
GENEL TOPLAM	780.282	195.093	464.708	222	1.666

Kaynak: Sabis (a), 1991: 285-286; Aydemir, 1972:103-104; Türkmen, 2001:20-21

Seferberliğin ilanı ile birlikte yapılan bir diğer değişiklik ise müfettişliklerin kaldırılarak ordu sayısının dört olarak belirlenmesidir. Buna göre ordular şu kolordulardan oluşturulmuştur.

1. Ordu Merkez İstanbul
 - ❖ 1. Kolordu (İstanbul)
 - ❖ 2. Kolordu (Edirne)

- ❖ 3. Kolordu (Tekirdağ)
- ❖ 6. Kolordu (Halep)
- 2. Ordu Merkez İstanbul
 - ❖ 4. Kolordu (İzmir)
 - ❖ 5. Kolordu (Ankara)
- 3. Ordu Merkez Erzurum
 - ❖ 9. Kolordu (Erzurum)
 - ❖ 10. Kolordu (Erzincan)
 - ❖ 11. Kolordu (Van)
- 4. Ordu (Suriye’de görevlendirildi)
 - ❖ 8. Kolordu (Şam)

Bunların dışında 16.Tümen (Adana) ve 22.Tümen (Hicaz), 12.Kolordu (Musul) ve 13. Kolordu (Bağdat) Irak’ta seferber edildi ve geçici olarak orada kaldı. (Pomiankowski, 1990:83-84)

Ordular yukarıda zikredildiği şekilde on üç (13) kolordudan oluşturulmuştu. Kolordular ise şu tümenlerden oluşturulmuştu.

- ❖ 1. Kolordu: 1, 2, 3. tümenler
- ❖ 2. Kolordu: 4, 5, 6. tümenler
- ❖ 3. Kolordu: 7, 8, 9. tümenler
- ❖ 4. Kolordu: 10, 11, 12. tümenler
- ❖ 5. Kolordu: 13, 14, 15. tümenler
- ❖ 6. Kolordu: 16, 24, 26. tümenler
- ❖ 8. Kolordu: 23, 25, 27. tümenler
- ❖ 9. Kolordu: 17, 28, 29. tümenler
- ❖ 10. Kolordu: 30, 31, 32. tümenler
- ❖ 11. Kolordu: 18, 33, 34. tümenler
- ❖ 12. Kolordu: 35, 36. tümenler
- ❖ 13. Kolordu: 37, 38. tümenler (ATASE (3))

Buna göre her kolordunun yaklaşık üç ayrı tümenen oluştuğu görülmektedir. Ancak burada 7. Kolordu ile 19, 20, 21 ve 22. tümenler

görülmemektedir. Bunun nedeni ise 7. Kolordunun Yemen’de bağımsız olarak görev yapmasıdır.¹

Başlangıçta dört olarak belirlenen ordu sayısı savaşın bitimine kadar sayı olarak arttırılacaktır. 24 Mart 1915’te 5. Ordu, Aralık 1915’te 6. Ordu oluşturularak ordu sayısı arttırılmıştır. Daha sonra ise 1917 yılında 7, 8 ve 9. Ordular oluşturulmuş ve bunlara Yıldırım ve Şark Orduları Grup Komutanlıkları eklenmiştir. Yalnız ordu sayısı rakamsal olarak büyürken savaşın sonuna doğru kaynakların tükenmesiyle iskelet haline gelecektir. Diğer taraftan 38 tümen ile savaşa katılan Osmanlı ordusunda değişik cephelerin açılmasına paralel olarak tümen sayılarında da bir artış olacaktır. 1916 Eylül’ünde 54 olan tümen sayısı daha sonra 61’e kadar çıkarılacaktır. Ne var ki savaş sırasında yenilgilerin artması ordu, kolordu ve tümen sayılarının azalmasına neden oldu. 1917’de yapılan bazı düzenlemelerden sonra bazı tümenler kaldırıldı ve aynı yıl sonunda sayıları 48’e indirildi. 1918 yılında devam eden azalma sonucu tümen sayıları aynı yılın Mart ayında 44’e, daha sonra 27’ye indirildi. Harbin sonunda bu kadro 20 tümen olarak tespit edildi ve Türk ordusu Kurtuluş Savaşı’na 20 tümenlik bu kadro ile devam etmek durumunda kaldı. (Türkmen, 1999:698-700; Sanders,2007:47) Milli mücadeleyi kazanan ordunun temeli bu 20 tümenlik orduya dayanmaktadır. Ayrıca unutulmamalıdır ki milli mücadelenin kazanılmasında rol oynayan subay kadrosu da ıslah edilen bu ordu içinden çıkmıştır.

1914 yılı Kasım ayı itibariyle orduların yeni harp nizamları şu şekildedir. Ancak bu orduların mevcutlarında menzil teşkilleri dâhil değildir. (Sabis (b), 1991:122-123)

¹ 21.Tümen Asir’de , 22. Tümen ise Hicaz’da görev yapmaktaydı. Ayrıca 7.Bağımsız Kolordu (Yemen’de) ile 21 ve 22. tümenler seferberlik dışında tutulmuşlardı.

Çizelge-2 1914 Kasım Ayı İtibariyle Orduların Durumu

ORDU	OLUŞUMU	İNSAN	HAYVAN	TOP
1.Ordu	1,3,4 ve 6.Kolordular ile Müstakil Süvari Livası	243,000	65,000	256
2.Ordu	2 ve 5. Kolordular ile Edirne Müstahkem mevki	157,000	31,500	305
3.Ordu	9,10,11 ve 13.kolordular ile 2. nizamiye Süvari ve 4 ihtiyat süvari fırkası ile Erzurum Kalesi Kumandanlığı	235,000	61,000	531
4.Ordu	8 ve 12. Kolordularla Hicaz Kumandanlığı ve Medine muhafızlığı	70,000	25,000	120
İzmir ve Havalisi Kumandanlığı		26,000	1,800	46
Irak ve Havalisi Kumandanlığı	38.Fırka ile Hudud ve jandarma taburları	25,000	1,200	36
Çanakkale Boğazı Kumandanlığı		33,000	5,500	264
Karadeniz Boğazı Kumandanlığı		9,000	460	159
TOPLAM		798,000	191,460	1,717

Kaynak: Sabis (b), 1991:122-123

1914 Kasım'ında bazı kolordularda değişiklikler yapılarak seferi hale getirilecektir. Kolordular 6 ya da 9'ar taburluk birlikler haline getirilecek, sahra ordusunu güçlendirmek için tüm jandarma birlikleri ıslah edilecektir. (Pomiankowski, 1990:85-86) Mesela her bir jandarma müfrezesi üç gruba ayrılacak ve her bir grup bir özel bir hizmetle mükellef tutulacaktır. Bu şekilde kolordu karargâhında sahra jandarmanında birinci grup karargâh hizmetine memur edilirken üçüncü grup nakliye işleriyle meşgul olacaktır. (ATASE (4) Diğer taraftan sahra

jandarma teşkilatı düzenlenirken rütbelere göre kimin nerede görev yapacağı da belirlenmiştir. Örneğin Büyük Karargah-ı Umumi'de Kaymakam, miralay yada mirliva düzeyinde bir komutan bulunacakken ordu karargahında yüzbaşı yada binbaşı rütbesinde bir kişi, bunların dışında menzil müfettişliklerinde, kolordu ve tümen karargahlarında, süvari firka dairesinde ve müstakil firka karargahında mülazım-ı evvel yada mülazım-ı sani rütbelerinde biri bulunacaktır. (ATASE (5))

Seferberlik ilanından yani 2 Ağustos 1914 tarihinden 1915 yılı sonuna kadar silâh altına alınan asker miktarı şu şekildedir. Yalnız bu toplama 3.Ordu mntikasında silah altına alınan gayr-i mükellefler hariç tutulmuştur.

1-13.Kolordular bölgesinden 9/1/1914'e kadar	1,478,000
1-8.kolordular Bölgesinden 13/8/1914'e kadar	615,000
9-13.Kolordular Bölgesinden 9/1/1914'e kadar	280,000
1-8.Kolordular Bölgesinden 1311 (1896), 1312(1897) doğumlularla Mustahfiz (yaşlı geri hizmetliler)	<u>+ 150,000</u>
TOPLAM	2.523.000

Görüldüğü gibi 2 Ağustos 1914 tarihinden 1915 yılı sonuna kadar toplam 2.523.000 insan silah altına alınmıştır. Daha sonra bu sayı 2.8 milyona ulaşacaktır. Durum bu tabloda görülmekle beraber 1-8. Kolordular bölgelerinde henüz silah altına alınmamış asker sayıları ise şöyle belirlenmiştir. (Aydemir, 1972:185)

1897 ve 1898 doğumlular	140.000
Mustahfiz (yaşlı geri hizmetliler)	100.000
Bakayadan (arta kalanlardan) ele geçecekler	<u>+ 10.000</u>
TOPLAM	250.000

Enver Paşa, bir taraftan ordunun ihtiyacı olan askerleri toplamaya çalışırken daha sonraki süreçte önemli yanlışlarda yapacaktır. Bunlardan birisi de kendi ihtiyacına cevap veremezken müttefiklerine askeri yardımlarda bulunmasıdır. Şöyle ki; Enver Paşa, kesin zaferin Avrupada Almanların, itilaf devletlerini yenilgiye uğratmasıyla kazanılacağı inancındaydı. Bu nedenle Anadolu'yu savunmasız ve askersiz bırakmak pahasına da olsa en seçkin askerleri Avrupadaki değişik cephelere

göndermekte herhangi bir sakınca görmemiştir. Çanakkale Zaferi sonrası Galiçya'ya 19 ve 20.tümenlerden kurulu 15.Kolorduyu gönderir. Kolordunun 535 subaylı 32 bin mevcudu vardır. Daha sonra Romanya'ya 15 ve 20. tümenlerden kurulu 27 bin mevcutlu 6. kolordu gönderilir. Makedonya'ya ise 40 bin kişilik bir kuvvet gönderilir. (Avcıoğlu, 1986:940-945) Liman Von Sanders, Osmanlı Devleti'nin müttefiklerine yaptığı bu yardımı şu sözlerle eleştirirken *“Türkler, kendileri yardıma muhtaçken dışarıya yardım etmeye kalkışmakla yanlış bir yol tutmuş oldular”* (Sanders, 2007:152) bu durumu Mustafa Kemal, Talat ve Enver Paşa'lara ayrı ayrı gönderdiği 20 Eylül 1917 tarihli bir raporda; *“Askeri politikamız, bir savunma politikası ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek askeri son ana kadar saklamak politikası olmalıdır. Bu politika memleketimiz dışında bir tek Osmanlı askeri kalmasına tahammül edemez”* sözleriyle eleştirmektedir. (Atay, 1980:97)

Ordunun silah ihtiyacı büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden özellikle de Almanya'dan karşılanıyordu. Ancak Avrupadaki durumu sebebiyle vaat ettiği yardımları karşılayamaması ve kendi ordusunun ihtiyacı haricinde kalanları göndermeye çalışması Osmanlı devleti'ni yeni arayışlara sevketmiştir. Özellikle silah ve mühimmat alanında yaşanan sıkıntıları çözmek amacıyla 1916 yılında Esliha Müfettiş-i Umumiliği adı altında bir yapılanma oluşturulacaktır. Temel görevi ordunun silah ve mühimmat işlerini bir düzene koymak ve eksiklikleri gidermektir. (Yılmaz, 1993: 160) Tabii ki bu konuda en büyük sıkıntılardan birisi de ulaşım sıkıntısıdır. Yalnız dışarıdan getirilecek malzemeler için değil aynı zamanda içeride yapılacak personel, araç-gereç nakli ve benzeri konular için de ulaşım büyük bir sıkıntı olmuştur. Mesela Trakya'da orduya en yakın demiryolu istasyonu Uzunköprü'de bulunmakta ve 5. Ordu ile arasındaki mesafe yedi günlük bir uzaklıktadır. Ayrıca yeteri kadar nakliye aracı da bulunmamaktadır. (Sanders, 2007:98)

Seferberliğin birinci gününden itibaren her gün ne iş yapıldığı, ne kadar ikmal efradı ve hayvan vesaire celp ve cem olunduğu, buna benzer diğer işler harp ceridelerine kaydedilerek bunların özetleri Harbiye Nezaretine ve genelkurmayın eski seferberlik şubesine bildirilmekteydi. (Sabis(a), 1991:159)

Bunların dışında yapılan bir diğer çalışma da Teftiş Dairesinin kuruluşudur. Harbiye Nezareti, içinde bulunduğu Birinci Dünya Savaşı ortamında, Silâhlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının korunması gereksinimini daha çok hissetmiştir. Bu amaçla 15 Temmuz 1917 tarihinde Harbiye Nezaretine bağlı olarak her ordu için HEYET-İ TEFTİŞ-İYE HESABİ-YE adı altında teftiş heyeti kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. (Teftiş, 2009)

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle şunları söylemek mümkündür. Seferberliğin ilanından sonra kısa bir süre içinde –eksiklikler olmakla birlikte- hazırlıklar tamamlanmaya çalışılmış ve hızlı bir şekilde asker alımları gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık bir buçuk yıllık zaman diliminde 2.500.000 civarında insan silah altına alınmıştır. Bununla birlikte daha önce oluşturulan müfettişlikler kaldırılmış ve ordu yeniden düzenlenmiştir. Başlangıçta dört olarak belirlenen ordu sayısı zamanla dokuz'a çıkarılmıştır. Ancak ordu sayısı kağıt üzerinde yükseltmekten öteye gitmemiştir.

3.1.6. Para Sıkıntısı

Bilindiği gibi 3 Ağustos 1914 itibariyle seferberlik ilan edilmişti. Yalnız ordu seferber edildiğinde önemli bir sıkıntı olacaktır. Para sıkıntısı. Çünkü orduyu besleyecek para yoktur ve hazine tamtaktır yani bomboştur. Askerler de bazen maaşlarını düzenli alamamakta ve bu konuyu yetkili makamlara bildirmektedirler. Örneğin Başkumandanlık vekâletine Karadeniz Boğazı Mevki-i Müstemleke Kumandanı Kaymakam Şevki imzasıyla gönderilen 7 Ağustos 1330 tarihli bir yazıda ümera ve zabitanın temmuz maaşlarını alamaması dolayısıyla müşkül durumda olduğu belirtilmektedir. (ATASE (6) Kaldı ki henüz seferber olmuş bir ordunun daha savaşa dahil olmadan böylesi sıkıntılar yaşaması ileride daha büyük sıkıntılar yaşanacağını habercisidir. Dolayısıyla yeni kaynaklar bulma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

1914 yılı bütçesi 34 milyon altın liradır. Bu paranın 14 milyonu Düyun-u Umumiye'ye gitmekte, geriye kalan 20 milyonun yaklaşık 9,5 milyonu orduya ayrılabilir. ¹ Dolayısıyla bu para ile ordunun ihtiyaçlarını gidermek, seferberlik yapmak, pek kalabalık kuvvetler beslemek mümkün görünmemektedir. Bu duruma çözüm getirmek için memur aylıklarının yarısını vermek, diğer yarısı için memuru alacaklı kılmak, müteahhitlere ve saireye olan borçların tediyesini geriye bırakmak ve bütün tediyatı durdurmak gibi tedbirler düşünülecektir. (Aydemir, 1972:187; Toprak, 2003:103) Hatta maliye nazırı Cavit Bey ile Enver Paşa arasında para konusu ciddi tartışmalara yol açacaktır. Cavit Bey, Enver Paşa'nın Servet vergisi alınması önerisine karşı çıktığı gibi gelenekselleşmiş savaş yükümlülüklerine de hayır der. ² O günlerde karşılıksız kâğıt para basılmadığından para bulma kaygısıyla Hristiyanlar için bedel usulüne gidilir. (Avcıoğlu, 1986:925-926) 3 Ağustos'ta çıkarılan geçici bir kanunla bu defaki seferberliğe mahsus olmak üzere gayr-i müslim efraddan 30 Osmanlı altını karşılığı bedel nakdi kabul edilir. Kanun Osmanlı sınırları içinde bir hafta, imtiyazlı eyaletlerde ise iki hafta süre ile geçerli olup kanunun yürütülmesinden hariciye, harbiye ve maliye nazırları sorumlu olacaklardı. (Takvim-i Vakayi, 21 Temmuz 1330) Fakat bu önlemler geçici olmaktan öteye gitmeyecektir. Çünkü bu konuda elde edilen gelir hem azdır hem de çabuk tükenmeye mahkûmdur. Dolayısıyla yeni kaynaklar bulma zorunluluğu doğacaktır.

Cavit Bey'in yoğun direnişi karşısında orduyu beslemek için Almanya'dan borç para istemekten başka çare kalmaz. Almanya bu fırsatı kaçırmaz ve Berlin elçimiz Mahmut Muhtar Paşa aracılığıyla 12 Ekim'de borç isteğini şartlı olarak karşılayacağını bildirir. Almanya, 1915 sonundan itibaren her yıl aralık ayında ödenmek üzere % 6 faizli 5 milyon lira borç para vermeyi kabul eder. Paranın 250 bin lirası antlaşma imzalanır imzalanmaz yollanacak 750 bin lira ise Rusya ve İngiltere'ye karşı savaşa girildikten on gün sonra ödenecektir. Geri kalan para ise savaş ilanından 30 gün sonra başlamak üzere ayda 400 bin liralık taksitlerle yollanacak ve savaşın bitimine kadar gönderilecektir. Antlaşma Talat, Enver, Cemal

¹ Harbiye bütçesine yaklaşık altı (6) milyon lira, jandarma'ya iki milyon ve Bahriye bütçesine de bir milyon üç yüz bin lira civarında pay aktarılmaktaydı.

² Bu savaş yükümlülüğü hükümetin, ordunun ihtiyaç duyduğu eşyalara bedeli sonradan ödenmek üzere el koymasındır. Ordu, yerli ve yabancı tüccarların bir kısım mallarını bu yoldan almaktaydı.

ve Halil (Menteşe)'nin onayı ile 20 Ekim'de imzalanır. (Avcıoğlu, 1986:926-927) Görüldüğü gibi Almanya, savaşa girmemiz karşılığında yani şartlı olarak para vermeye hazırdır. Diğer taraftan seferber olmuş bir ordunun, esasında çaresizlik ve yalnızlık içinde kıvranan 600 yıllık bir devletin içerisinde bulunduğu durumu göstermesi açısından da ibret verici bir tablodur bu.

3.1.7. ASKERLİK HİZMETİ VE ASKER ALIMLARI

3.1.7.1. 1909 Asker Alma Kanunu

Tanzimat devrinden sonra askere alımlarda çeşitli dönemlerde kura usulleri benimsenmiş ve 1909'lara kadar devam etmiştir. En son kabul edilen 1886 Kura Kanunu, 1909 yılına kadar uygulanmıştır. Bu devre içinde genel olarak kanunun uygulanmasından doğan aksaklıkların düzeltilmesi ve eksikliklerin tamamlanması konularında çalışmalar yapılmış, gayrimüslimler ve istisna kabul edilen bazı yerler ile İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar halkı askerlikten muaf tutulmuştur. Bununla birlikte nakdi bedel ve kadro fazlalığı gibi nedenlerle çok sayıda kişi hiç askerlik yapmamaktaydı. Bu durum hem eşitlik ilkesine ters düşüyor hem de ülke savunmasının zayıflamasına yol açıyordu. Bu nedenlerle 1908 yılında yeni bir tasarı hazırlanmış ve 7 Ağustos 1909 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla istisna kabul edilen yerler ile İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar halkı da askerlik mükellefiyetine alınmış, aynı zamanda gayrimüslimlere de askerlik yükümlülüğü getirilmiştir. Yine bu kanunla nakdi bedelde indirim yapılmış ve rediflik hizmeti için de nakdi bedel usulü getirilmiştir. Askerlik süresi, kara sınıfında 20'den 25 yıla çıkarılarak bu sürenin üç yılı muvazzaflık, altı yılı ihtiyatlık, dokuz yılı rediflik ve yedi yılı mustahfizlik hizmeti olarak tespit edilmişti. Deniz kuvvetlerinde ise askerlik hizmet süresi 12'den 20 yıla çıkarılmıştı. Bunun beş yılı muvazzaflık, 10 yılı ihtiyatlık ve beş yılı da rediflik hizmeti olarak belirlenmişti. Bu kanun, bütün Osmanlılara askerlik yükümlülüğü getirmiş ise de ülkenin her tarafında uygulanamamıştır. Hristiyanlar yine askerlik yapmamışlar, İstanbul ve civarı ile İškodra, Yemen, Hicaz, Trablusgarp illeri, Necit ve Bingazi sancakları ve

Arabistan'a komşu olan illerin çöle yakın bölgelerinde oturan halk ve Arap aşiretleri de askerlikten muaf tutulmuşlardır. Balkan Savaşı'na girildiği sırada 1909 yılı askerî yükümlülük kanunu uygulanmıştır. Ancak Balkan Savaşı yenilgisi ve birçok toprağın elden çıkması, yeni bir asker alma kanununun çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. (Aslan, İlhan, 2008:181-202)

Muafiyetler genellikle iki grupta incelenebilir. Bunlar; bireysel ve kolektif muafiyetlerdir. Muaf olan gruplar gayr-i müslimler (1909'a kadar), kadınlar, Mekke ve Medine sakinleri, dini görevliler, medrese öğrencileri ve çeşitli meslek gruplarına dahil kimselerdir. Ancak daha sonra muaf olan bazı gruplar muafiyetten alınacak ve bunlara yenileri eklenecektir.(Zürcher, 2003:96-97) 1909 nizamnamesi bir taraftan tüm Osmanlı tebaası için askerlik hizmetini zorunlu tutarken, diğer taraftan muaf olan bazı gruplar (sınavlarını veremeyen medrese öğrencileri, İstanbul sakinleri gibi) muafiyet statülerini yitirmişlerdir. (Zürcher, 2003:101)

3.1.7.2. 1914 Asker Alma Kanunu

Enver Paşa, bir taraftan orduyu modernize etmeye çalışırken diğer taraftan ordunun ihtiyacı olan askerleri temin etme yoluna gitmiştir. Bu nedenle askere alım işlemlerinde de bazı değişiklikler yapılacaktır. Bunun içinde artık ihtiyaca cevap veremeyen 1909 tarihli Askere Alma Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılarak işe başlanacaktır.

Balkan Savaşı'ndan sonra ordunun yeniden teşkilatlanması ve 1909 Asker Alma Kanunu'nun yetersiz kaldığı görülerek ihtiyaca göre yeni bir asker alma kanunu çalışmalarına başlanmış ve yeni bir kanun hazırlanarak 12 Mayıs 1914 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1927 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanuna göre, Osmanlı halkından olan her erkek askerlikle yükümlü tutulmuştur. Askerlik yükümlülüğü, 18 yaşını bitirdiği yılı takip eden yılın mart ayında başlamaktaydı. Bunu takip eden iki yıllık devre, yoklama devresi olup 19 ve 20 yaşlarındaki yükümlüler ancak savaş hâlinde silahaltına alınacaklardı. Kanunda rediflik

kaldırılarak Kara ordusunun piyade ve nakliye sınıfı için askerlik hizmeti 25 yıl olarak kabul ediliyordu. Bu sürenin 20 yılı muvazzaf, beş yılı da mustahfızlık hizmeti olarak belirtilmişti. Silahaltı süresi piyade ve nakliye sınıfları için iki, diğer kara sınıfları ve jandarma için üç, deniz sınıfları için beş yıldır. Muvazzaflık hizmetinin bu sürenin dışında kalan kısmı ise yedeklikti. Olağanüstü durumlarda fiili askerlik süresi uzatılabilecekti. Askere alımlarda kolordu asker alma daireleri, tümen asker alma dairelerine, bunlar da askerlik şubelerine ayrılarak askere alma işlemleri gerçekleştirilecekti. Bu kanunla ilk ve son yoklama olmak üzere çift yoklama usulü getirilmiştir. Kanun gereği her yılın mart ayı başında 18 yaşını bitirmiş olanlar ilk yoklamaya, 20 yaşını tamamlamış olanlar da son yoklamaya tabi olacaklardı. Kanunda kısa dönem askerlik süresi bir yıl olarak tespit ediliyor, nakdi bedel ödeyerek ya da ihtiyaç fazlası olanlar sonradan askere alınmak kaydıyla geçici izinli sayılıyorlardı. (Aslan, İlhan, 2008:181-202)

Bununla beraber 1913 yılında hazırlanan Askere Alma Kanunu'nda askerlik sürelerinde değişikliğe gidilmiştir. Daha önceki kanunda Osmanlı ordusu, askerlik çağına girenlerin hepsini almamaktaydı. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi barış ordusu teşkilatının askerlik çağına girenlerin hepsini almaya yetecek çapta olmaması, ikincisi ise askerlik süresinin uzun olmasıydı. Bu kanunla askerlik süresi kısaltılarak daha çok insanın askere alınması sağlanmıştır. Yine daha önceki kanunda yer alan bazı muafiyetler kaldırılmıştır. Örneğin memleketinde bakacak kimsesi olmayanlar “**muinsiz**” adıyla askere alınmazken (Akbay, 1991:109) 1914 Mayıs'ında yayınlanan Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı ile bu uygulama kaldırılmış ve bu durumda olan ailelere maaş verilme usulü getirilmiştir. 1916 yılında ise aynı kanunda bazı değişiklikler yapılmış olup desteğe ihtiyacı olan bir aileye çocukları askere alınmaya başladıktan sonra başlayıp terhis olduğu ayın sonuna kadar geçerli olmak üzere aylık 30 Kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı maaş 45 günden daha fazla hizmet yapan ihtiyat ailelerine de verilecekti.(Zürcher, 2003:109)

Ne var ki yürürlükteki askere alma kanununda askerlikten muafiyet tanıyan bazı hükümlerden dolayı yeni bir kanun hazırlanacak ve hemen yürürlüğe konulacaktır. Yeni askerlik kanununa göre bütün Osmanlı vatandaşları din ve

milliyet ayrımı gözetilmeksizin vatani görevini yapmakla mükellef tutuluyordu. Ama bunun yanında bedelli askerliğe de yer veriliyordu ki bu durum –bedel yüksek tutulmasına rağmen- ordunun aleyhine olacaktır. 1915 Nisanında 45 lira bedel ücreti tespit edilecektir. Daha sonra ise Ekim 1916’da artan personel sıkıntısını gidermek amacıyla yeni bir kanun hazırlanacak ve lüzum görülmesi halinde Harbiye Nazırına, 1915’ten beri uygulanan kanuna göre bedel ödeyenleri tekrar askere alma yetkisi tanınacaktır. (Pomiankowski, 1990:217-218) Yeni düzenlemeyle askerlik yaşı elliye çıkartılır. Askerlikten bedel karşılığı muaf tutulanların askere alınması kararlaştırılır. Sağlam olan insanlar yaşlarına bakılmaksızın askere alınırlar. 1915 yılında 1915 kuraları tüketilmiştir. 1916 yılında ise 1916 kuralarıyla birlikte 1917 ve 1918 kuraları da askere alınırlar. 1917 yılına gelindiğinde 1919 ve 1920’de askere alınacaklar silah altına alınırlar. (Avcıoğlu, 1986:950-951) Bu durum ise milli mücadele yıllarında asker sıkıntısının yaşanmasına neden olacaktır. Çünkü eldeki mevcut kaynaklar şimdiden tüketilmiştir.

1916 yılında yapılan değişikliklerde yine muafiyetler ele alınmıştır. Daha önceki yönetmeliklerde muaf olan bazı gruplara ek olarak yüksek bürokratlar, hakimler, müftüler tüm koşullarda muaf tutulurken, daha alt düzeydeki bürokratlar, polisler, demiryolu katipleri seferberlik haricindeki durumlarda muaf tutulmuşlardır. Göçmenlerde hukuken olmasa da çoğunlukla muaf tutulan gruplar arasında yer almaktaydılar. (Zürcher, 2003:97)

Birinci Dünya Savaşı boyunca uygulanan askere alma kanunu, Mondros Ateşkes Antlaşmasına kadar yürürlükte kalacak ancak ateşkes antlaşması gereği ordular terhis edildiğinden asker alımı kesintiye uğrayacaktır. Ordu, iç güvenliği sağlamakla görevli askerlerle sınırlı tutulmuştur.

3.1.7.3. Amele Taburları

Askere alımlarda yapılan bir diğer değişiklik ise savaşın başlamasıyla birlikte Hristiyan askerlerin taraf değiştirmesi üzerine yapılmıştır. Savaşın başlamasından sonra Hristiyan askerler (özellikle Ermeniler) taraf değiştiren Enver

Paşa, tüm Hristiyan askerlerden ve askerliğe elverişli Hristiyanlardan işçi taburları oluşturulması için emir verecek ve bunlar geri hizmetlerde (ikmal, konaklama, yol yapım çalışmaları vb.) kullanılacaktır. Bunlara hiçbir şekilde silah verilmeyecektir. (Pomiankowski, 1990:85-86) Amele taburlarında görevlendirilenlere silah verilmemesi tamamen güvenlik meselesiyle ilgilidir. Zira bu konuda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen yazılar amele taburlarındaki askerlerin çeşitli öldürme olaylarına karıştıklarını açıkça göstermektedir. Örneğin Dahiliye Nezareti'nden valilik ve mutasarrıflıklara gönderilen 19 Ağustos 1331 (2 Eylül 1915) tarihli bir yazıda Urfa Amele Taburu'ndaki Ermenilerin bir yüzbaşı ile bazı Müslümanları öldürdükleri ve firar ettikleri bildirilmekte, bundan sonra bu konularda daha dikkatli olunması için gerekli tedbirlerin alınması hususunda valilikler ve mutasarrıflıklar uyarılmaktadır. (DAHİLİYE DH. ŞFR, 55-A/11) Geyve Kaymakam Vekîli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Hüseyin Sabrî imzasıyla İzmit Sancağı Mutasarrıflığı'na gönderilen bir başka belgede ise Geyve taraflarında demiryolu yapımında amelelik, taşçılık ve duvarcılık gibi işlerde çalıştırılmak üzere orada bulunan Sille Amele Taburlarındaki askerlerin bölgede bulunan bir fabrika bekçisi ile Köprübaşı muhtarını öldürmek üzereyken yakalandıkları, buna benzer başka olayların yaşandığı gerekçesiyle buradaki askerlerin başka bir yere sevk edilmesi yönünde raporlar yazılmıştır. (BOA. DH. EUM, 2/227)

Savaş süresince gayr-i müslimlere uygulanan amele taburlarına yönelik benzer bir uygulama da daha önceki süreçte müslüman askerler arasında yapılmıştır. II.Abdülhamit zamanında kurulan Hamidiye Süvari Alayları¹, ilk devirlerinde amaca uygun hareket etmişse de savaş sırasında cepheden kaçmaları, eşkıyalık ve vurgunculuk yapmalarından dolayı 3.Ordunun aldığı bir kararla lağvedilecektir. (Türkmen, 2001:3)

Amele taburlarında görevlendirilen askerler genellikle yol yapımı ve taşımacılık işlerinde çalıştırılmışlardır. Ancak bu görevlerin dışında Levazım Dairesi için yaptıkları çalışmalar da vardır. Bunlar genelde endüstriye ilişkin görevler olup

¹ Bilindiği gibi Hamidiye Süvari Alayları, Doğu Anadolu'da "ermen meselesi"nin ortaya çıkışından sonra düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur.

İstanbul ve çevresindeki bir dizi silah, cephane, ayakkabı ve elbise fabrikalarında gerçekleştirilen faaliyetlerdir.(Zürcher, 2005:208-209) Amele taburlarında çalıştırılan askerler pratikte Rumlar teğmenden yüksek bir rütbeye yükselemiyorlardı. Ancak bu konuda yüzbaşılığa kadar yükselen doktorlar bir istisna oluşturmuştur. (Zürcher, 2005:180)

Savaşın son dönemlerinde cephelelerdeki subay kayıpları artınca meydana gelen boşluk, geri kıtalardan alınan subaylarla doldurulma yoluna gidilmiş ve açılan boşluklarda eskiden emekliye sevk edilen subaylarla doldurulmaya çalışılmıştır. Ne var ki çağrılan subayların bir kısmı görevlerini yerine getirmediği gibi cezalandırılmak üzere Harbiye Nezareti'ne gönderilenler de ciddi bir ceza almamaktaydı. (Talat Paşa, 1986: 42-43) Bu durum ise doğal olarak savaşın sonlarına doğru firarilerin sayısında önemli artışlar olmasına yol açacaktır. Örneğin Liman Von Sanders'in Alman Genel Karargahı Doğu Harekat Şubesi Müdürlüğü'ne gönderdiği 13 Aralık 1917 tarihli bir raporda, Osmanlı ordusunun o tarihe kadar firar etmiş asker sayısını 300.000'in üzerinde olduğu kaydedilmektedir. (Sanders, 2007:230-234)

Askerlerin maaşlarının düzenli ödenememesi, salgın hastalıklar (tifo, kolera, dizanteri gibi) yetersiz beslenme, giyim kuşam konularında yaşanan sıkıntılar beraberinde firarları da getirecektir. Çünkü bu firar olayları cephelelerde büyük sıkıntılara yol açacaktır. (Zürcher, 2003: 104) Firarilerin çoğu cepheye giderken yolda kaçmakta veya özellikle kendi şehir ya da köylerine yakın yerlerde iken firar olayını gerçekleştirmekteydiler. (Zürcher, 2005:186) Bazı firarlar ise trenden atlayarak veya kapalı arazide yol kolundan ayrılarak yapılmakta ya da direkt olarak ordugah ve karargahlardan yapılmaktaydı. (Sanders, 2007:233) Firarın ardından kırsal alanlarda başıboş dolaşmakta ya da eşkıyalık yapmaktaydılar. Fakat yakalandıklarında ordunun gücünü daha fazla tüketmemek için genellikle hafif şekilde cezalandırılmakta ve ardından birliklerine gönderilmekteydiler. (Zürcher, 2005:186) Bu nedenle bir taraftan askere alımlar yapılırken diğer taraftan da askerden kaçmaları yani firar olaylarını önlemeye yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Örneğin disiplini sağlamak ve firar olaylarının önünü almak amacıyla 1916

Mayısında erler için “Falaka Kanunu” çıkarılacaktır. Bu ceza 2 gün hapis ya da bir gün zindan ve sopa ile dayak (falaka) şeklinde uygulanmaktaydı. (Pomiankowski, 1990:217-218)

3.1.7.4. Kadın Amele Taburları

Bugüne kadar Birinci Dünya Savaşı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların ağırlık noktasını genellikle siyasal alanda yaşanan olaylar oluşturmuştur. Oysa savaşın sosyal boyutu incelendiğinde erkekler kadar olmasa da kadınların da bu savaşta çok önemli roller oynadıkları görülmektedir. Bu anlamda ordunun ıslahı amacıyla yapılan düzenlemelerden birisi de kadınlara yönelik olarak yapılmıştır. Ülkenin dört bir yanından askere alımlar sonrasında geride kalan insanlar özellikle de kadınlar büyük sıkıntı ve sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu duruma bir çözüm bulabilmek amacıyla ihtiyaç içindeki kadınların barınak, yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için onlara destek amacıyla bir oluşum gerçekleştirilir.

Şehirlerin dışında, tarımsal alanlarda kadınlar üretimle meşgul oldukları ve zaten kendi akrabalarıyla birlikte oturdukları için, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan kadınların açlıkla karşı karşıya kalmaları söz konusu değildir. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde erkekler birbiri ardına cephelere gitmeye başlayınca, pek çok kadın erkeksiz kalır. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Müslüman Osmanlı toplumunda bir kadının erkeksiz kalması, açlıktan kırılan bir şehrin ortasında gelersiz kalmış olması anlamına gelmektedir. Bu durumun açtığı toplumsal yaralar, Harbiye Nezareti'ni de müthiş rahatsız etmektedir. İstanbul'da erkeklerini cepheye uğurlamış olan Müslüman Osmanlı kadınlarının karşı karşıya kalmış oldukları geçim sıkıntısının farkında olan Nezaret, birtakım toplumsal önlemler alma ihtiyacı hisseder. Alınan bu önlemlerden biri de, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın idaresinde kurulmuş olan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'dir.

Muhtaç durumdaki kadınların barınak, yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ordunun himayesi altında 1916 Temmuz'unda

Enver Paşa tarafından Kadınları Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi kurulur. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi'nin tüzüğünün 2.maddesinde cemiyetin kuruluş amacı; iş bulmak suretiyle kadınları korumak ve onları şerefli bir şekilde hayatlarını kazanmaya alıştırmak şeklinde açıklanmıştır. (Zürcher, 2003: 114-120) Kadınları Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi; ordu için üniformalar, çamaşırlar, kum torbaları dikmeleri sağlanmıştır. Sayıları 6.000-7.000 civarında olan bu kadınlar günlük 10 kuruş yevmiye almakta ve yemek yemektedir. Bunlar tamamen asker gibi yaşamaktaydılar. (Akşin, 2000:64)

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde uzun süren savaşlar nedeniyle, çalışmak zorunda kalan Müslüman Osmanlı kadınlarına iş bulmak ve iş olanakları sağlamak amacıyla kurulmuştu. Ancak, Birinci Dünya Savaşı Müslüman Osmanlı toplumunun bazı kesimlerinde öylesine derin yaralar açmıştı ki, sorunlar bu kesime mensup kadınlara çalışacakları birer münasip iş bulmakla bile çözülecek gibi değildi. Bırakın kendilerine yeterli gelir sağlayacak birer iş bulup çalışmayı, bazı Müslüman kadınların kalacak yeri, giyecek kıyafeti, yiyecek yemeği bile yoktur. Bu nedenle Cemiyet, şubelerinde yatakhaneler ve yemekhaneler kurulur ve acil ihtiyaç sahibi kadınlara yatacak, giyecek ve yiyecek yardımı sağlanmaya başlanır. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin yaptığı bütün üretim orduyla bağlantılıydı; yani buradaki 2.500 kadının büyük bir bölümü ordunun ihaleleri için hazırlanmakta olan askeri ihtiyaçları karşılamak üzere orada bulunmaktaydı. Kimisi matara, kimisi askerin ayağına çarık yapmakta, kimisi elbise dikmekte, kimisi askerler için iç çamaşırı hazırlamakta ve kimisi de makine olmadığından elle askerler için yün kışlık yelekler örmekteydi. Cemiyetin bir başka faaliyet alanı da savaş ve özellikle de Ermeni tehciri nedeniyle kimsesiz kalmış olan küçük çocuklara yardım elini uzatmasıydı. Anadolu'dan getirilen binlerce kimsesiz çocuk Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla gözetim altına alınmış, bu çocuklar geçici bir süre cemiyetin şubelerinde barındırıldıktan sonra, İstanbul ve civarında yaşayan çeşitli ailelerin yanlarına yerleştirilmişlerdir. İşte bu durum karşısında, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin geliştirmiş olduğu en ilginç uygulama da Osmanlı ordusu bünyesinde yer alan amele taburları arasında, deneme mahiyetinde bir de Kadın Amele Taburu kurulması fikrini ortaya atmak olmuştur. Hem başkumandan vekili ve Harbiye

Nazırı, hem de Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin başkanı olan Enver Paşa, ortaya atılan bu fikri hemen benimser. (Kadın Taburu, 2009)

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi'nin kurulmasından sonra kadınların sıkıntılarını gidermek amacıyla bir teklif paketi hazırlanarak Harbiye Nezareti'ne sunulur. Teklif, Kadın Amele Taburlarının kurulması yönündedir. Bu teklif paketinin içinde beş ana madde vardır.

Birincisi, taburlardan kadınların sorumlu olup olmaması konusudur. Soruna çok basit bir çözüm bulunur. Osmanlı ordusundan emekli edilmiş, harbiye sınıfına mensup olmayan, yaşlı ancak asker olarak çok disiplinli bir subay bulup, kadınların başına koymak; onun altına, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin yapacağı imtihanlar sonucunda birtakım eğitilmiş kadınları "kâtibe" ve "memure" sıfatıyla üst rütbeli subaylar olarak belirlemek; onların altındaki işçiler arasından da Osmanlı Ordusu'nun diğer birimlerinde de olduğu gibi erbaş olarak onbaşılar ve çavuşlar seçmek.

İkinci olarak, tabura katılacak kadın işçilerin gönüllü olarak kaydedilmesine karar verilir, ama kâtibe ve memureler Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından seçilecektir.

Üçüncüsü ve en ilginç, tabura kaydedilmek için bir kadının kucığında çocuğunun olmaması gerekmektedir; ama bu hiç çocuğunun olmayacağı anlamına gelmemektedir. Kadının, orduya katılabilmesi için, çocuğunun olması durumunda, çocuğunu da yanında getirmesi kabul edilmiştir. Kadınların aşlarının tamam olması, kalıcı ve bulaşıcı bir hastalığının olmaması, gücü kuvveti yerinde ve 18-40 yaş arasında olması gereklidir.

Dördüncüsü, bu kadınlar Osmanlı ordusundaki herhangi bir asker gibi yedirilecek, içirilecek, donatılacak, barındırılacaklar ve bunun yanı sıra çalıştırlarının karşısında ücret kazanacaklardır.

Beşincisi, paranın yanı sıra Osmanlı ordusunda bütün erkek erlere verilen er tayını vardır. Er tayını da bugünkü bildiğimiz ekmekten biraz daha büyük bir somundan oluşur. Teklif paketini olumlu karşılayan Enver Paşa'nın emriyle 1.Ordu içerisinde 10 Eylül 1917'de Kadın İşçi Taburu oluşturulur.(Kadın, 2009)

Ordu içinde oluşturulan kadın amele taburları ile geri hizmetteki işgücü açığı giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tarım sektöründe Cemal Paşa öncülüğünde de 4.Ordu tarafından Çukurova yöresinde “Kadın Amele Taburları” oluşturulmuştur. (Toprak, 2003:96-97) Ayrıca 1916 yılında İstanbul Gülhane Parkı’nda bir Ordu Levazım Dikimhanesi açılarak kadınlar burada yevmiye karşılığı çalıştırılmıştır. (Zürcher, 2003:121) Enver Paşa’nın emri ile kurulan Kadın İşçi Taburları 1 Ocak 1919 günü, lağvedilerek tarihteki yerini alacaktır. (Kadın, 2009)

3.2. Havacılık

Osmanlı Devleti, kara ordusunda yapılan çalışmalar dışında havacılık alanında da bazı çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

3.2.1 Türk Havacılığının Kuruluşu

Dünyanın ilk askeri havacılık teşkilatlarından biri olan Türk Hava Kuvvetlerinin tarihçesi, 1909 yılına kadar uzanmaktadır. Türk ordusunda havacılıkla ilgili ilk çalışmalara 1909 yılında başlanmış, 1910 yılında bu çalışmalar geliştirilmiş ve Avrupa'ya bir inceleme kurulu, Paris'te toplanan Uluslararası Havacılık Konferansı'na da bir heyet gönderilmiştir. (Havacılık (a), 2008)

1910 Eylül'ünde Fransa'da yapılan Picardie askeri manevralarını Mustafa Kemal ile izleyen Kurmay Binbaşı Ali Fethi Bey, bu manevralarda uçağın ne kadar etkili olabileceğini görmüş ve derhal Harbiye Nezareti'ne bir rapor göndererek, *“Alman, İngiliz, İtalyan ve Rusların Fransa'ya Bleriot uçak fabrikasının uçuş okuluna subay göndererek pilot yetiştirdiklerini, Osmanlı Ordusu'ndan da iki subayın Fransa'ya gönderilip uçuş eğitimi görmelerini, Bleriot, REP ve Deperdussin tipi uçaklardan satın alınmasını”* önerecektir. (Taner, 2006:295)

1910 yılı sonlarına doğru ise, artık Türk Ordusu'nda havacılık konusunda kesin karar verilmiş ve havacı personel yetiştirilmek üzere birkaç subayın Avrupa'ya eğitime gönderilmesi öngörülmüştür. Ancak, ülkenin o tarihlerde içinde bulunduğu mali zorluklar nedeniyle gerekli ödenek bulunamamış ve 1910 yılında bu emrin gereği yerine getirilememiştir. Milli müdafaa bakımından, havacılığın gelecekteki önemini gören Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, konuyla yakından ilgilenmeye devam etmiş ve 28 Haziran 1911'de yapılan sınavda en yüksek notu alan Süvari Yüzbaşı Fesa Bey ile İstihkâm Teğmen Yusuf Kenan Bey uçuş eğitimi için Temmuz 1911'de Fransa'daki Bleriot Fabrikası'nın uçuş okuluna gönderilmiştir. Bu gelişmelerin olduğu sıralarda yani 1911 yılında, Kurmay Yarıbay Süreyya (İlmen) Bey, havacılık teşkilatını kurmakla görevlendirilmiş ve Türk Ordusunun ilk resmi

havacılık kuruluşu da, Harbiye Bakanlığı Fen Kıtaları Müstahkem Genel Müfettişliğinin 2'nci şubesi bünyesinde "Havacılık Komisyonu" adıyla 1911 yılında faaliyete geçirilmiştir. Böylece, 1909-1912 yılları arası askeri havacılık teşkilatlarını kuran ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya ve Rusya ile hemen hemen aynı yıllarda Türk askeri havacılık teşkilatı da dünya havacılık teşkilatlarının ilk sıralarındaki yerini almıştır. (Havacılık (a), 2008)

3.2.2. 1911 – 1914 Yılları Arasında Türk Hava Kuvvetleri

21 Şubat 1912'de Yüzbaşı Fesa Bey uçuş eğitimini başarıyla bitirmiş ve Fransızların 780'inci, Türk Ordusunun da 1 no'lu brövesini¹, Yusuf Kenan Bey ise Fransızların 797'inci brövesini alarak yurda dönmüştür. Aynı yıl, 8 Türk subayı daha Fransa'ya uçuş eğitimine gönderilmiştir. (Havacılık (b), 2008)

Yeşilköy'de kurulacak okulda kullanılmak üzere Fransa'dan Deperdussin tipi iki adet iki kişilik, bir adet tek kişilik uçak alınmış ve 15 Mart 1912'de ülkeye getirilmiştir. (Taner, 2006:296) Böylece, 1912 yılı başlarında Türk Ordusu ilk pilotlarına ve ilk uçaklarına kavuşmuş, 3 Temmuz 1912'de de Yeşilköy'de (İstanbul) Hava Okulunun (uçuş okulu) açılmasıyla Türk Ordusu, uçucu subaylarını ülkesinde yetiştirmeye başlamıştır. Türk askeri havacılığının gelişmesinde ve güçlenmesinde en önemli aşamalardan birisi olan Hava Okulu'nun açılmasından sonra, Türk Ordusu'nda havacılık çalışmaları hızlanmış, personel sayısı çoğalmış ve kısa zaman içerisinde birliklerde hava bölükleri (tayyare bölükleri) kurularak havacılar aktif kıt'a görevi yapmaya başlamışlardır. 1912-1913 Balkan Savaşı'nın birinci safhasında, henüz yeterli seviyede tecrübe kazanmamış olan Türk havacıları arzu edilen şekilde başarı gösterememiş, ikinci safhasında ise büyük başarılar elde etmişlerdir.² (Havacılık (b), 2008)

¹ Belli bir eğitimden sonra uçak kullanabilecek ve ya paraşütle atlayabilecek duruma gelmiş kimselere verilen yeterlilik belgesi, diploma

² Balkan savaşlarının ikinci evresinde pilotlarımız Bulgar hatları üzerinde 1,5 kg'lık bombaları elle atarak havacılık tarihimize ilk hava bombardımanını gerçekleştirmişlerdir. Bilgi için bkz. Taner, a.g.e, s.297

3.2.3. 1914-1918 Yılları Arasında Türk Hava Kuvvetleri

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girmeden evvel diğer alanlarda olduğu gibi havacılık alanında da büyük sıkıntılarla karşı karşıyadır. Bu amaçla havacılık alanında da bu dönem içerisinde bazı ıslahatlar yapılacaktır. Her ne kadar Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı öncesinde bazı girişimlerde bulunulmuşsa da bunlar oldukça yetersizlik arz etmekteydi.

Balkan Savaşlarının sona ermesiyle, Türk havacılığının ıslahı ve geliştirilmesine başlanmıştır. Bu çalışmaların paralelinde yeni uçaklar alınmış ve Haziran 1914'de Yeşilköy'de Bahriye Tayyare Mektebi (Deniz Hava Okulu) kurulmuştur. (Havacılık (b), 2008) Aynı tarihte Osmanlı hava sahalarını kullanma ve seyahatlerin nasıl yapılacağı ile ilgili bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun Osmanlı Devleti'nde havacılık alanında çıkarılan ilk kanundur. Ayrıca havacılar için bir üniforma tespit edilerek kalpak üzerine ay yıldızlı kanat takılması şekli getirilmiştir. Bu dönemdeki Osmanlı havacılığı Fransızlar tarafından şekillenmekteydi. Savaş öncesinde Fransa'ya değişik marka ve tipte 45 uçak siparişi verilmiştir. Ancak savaşın patlak vermesiyle Fransa kendi uçak ve uzmanlarını geri çağırarak, sipariş edilen uçaklara da el koyacaktır. (Ünalp, 2001:300) Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin Almanlara bir adım daha yaklaşmasına sebep olduğu gibi, Türk havacılığının da Alman denetimine girmesine yol açacaktır.

Enver Paşa'nın harbiye nazırlığı sırasında asıl havacılık teşkilatı kurulacaktır. Önce Fransa'dan sonra Almanya'dan havacılar ve uçak malzemeleri getirilecektir. Savaş esnasında ise Almanya ile ilişkiler devam ettirilecektir. Ancak bu uçaklardan yeterince yararlanılamamıştır. Bu girişimler Türk havacılığının ilk nüvelerini oluşturmaktaydı. (Ordu, 1999:62) Neticede Osmanlı Devleti, 1.Dünya savaşına uçakların 2'si onarımda olmak üzere 6 kara ve 3 deniz uçağı ile girecektir. Kara uçaklarının tiplere göre dağılımı şu şekildedir.

- 3 BLERIOT XI-2 (Tarık Bin Ziyad, Edremit, Ertuğrul)
- 1 DEPERDUSSIN A (Osmanlı)
- 1 PONNIER

➤ 1 RUMPLER A4/13 (Kurter (a), 2006:38)

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, dört yıl devam edecek bir savaşa yalnız dokuz adet uçakla girecektir. Kaldı ki bunların ikisi onarımdadır. Bu ise Osmanlı havacılığının ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir. Ancak Enver Paşa, havacılık alanında da birçok ıslahat yapacak ve Türk havacılığının geliştirilmesi yönünde önemli aşamalar kaydedecektir.

Osmanlı Devleti'nin 2'si onarımda olmak üzere toplam 9 uçağına karşılık Avusturya-Macaristan 36, Almanya 232, Belçika 24, İngiltere 113, Fransa 138 ve Rusya ise 226 uçağına sahip bulunmaktadır. (Kurter (c), 2006:304) Osmanlı Devleti'nin bu durumuna karşılık rakiplerinin ve müttefiklerinin uçak sayıları karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nin havacılık alanındaki eksiklikleri daha da iyi anlaşılmaktadır.

Türk hava gücü savaşın başlarında böyle bir durumdayken yılın sonlarına doğru iki pilot Ruslara esir düşmüş, 2 uçak ise Karadeniz'de yüklendikleri gemi ile birlikte batmıştı. (Kurter (a), 2006:38) Savaşın başlarındaki bu kayıplar, havacılık alanında zaten yeterli donanım ve personel eksikliği bulunan devletin, sonraki süreç içerisinde Almanya'ya daha da yaklaşmasına neden olacaktır.

1914 yılında hava kuvveti, Kıtaatı Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği emrinden alınarak Muhabere ve Muvasala (İletişim ve Ulaşım) Şubesi'ne bağlanmış ve "Teşkilat-ı Havaiye Müfettişliği" adını almıştır. Savaşın başlamasıyla ıslahat ve geliştirme çalışmaları durmuştur. 1915 yılında bir kısım Alman havacı personel Türk Hava Kuvvetlerine gelmiş, bir kısım Türk havacısı da Almanya'ya uçuş eğitimine gönderilmiştir. (Havacılık (b), 2008, Kurter (c), 2006:304)

1915 yılı başlarında Almanya'dan ilk olarak 12 uçak, pilot ve teknisyenleri ile birlikte gelmiştir.¹ Ancak Almanya'nın pilot ihtiyacı ortaya çıkınca pilotlarını geri

¹ Osmanlı ordusunda görev yapmak isteyen Alman pilotları şunlardır.

- Heinz Erblich : 16 Aralık 1911'de mezun oldu. Alman bröve no: 145
- Frank Seidler : 9 Eylül 1912'de mezun oldu. Alman bröve no: 286

çağırmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise yeterli sayıda personel olmadığından Osmanlı havacıları pek bir varlık gösteremeyecektir.(Ünalp, 2000:301) 1915 yılı Ocak ayında gönderilen bu uçaklar sağlık malzemesi olarak belirtilmiş ve teker teker Balkan devletleri üzerinden İstanbul'a gönderilmiştir. İlk uçak 1 Mart 1915'te İstanbul'a varmıştır. Uçak bombaları ise hediyelik eşya olarak belirtilmiştir. Ancak susamış olan bir Romen gümrük memurunun bira içmek istemesi sonucu durum ortaya çıkmıştır.(Wallach, 1985:180)

1915 yılı başlarında Almanya'dan gelen pilotlar meslek ve öğrenim durumlarına uygun olarak subay ve astsubay statüsünde değerlendirilmişlerdir. Genelde pilotlar subay ve makinist, teknisyenler ise astsubay olarak görev yapmışlardır.(Kurter (a), 2006:71)

15 Şubat 1915 tarihinde müfettişlikten başka Harbiye Dairesi Dokuzuncu (havacılık işleri) Umur-u Havaiye Şubesi kurulmuş ikmal ve tedarik işleri bu şubeye verilmiştir. 1915 yılı sona ermeden uçak sayısının çoğalması sebebiyle genel karargâh emrinde 13'üncü Sahra Seyri Havaiye Şubesi kurularak havacılık işleri buraya verilmiş ve Kasım ayında da 13'üncü şubenin adı "Umur-u Havaiye Müfettişliği" olmuştur. (Havacılık (b), 2008) Müfettişliğin başına Alman subaylarından Yüzbaşı Erich Serno, yardımcılığına da Mülazım-ı evvel Şakir getirilmiştir. (Ünalp, 2000:301) Türk Hava Kuvvetleri bu dönemde, Hava Okulu, Hava (tayyare) İstasyonları, Hava (tayyare) Bölükleri, Sabit Balon Bölükleri, Uçaksavar topçu birlikleri ve Meteoroloji İstasyonları şeklinde teşkilatlanmıştır. Deniz hava bölükleri (Deniz Tayyare Bölükleri) ve Deniz Hava Okulu da Bahriye Bakanlığı kuruluşunda görev yapmıştır. (Havacılık (b), 2008)

-
- Benna König : 29 Aralık 1912'de mezun oldu. Alman bröve no: 345
 - Albert Schâfer: 10 Mayıs 1913'de mezun oldu. Alman bröve no:402
 - Christoph Preussner : 27 Haziran 1913'de mezun oldu. Alman bröve no: 444
 - Hermann Röder : 6 Eylül 1913'de mezun oldu. Alman bröve no: 507
 - Johann Stockhausen : 22 Eylül 1913'de mezun oldu. Alman bröve no: 532
 - Hugo Garber : 3 Aralık 1913'de mezun oldu. Alman bröve no: 614
 - Kurt Giror : 11 Şubat 1914'te mezun oldu. Alman bröve no: 714
 - Bunların dışında Böhme, Fünfhausen ve Baldsum isimli pilotlar ilk 12 kişilik kafilede yer alan pilotlardır. Bilgi için bkz. Kurter, a.g.e. C.2, s.71

Türk hava güçleri açısından bakıldığında 1915 yılı bir canlanma ve teşkilatlanma yılı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Ayestafanos Tayyare Mektebi, adeta merkez durumuna gelmiştir. Birçok tayyare Bölüğünün temeli burada atılmıştır. Mesela Çanakkale Cephesinde görev yapacak 1.Tayyare bölüğü, Irak cephesi için 2.Tayyare bölüğü burada oluşturulmuş ve daha sonra görev yerlerine gönderilmişlerdir. Ancak Sina cephesinde görev alacak olan “300.Paşa Bölüğü” tamamen Almanlardan oluşturulmuştur. Ancak deniz havacılığı çok fazla bir gelişme gösterememiştir. (Kurter (a), 2006: 204)

16 Mayıs 1916 tarihinde yapılan bir değişiklikle, kara ve deniz havacılığı, Genel Karargâh (başkomutanlık) Havacılık İşleri Müfettişliği ve Dokuzuncu Umuru Havaiye Müfettişliği emrinde birleştirilmiştir. Ayrıca, bu dönemdeki teşkilatlanmanın ana gücünü oluşturan hava (tayyare) bölüklerinin bazılarında, sadece Türk havacı personeli, bazılarında ise Türk ve Alman havacı personeli müştereken görevlendirilmiş, bölüklerin taktik sevk ve idareleri de emrine verildiği ordulara bırakılmıştır. (Havacılık (b), 2008)

1916 yılı içerisinde Ayestafanos Tayyare Mektebi'nde 18 pilot ve 24 rasit¹ yetiştirilmiştir. Almanya'da ise 7 pilot ve 1 rasit eğitim görmekteydi. Böylelikle 1916 yılında toplam 25 pilot ve 25 rasit yetiştirilmiş oluyordu. Aynı zamanda Almanya'dan yeni uçaklarda gelmekteydi. 1916 yılında Almanya'dan gelen uçakların miktarı ve uçak tipleri şu şekildedir.

- GOTHA LD.2 6 Adet
- PFALZ A.II PARASOL 6 Adet
- ALBATROS B.I 10 Adet
- ALBATROS C.I 8 Adet
- ALBATROS C.III 26 Adet
- FOKKER E.III 9 Adet

TOPLAM : 65 Adet

¹ Pilot yardımcısı, gözlemci

Görüldüğü gibi toplam 65 adet uçak gelmiştir. Ancak aynı yıl içerisinde kırım ve hizmet dışı bırakılmak suretiyle elden çıkan uçak sayısı ise 41 tanedir. Bunda kırımların çokluğunun yanında yedek parça yokluğu, onarım eksikliği gibi faktörlerin etkisi oldukça büyüktür. (Kurter (a), 2006: 420-421)

1917 yılında uçuş eğitimi için Tayyare Mektebi'nde Albatros ve Gotha tipi uçaklar kullanılmış, Fokker av uçaklarıyla da pilotlara av eğitimi verilmiştir. Fakat imkânların kısıtlı olması nedeniyle pilotlar daha çok cephelerde yetişmiştir. Bu dönemde üç uçak istasyonu mevcuttur. Bunlar Ayestafanos, Şam ve Bağdat'ta bulunmaktaydı. (Kurter (a), 2006:418) Yine bu dönemde Türk havacılık tarihinin ilk dergisi çıkarılmıştır. Vekayi ve Terakkiyat-ı Havaiye adlı bu dergide teknik, harekât ve istihbarat haberleri yazılmaktaydı. (Ünalp, 2000:304)

1917 yılına genel olarak bakıldığında havacılık teşkilatında gözle görülür bir büyüme gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Başkomutanlık karargâhına doğrudan bağlı olan Umuru Havaiye Müfettişliği, uçak birlikleri dışında meteoroloji istasyonlarını ve uçaksavar takımlarını da bünyesinde toplamıştır. Meteoroloji istasyonlarının sayısı 20 civarındaydı. Uçak birlikleri ise 1 Hava mektebi, İstanbul, Musul ve Şam'da olmak üzere 3 uçak istasyonu, 13 kara ve 2 deniz uçak bölüğünden oluşmaktaydı. Durum böyle olmakla beraber Almanlardan yeni uçaklar da alınmaktaydı. (Kurter (b), 2006:254-255)

Almanya'dan 1917 yılı içerisinde alınan uçak sayısı ve tiplerinin dağılımı şu şekildedir.

➤ ALBATROS C.III	40 Adet
➤ AEG C.IV	25 Adet
➤ ALBATROS D.II	3 Adet
➤ HALBERSTADT D.V	20 Adet
➤ FOKKER D.I	<u>8 Adet</u>

TOPLAM: 96 Adet uçak alınmıştır.

İlk 65 tanesi keşif uçağı sonrakilere ise av uçağıdır. Ayrıca ele geçirilen uçaklarla birlikte 1917 yılı içerisinde toplam 109 uçak envanterlere kaydedilmiştir.

Yılsonu itibariyle envanterlerdeki kara uçağı sayısı toplamı 115 adettir. Bunların 86 tanesi keşif/ bombardıman ve eğitim uçağı, 29 tanesi ise av uçağıdır. Deniz uçakları ise 4 tanedir. Yine 1917 yılı içerisinde Ayestafanos Tayyare Mektebi'nde 23 kişi pilotaj eğitimi, 35 subay ise rasit kursu görmüştür. (Kurter (b), 2006:255-256)

Kuşkusuz hava personeli kayıplarda vermiştir. 1917 yılı içerisinde 2 pilot şehit olmuş, 1 pilot ve 1 rasit Ruslara esir düşmüştür. Makinistlerde iş kazaları sonucu 2 şehit vermişlerdir. Havacılar 6'sı Çanakkale, 2'si Ege Bölgesi, 9'u Irak ve 1'i Kafkasya cephesinde olmak üzere toplam 18 düşman uçağını safdışı bırakmışlardır. Ancak bu zaferleri kazanan pilotlardan yalnızca pilot Vecihi (Hürkuş) ve rasit Şükrü (Koçak) Türk olup diğerleri Almandır. (Kurter (b), 2006: 257)

29 Temmuz 1918'de (Umuru Havaiye Müfettişliği) Havacılık İşleri Müfettişliği ismi, Kuva-yı Havaiye Müfettişi Umumiliği (Hava Kuvvetleri Genel Müfettişliği) olarak değiştirilmiş ve yeniden teşkilatlanmaya başlanmıştır. Ancak, bu tarihten kısa bir süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1'inci Dünya Savaşı'nda yenilgiyi kabul etmesi ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine, itilaf devletleri tarafından başta İstanbul olmak üzere ülke işgal edilmiş ve bu tarihten itibaren de Türk askeri havacılığında yeni bir döneme girilmiştir. (Havacılık (b), 2008)

Müfettişi Umumilik, şu gruplardan oluşmaktaydı.

- Uçak Birlikleri
- Balon Birlikleri
- Uçaksavar Birlikleri
- Topçu Ölçme Birlikleri
- Meteoroloji Servisi

Osmanlı uçak birlikleri, Ayestafanos Tayyare Mektebi, Ayestafanos, Şam ve Musul uçak istasyonları ile tayyare birliklerinden oluşmaktaydı. Bölükler idari açıdan Kuva-yı Havaiye Müfettişi Umumiliği'ne bağlı olmakla birlikte hareket açısından doğrudan bağlı oldukları ordu komutanlığını emrine verilmişlerdi. Bu iki başlılık bazen sorunlara yol açabiliyordu. Balon birlikleri üç sabit balon bölüğünden

oluşmaktaydı. Uçaksavar birlikleri, takımlar halinde tertiplenmişlerdi. Ancak yeterli malzeme olmadığından yeterince bunlardan yararlanılamamıştır. Meteoroloji servisi günlük meteorolojik haritaları hazırlamanın dışında teşkilata yeni alınan personele staj yaptırma ve eğitim verme görevini de ifa ediyordu. (Kurter (c), 2006:305-306)

Osmanlı uçak birlikleri “bölük” tertibinde kurulmuşlardı. Bunlara bir’den itibaren numara verilmiş ve sayıları 17’ye ulaşmıştı. Bu bölüklerde uçak sayısı 2 ile 6 arasında değişmekteydi. Bir uçak bölüğünün personel kadrosu şu şekildeydi.

- Bir bölük komutanı
- 2-4 Pilot
- 2-6 Rasıt
- 2-4 Makinist
- 1 Tüfekçi ustası
- 1 Marangoz
- 1 Demirci
- 1 Fotoğrafçı
- 1 Nakliye subayı
- 1 Doktor
- 60-120 bölük erlerinden teşekkül edilmekteydi. (Kurter (c), 2006:307)

1918 yılı sonunda Osmanlı hava gücü 90 uçak, 81 pilot, 58 rasıt’a yükselmiştir. (Ünalp, 2000: 305) Kayıplara bakıldığında ise şu tablo ortaya çıkmaktadır. Bir’i hastalıktan olmak üzere 8 pilot şehit olmuş, 5 pilot ise esir düşmüştür. 1 rasıt şehit olmuş, 1 rasıt yaşamını yitirmiş ve 2 rasıt ta esir düşmüştür. Türk Tayyare Bölükleri’nde görev yapan Alman havacılar ise 12 pilot ölü ve 5 esir, 4 ölü ve 4 esir olmak üzere 8 rasıt kaybetmişlerdir.(Kurter (c), 2006:308) Toplamda esirler dahil olmak üzere kayıp pilot sayısı 30, rasıt sayısı ise 12 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulanmasıyla, orduda terhis işlemleri yapılmaya başlanmış, Alman havacı personel ülkeden ayrılmış ve 29 Temmuz 1918’de yeniden yapılmaya çalışan Hava Kuvvetleri Genel Müfettişliği (Kuva-yı

Havaiye Mufettişliği Umumiliği) kadroları boşalmış, sadece kâğıt üzerinde bir ad olarak kalmıştır. Bununla birlikte, Türk havacı personelin büyük gayretleriyle 1'inci Dünya Savaşı'ndan kalan uçaklarla İstanbul, İzmir ve Konya'da birer hava (tayyare) istasyonu, Elazığ ve Diyarbakır'da da birer hava (tayyare) bölüğü oluşturulmaya çalışılmış, gerek personel, gerekse uçak ve malzemeler anılan yerlerde toplanmaya başlanmıştır. (Havacılık (b), 2008)

3.2.4. Uçakların Genel zellikleri

Birinci Dünya Savaşı, başladığı yıllarda kullanılan uçaklarda çok fazla bir ilerleme kaydedilememişti. Uçaklar, genellikle ahşap bir iskeletin bezle kaplanması ve güçsüz bir motorla donatılmasından oluşmaktaydı. Motorlar çok güçlü olmamakla birlikte 80-130 beygir gücünde olup saatte hızları ancak 100 km'ye erişebiliyor ve 3000 metreye ykselebiliyorlardı. Pilotlar yönlerini pusula ve harita yardımı ile bulmakla birlikte genellikle yerdeki yol güzergâhlarını ya da akarsularını takip etmek suretiyle uçuş yapıyorlardı. Pilot ve rasıt arasında iletişim omuza vurmak, el veya kol işaretleri yapmak şeklinde sağlanıyordu. Konuşma çok güçlükle yapılıyordu. Uçaklar genellikle silahla donatılmamışlardı. Pilot ve rasıtlara tabanca veriliyordu. Bu silahlar herhangi bir mecburi inişte kendilerini savunmaları amacıyla verilmekteydi. Ancak bir süre sonra pilotlar havada rastladıkları düşman uçaklarına karşı kullanmaya başlayınca hava savaşları dönemi başlamış oluyordu. (Kurter (a), 2006:33-34)

3.3. Bahriye

Donanmanın ıslahı için değişik devletlerle ilişki içine giren Osmanlı Devleti, savaş süresince Almanya ile irtibat halinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin donanma alanında yaptığı ıslah çalışmaları aşağıda yer almaktadır.

3.3.1. 1914 Öncesi Durum

Sultan Abdülaziz döneminde ağır dış borç yükü ile oluşturulan ve sayıca dönemin güçlü donanmaları arasında gösterilen Osmanlı Donanması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde etkin bir rol oynayamadığı ve yenilgiyi önleyemediği gerekçesiyle, Sultan II.Abdülhamit (1876-1909) tarafından otuz üç yıl boyunca Haliç'te atıl tutulmuş, bu durum ise devletin denizcilik faaliyetlerine büyük bir darbe indirmiştir. Bu karanlık dönemin ilk ve en acı yansıması, 1864 yılında İstanbul Tersanesi'nde inşa edilen ve 13 yıl hiç seyir yapmamış olan Ertuğrul Fırkateyni'nin, iade-i ziyaret maksadı ile gittiği Japonya karasularında, 16 Eylül 1890 günü kayalıklara çarparak batması ve 533 denizcinin Şehit düşmesi olmuştur. (Denizcilik:2008)

Yunanistan'ın 1897 yılında Girit'i işgal etmesi ile başlayan Osmanlı-Yunan Harbi'nde, Osmanlı Donanması bir kısım unsurlarıyla sınırlı olarak faaliyet göstermişse de, üstün bir harekât yeteneğine sahip olmadığı ve eğitim yönünden zayıf olduğu için başarılı olamamıştır. Donanmanın Osmanlı-Yunan Harbi'nde faaliyet gösterememesi ve Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın da teklifi üzerine, Sultan Abdülaziz döneminde görev yapan bazı gemilerin onarılmasına ve ilave olarak yeni gemilerin alınmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda, 1903 yılında Hamidiye Kruvazörü ile Ertuğrul ve Söğütlü Yatları İngiltere'ye, Mecidiye Kruvazörü Amerika'ya; 1906 yılında Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket Torpido Kruvazörleri Almanya'ya; yine aynı yıl Taşoz, Basra, Samsun ve Yarhisar Muhripleri ile "Hisar" Sınıfı dört torpidobot ve on bir gambot Fransa'ya; on bir torpidobot da İtalya'ya sipariş verilmiştir. Bu girişim ile Donanmanın yeniden

güçlendirilmesi için büyük bir adım atılmışsa da yeni alınan gemiler diğerleri gibi Haliç'te atıl tutulmuştur. (Denizcilik:2008)

II.Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra donanmayı yeniden canlandırmak, imkan ve kabiliyetlerini artırmak için çalışmalar başlatılmıştır. Güçlü bir donanmanın mevcut olmaması nedeniyle son dönemlerde neredeyse süreklilik kazanan toprak kayıplarının önlenmesi için Osmanlı halkı, 14 Temmuz 1909 günü Donanma Cemiyeti'ni, diğer adı ile Donanma-i Osman-i Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu Cemiyetin yoğun gayreti ile kısa zamanda yüklü miktarda para toplanmış ve bu kaynak ile Almanya'dan 1910 yılında Yadigar-ı Millet, Gayret-i Vataniye, Nümune-i Hamiyet ve Muavenet-i Milliye Muhripleri ile Barbaros Hayreddin ve Turgutreis Zırhlıları satın alınmıştır. (Denizcilik:2008)

Donanmanın geliştirilip güçlendirilmesi için finansal kaynak yaratma çabalarına paralel olarak dünyadaki yenilikleri takip etmek, Osmanlı Donanmasının kuruluşunu çağdaş esaslara dayandırmak, yeni bir eğitim doktrini geliştirmek amacıyla İngiliz Amiral Gamble'ın başkanlığında bir heyet görevlendirilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren, İmparatorluğun siyasi tercihleri doğrultusunda bu kez de bir Alman Heyeti, Donanmanın yeniden teşkilatlanma çalışmalarında yer almıştır. Deniz Kuvvetleri, kendi içerisinde bir takım düzenlemeler yaptığı bir dönemde, kendisini Osmanlı-İtalyan (Trablusgarp) (1911-1912) Harbi'nin içinde bulmuştur. Trablusgarp Harbi'ni izleyen Balkan Harbi'nde (1912-1913) ise, Osmanlı Donanması bir taraftan arızalı gemileri onarıırken, diğer taraftan Kara Kuvvetlerini lojistik açıdan deniz ulaştırması ile desteklemiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.2. 1914-1918 Arası Yapılan Düzenlemeler

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, cihan harbine girmeden evvel ordusunun gelişimi için çeşitli Avrupa devletleriyle işbirliği yapmış ve ordusunu adeta büyük devletler arasında taksim etmişti. Bu doğrultuda kara ordusunun düzenlenmesi

Almanlara, Jandarmanın düzenlenmesi Fransızlara ve donanmanın ıslahı da İngilizlere bırakılmıştı. Burada her ne kadar askeri ihtiyaçlar söz konusu ise de amaç Avrupalı devletlere sempati duyulduğunu göstermek ve onların desteğini kazanmaktı. Donanmanın güçlendirilmesi amacıyla da II.Meşrutiyet sonrası bazı girişimlerde bulunulmuş ve bunun sonucunda da Almanya'dan bazı gemiler alınmıştı. Ancak bunlar yeterli değildi. Bu nedenle İngiltere'ye gemi siparişi verilmiştir.

Osmanlı Devleti, Yunan donanmasının artan gücüne mukabele etmek için İngiltere'ye 1911'de iki modern zırhlı ismarlayacaktır. Bedelleri kısmen Donanma Cemiyeti'ne halk tarafından yapılan bağışlarla¹ ödenmiş olan iki gemi, 1914 yılı ortalarında hazır duruma getirilmiş, ancak kalan borç ve ek denemeler nedeniyle teslimatı geciktirilmişti. Fakat borç ödendikten sonra 1 Ağustos 1914'te İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, hükümeti adına gemilere el koyacaktır. (Zürcher, 1995:167) Gemilere henüz teslim edilmemiş olmalarına karşın "Sultan Osman" ve "Reşadiye" adları verilmiştir. 1914 Ağustos'unda teslim edilmesi planlanan gemiler için büyük törenlere hazırlanmaya başlanmıştır. Bu gemilerin parasını ödemek için geniş bir yardım kampanyası başlatılmış, okullara, hastahanelere, camilerin dışına, kahvehanelere ve tren istasyonlarına yardım kutuları yerleştirilmişti. Hatta kampanyaya öğrenciler de katılmış ve gemilerin teslim tarihi olan 1914 Ağustosunu için büyük törenler hazırlanmıştı. (Shaw, Shaw, 1983:371)

Cemal Paşa, hatıralarında konu hakkında şunları zikretmektedir. *"Ağustosun 1. ve 2.günü İngiltere Bahriye Nezareti, son taksiti yarım saat evvel verilmiş olan Sultan Osman'a, Osmanlı bandırasının çekilmesine mani olmuş ve gerek Sultan Osman'a gerekse Reşadiye'ye ambargo koymuştu... Bu hadise, ordumuzun umumi seferberliğini ilan etmesini haklı gösterdi ve umumi seferberliğimizi lüzumsuz gören itilaf sefirlerine kolayca cevap vermeliğimizi sağladı."* (Cemal Paşa, 2001:142)

¹ Başkanlığını Meclis-i Ayan üyelerinden Sait Paşa'nın yaptığı Donanma Cemiyeti, 1.710.229 altın lira toplamıştı. Bilgi için bkz. Taner, a.g.e, s.293

Ancak İngiltere hükümeti, başlamış olan dünya savaşını bahane ederek gemilere el koyacaktır. Bu durum ise İngilizlere güvenilemeyeceğini gösterdiği gibi Goeben ve Breslau'nun Osmanlı Donanması'na katılmasında büyük bir heyecana sebep olmuş ve Osmanlı Devleti savaşa kısıtlı bir donanma ile katılmak zorunda bırakılmıştır.

Bu şartlarda savaşa dahil olan Osmanlı Devleti, kısıtlı bir donanma ile girecektir. 9 Eylül 1914 tarihi itibari ile Osmanlı Donanması; 3 tümen, 2 takım ile çeşitli torpidobotlardan ve mayın döşeme gemilerinden oluşuyordu.

1.Tümen: Yavuz muharebe kruvazörü, Barbaros Hayrettin, Turgut Reis ve Mesudiye muharebe gemilerinden oluşuyordu.

2.Tümen: Midilli kruvazörü, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket torpido kruvazörlerinden oluşuyordu.

3.Tümen: muhriplerden iki takım halinde kurulmuştu.

1.Takım: Yedigâr-ı Millet, Gayret-i Vataniye, Muavenet-i Milliye ve Numune-i Hamiyet

2.Takım: Taşoz, Yarhisar, Samsun ve Basra muhriplerinden oluşuyordu. Bunlara ek olarak torpidobotlar ve Nilüfer mayın dökücü gemisiyle Tir-i Müjgan onarım gemileri bu kuruluştaki yer alıyordu. (Taner, 2006:291)

Cemal Paşa, Bahriye Nazırı olduktan sonra Amiral Limpus'un ve ondan önceki iki İngiliz amiralinin isteği doğrultusunda bir teşkilat nizamnamesi hazırlamış ve nizamnameye göre Bahriye Şurasını ve Nezaret Müsteşarlığı'nı kaldırarak bahriye nezaretini dört daireye taksim etmiş, bir sıhhiye müfettişliği ve bir de muhasebe müdüriyeti oluşturmuştur. (Cemal Paşa, 2001:100-101) Ayrıca yeni nizamname uyarınca o zamana kadar İstanbul Liman Riyasetine bağlı bulunan Osmanlı limanlarını altı daireye ayırarak Samsun, İstanbul, İzmir, Beyrut merkez liman riyasetleri yeniden kurulmuş ve Bahr-i Ahmer (Kızıldeniz) limanları Kızıldeniz komodorluğuna bağlanmıştır. Amaç; sahil gözetleme ve muhafaza gemileri vasıtasıyla Osmanlı sahillerinde kaçakçılığın önlenerek liman reisliklerini sürekli bir teftiş ve denetim altında tutmaktır. Sıhhi durum, tüzük buyruğu uyarınca emekliliği gerektirirken emeklilik tüzüğünün ikinci maddesi iktidar ve ehliyeti rütbesine ait

vazifelerin ifasına kâfi gelmeyen subayların emekliliğini gerektiriyordu. Bunların yanında askerlikle bağdaşmayan (sarhoş olmak, arkadaşlarının nefretini çekecek hareketlerde bulunmak, vazifesinin gerekliliklerini yerine getirmemek gibi) hareketler emekliliği zorunlu kılan nedenler arasında yer almıştır. (Cemal Paşa, 2001:102-104)

Birinci Dünya savaşı yıllarında Osmanlı donanmasında görev yapan askerlerin aldıkları maaşlar şu şekildedir.

- Müşir Amiral : 15.000 Kuruş
- 1.Ferik Amiral : 9.000 “
- Ferik Amiral : 7.000 “
- Liva Amiral : 4.500 “
- Kalyon Kaptanı : 3.000 “
- Fırkateyn Kaptanı : 2.500 “
- Korvet Kaptanı : 2.000 “
- Kıdemli Yüzbaşı : 1.300 “
- Yüzbaşı : 1.050 “
- Mülazım : 800 “
- Mülazım-1 Sani : 700 “
- 1.Sınıf Gedikli : 1.500 “
- 2.Sınıf Gedikli : 1.000 “
- 3.Sınıf Gedikli : 650 “
- Gedikli Namzetleri : 400 “
- Başçavuş : 76 “
- Çavuş : 38 “
- Onbaşı : 28.5 “
- Nefer : 19 “

Bunlara ilaveten astsubay ve er’at ayrıca elbise ve tayinat almaktaydı. (Toprak, 2003:156)

Savaşın devam ettiği yıllarda subayları daha iyi eğitebilmek ve gelecekte kendi denizaltılarına komutan ve idareci yetiştirebilmek amacıyla Alman deniz kuvvetlerinde eğitim verilmesi için Almanya'ya subaylar gönderilmiştir. İlk olarak 6 kişilik¹ bir grup gönderilmiş, daha sonra bu subayların eğitimlerini tamamlamalarından sonra hevesli ve istekli diğer Türk deniz subayları da Almanca dil öğrenimi ve takiben eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. Deniz subaylarının yanı sıra tersanelerde usta ve uzman olarak görev alacak öğrencilerde gönderilmiştir. (Yavuz, 2000:246-247)

Savaş süresince Osmanlı deniz kuvvetlerinde 74'ü subay olmak üzere toplam 3441 Alman personel görev yapmıştır. Bunlardan 14 subay savaş sırasında hayatlarını kaybetmiştir. (Yavuz, 2000:250)

Dört yıl süren Birinci Dünya Harbi'nde, zaten zayıf olan Osmanlı Donanması büyük kayıplara uğramış ve savaştan son derece yıpranmış olarak çıkmıştır. Elde kalan gemilerin kontrolü ise, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca, Osmanlı Donanması Haliç'e çekilerek, gemilerin kontrolü müttefik ülkelerin teşkil ettikleri bir komisyona bırakılmıştır.

1.Dünya savaşı sonunda Osmanlı donanmasının kayıpları şöyleydi. İki muharebe gemisi (Barbaros Hayrettin ve Mesudiye), iki kruvazör (Midilli ve Mecidiye), üç muhrip (Yadigar-ı Millet, Gayret-i Vataniye ve Yarhisar), üç torpidobot (Demirhisar, Hamitabat ve Kütahya), altı gambot (Pelenkiderya, Yozgat, Taşköprü, Nevşehir, Marmaris ve Nurülbahir), sekiz motor gambot ve Beyrut hidrografi gemisi (Taner, 2006:294) olmak üzere toplam 25 gemi kaybetmiştir. Savaş sonrasında yapılacak Kurtuluş mücadelesine Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının hangi koşullarda girdiğini göstermesi açısından donanmadaki bu kayıplar önemli bir örnek teşkil etmektedir.

¹ Giden altı kişilik grupta Yüzbaşı Rifat, Yüzbaşı Şükrü, Üsteğmen İbrahim Rıza adındaki üç muharip deniz subayı ile mühendis üsteğmen Avni, mühendis üsteğmen Salih ve mühendis üsteğmen Şefik yer almaktaydı. Bilgi için bkz. Yavuz, Celalettin, a.g.e. s.246-247

3.3.3. II. Meşrutiyet Dönemi Bahriye Kıyafetleri (1909 Yılı Nizamnamesi)

Sultan II. Abdülhamit döneminin sonuna kadar padişah iradeleri ve Bahriye Nezareti tarafından zaman zaman çıkarılan emirler ile düzenlenen kıyafet konusu, ilk kez bu dönemde 23 Temmuz 1908 tarihinde II.Meşrutiyet'in ilanından sonra İngiliz usulü giyim tarzı örnek alınarak düzenlenmiştir. İlk deniz askeri kıyafet nizamnamesi 22 Haziran 1909 (09 Haziran 1325) tarihinde “*Bahriye-i Şahane Zabitanının Elbise-i Resmiesi hakkında Nizamname*” (Padişah Deniz Kuvvetlerinin Subay Resmi Elbiselerine ilişkin Tüzük) adı ile çıkarılmıştır. Bu tüzüğe göre, subayların kış ve yaz mevsimlerinde giyecekleri günlük kıyafetler ile tören üniformaları tespit edilmiştir. Bahse konu nizamnamede yer alan subay kıyafetleri, beş kategoride değerlendirilmiştir. Günümüzde Türk Bahriyesinde giyilmekte olan çift önlü, sekiz düğmeli kışlık siyah ve tek önlü beş düğmeli yazlık beyaz ceket bu nizamname ile kabul edilmiştir. (Denizcilik:2008) Söz konusu kıyafetler aşağıdaki şekilde numaralandırılmıştır.

3.3.3.1. Bayramlık (Büyük) Üniforma

Bayramlık veya Büyük üniforma adı verilen binbaşı ve üstü subaylar ile amirallere özel olan bu kıyafet, baruti renk çuhadan kapalı dik yakalı, çift önlü, omuzları saçaklı sırma apoletli bir setre ile, yanları sırma şeritli bir pantolondan meydana gelmiştir. Setre çift önlü olup, önünde iki sıra halinde altışardan on iki tane dönemin bahriye düğmesi dikilmiştir. Başa siyah püsküllü kırmızı fes giyilmiştir. Bu kıyafet ile beyaz eldiven kullanılmıştır. Ayakkabı olarak siyah rügan potin giyilmiştir. Bayramlık elbise; Hükümdarın doğum ve tahta çıkış yıldönümü, bayram günleri, hükümdarın vereceği ziyafet ve kabul törenleri ile yabancı hükümdarların düzenleyeceği ya da onların onuruna Osmanlı topraklarında veya haricinde verilecek balo, ziyafet ve kabul törenleri gibi faaliyetlerde giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.2. Selâmlık Üniforma

Selâmlık Üniforma, binbaşının astı rütbede olan subaylar tarafından Bayramlık setre yerine giyilen tören elbisesidir. Bu elbisenin, Bayramlık elbiseden farkı yakasının açık olmasıdır. Baruti renk çuha kumaştan açık yakalı, çift önlü bir setre ile, aynı kumaştan, düz (şeritsiz) bir pantolon giyilmiştir. Setrenin omuzlarında saçaksız sıрма apolet bulunmuştur. Siyah püsküllü kırmızı fes ile beyaz eldiven kullanılmıştır. Ayakkabı olarak siyah rugan potin giyilmiştir. Rütbe ve sınıf işaretleri, setre kollarında sarı sıрма şeritler halinde ve aralarına renkler dikilerek gösterilmiştir. Bu elbise Cuma Selâmlığında, Osmanlı şehzadeleri ve yabancı hükümdar ailelerinden birinin huzurunda, divan-ı harpte, cenaze törenlerinde, yabancı savaş gemilerine resmi ziyaret yapıldığı durumlarda, büyükelçilerin, general ve amirallerin verecekleri resmi ziyafet ile resmi kabul ve balolarda giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.3. Setre Takımı

Bu kıyafetin, selâmlık elbiseden tek farkı omuzlarında apolet kullanılmamasıdır. Yalnız setre omuzlarında sıрма apolet köprüleri bulunmuştur. Bu kıyafet ile kılıç taşınmış, beyaz gömleğin kolalı yakasına düz siyah boyunbağı takılmış ve beyaz eldiven kullanılmıştır. Ayakkabı olarak, siyah rugandan çekme potin giyilmiştir. Başta siyah püsküllü kırmızı fes bulunmuştur. Bu kıyafet, Cuma sabahı divan taburlarında, Başkomutan ya da Bahriye Nazırı ve Donanma Komutanının yıllık teftişleri veya ziyaretleri ile sınavlarda giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.4. Günlük Siyah Üniforma

Bahriye Subayları 1,2,3 numaralı uniformaların giyilmediği zamanlarda günlük siyah üniforma giymişlerdir. Subaylar, bu kıyafeti Cuma hariç diğer günlerde

evlerine gidip gelirken kullanmışlar, yalnız Cuma günleri kılıcsız ve kayıssız setre giymişlerdir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.5. Günlük Beyaz Üniforma

1909 Nizamnamesi ile ilk defa olarak yazlık beyaz elbise kabul edilmiştir. Beyaz elbise bugünkü gibi tek önlü, ortadan beş adet döneminin bahriye düğmesi ile iliklenmiş, kapalı dik yakalı ve göğüs üstünde sağlı, sollu olmak üzere, dıştan iki cepli yapılmıştır. Ceketin altına beyaz pantolon giyilmiştir. Nizamnameye göre gemide beyaz potin giyilmek ile beraber, karada bu elbise ile siyah potin giyilmiştir. Beyaz elbisenin omuzlarına rütbe işaretlerini gösteren bir çift ispalet konulmuştur. Beyaz elbisenin büyük ve küçük uniformaları (Bayramlık ve selâmlık elbiseleri) yapılmamıştır. Bu nedenle yaz aylarında verilecek emre istinaden siyah bayramlık, selâmlık elbiseler ile setrenin altına siyah pantolon yerine beyaz pantolon giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.6. Deniz Erleri

Deniz erlerinin, siyah ve beyaz elbiseleri ile kaputları gedikli adaylarının elbiselerine benzemiştir. Kışlık ve yazlık elbiseleri siyah ve beyaz kumaştan baştan geçme gömlek şeklinde yapılmıştır. Bunun yakasına normal palet takılmıştır. Gömleğin paletin altına gelen kısmında aşağı doğru 15 cm. uzanan elbise kumaşından yaka bulunmuştur. Paletin kenarlarına birbirine paralel olarak dikilen üç beyaz şerit bulunmuştur. Gömleğin içine beyaz renkte fanila giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.7. 1909 Yılı Kıyafet Nizamnamesinden Sonra Yapılan Kıyafet Değişiklikleri

Bahriye mensuplarının kıyafetleri zaman içerisinde yeni ihtiyaç ve metotlara göre çeşitli ilave ve değişikliklere uğramıştır. 1909 Nizamnamesi, yürürlükten kaldırıldığı 15 Kasım 1925 tarihine kadar 16 yıl içinde 12 kez değişikliğe uğramıştır. İlk olarak, I.Dünya Harbi esnasında Alman Deniz Kuvvetleri ile gerçekleştirilen işbirliği çerçevesinde subay kıyafetlerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden ilki 03 Kasım 1331 (16 Kasım 1915) tarihinde gerçekleşmiştir. Bu değişikliğe göre, deniz subaylarının kılıç yerine, Alman deniz subaylarının kullandıklarına benzer meç takmaları kararlaştırılmıştır. Türk subaylarının kullanacağı meç başlığına örnek olarak Barbaros Hayrettin Paşanın kavuğu alınmıştır. (Denizcilik:2008)

Amiral ve Subaylar, 17 Şubat 1916 (4 Şubat 1331) tarihinde çıkarılan bir uygulama ile Nevresim ve Beyaz elbisede rütbe işaretlerini omuzlarda ispalet şeklinde taşımaya başlamışlardır. Bu uygulama gereğince, Müşir Amiraller ispalet üzerinde beyaz sırmadan işlenmiş bir ay yıldız, Birinci Ferik Amiraller üç yıldız, Ferik Amiraller iki yıldız, Liva Amiraller tek yıldız taşımışlardır. Güverte amiral ve subaylarının ispaletleri düz sarı sırma olup, diğer sınıf amiral ve subayların sarı işlemeleri arasında, meslek rengine göre, makina subaylarının kırmızı, inşaiye subaylarının koyu mavi, tabiplerin vişne çürüğü rengi iplik bulunmuştur. (Denizcilik:2008)

3.3.3.8. Kara ve Deniz Kıyafetlerinde Yapılan Diğer Değişiklikler: Enveriye ve Cemaliye

14 Şubat 1329 tarihinde “29 Cemaziyel Evvel 1327 tarihli Elbise-i Askeriye Nizamnamesi”ne ek bir nizamname çıkarılacak ve askeri kıyafetlerde bazı değişikliklere gidilecektir. 11 Şubat 1329 tarihinde padişah Mehmet Reşat imzasıyla yayımlanan ve 13 bakanın imzasını taşıyan düzenlemede orduya mensup olanların

yalnız bir renkte haki elbise ve bağlı siyah potin giymeleri kararlaştırılmıştır. Bunun yanında setre ve lacivert pantolonlar ile siyah kalpak ve sarı döz siyah potinler 1330 (1914) yılı sonuna kadar talim ve münavere ile cumalık ve büyük üniforma giyilecek zamanlar dışında giyilebilecektir. Ordu mensubu tüm memurlar resmi askeri elbise giyecek, yalnız yakaları kahve renkli kadife ve düğmeleri beyaz olacaktı. Bu elbiselerde ceket ve kaputların omuzlarına kahverenginde bir apolet takılacak ve maaşlara göre rütbeleri şu şekilde gösterecekti.*

Maaşı:

- 400 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet
- 600 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve üzerine bir beyaz yıldız
- 800 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve üzerine iki beyaz yıldız
- 1000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve üzerine üç beyaz yıldız
- 1500 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit
- 1750 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit
- 2000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit ve beyaz bir yıldız
- 2500 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit ve beyaz iki yıldız
- 3000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit ve beyaz iki yıldız
- 3500 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit ve beyaz üç yıldız
- 4000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet ve etrafına beyaz sırmadan bir şerit ve beyaz üç yıldız
- 5000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet, iki şerit ve beyaz bir yıldız (mirliva muadili)
- 6000 Kahverenginde kadifeden döz bir apolet, iki şerit ve beyaz bir yıldız (mirliva muadili)

* Maaşlar Kuruş cinsinden verilmiştir.

Bunlarla birlikte kalpaklar subay kalpakları gibi olacak ancak tapası kahve renkli kadife ve üzeri derecata göre beyaz sırma olacaktır. (Takvim-i Vakayi, 14 Şubat 1329:2)

30 Nisan 1332 (13 Mayıs 1916) tarihinde yapılan diğer bir değişiklikle subay, gedikli ve erat olmak üzere fes yerine, Orduda “Enveriye”, Bahriyede “Cemaliye” adı verilen başlıkların giyilmesi kabul edilmiştir. Fes kullanımı, ilk olarak Kara Kuvvetleri tarafından kaldırılmış ve Kara Kuvvetleri için saptanan serpuşa, Harbiye Nazırının adından esinlenilerek “Enveriye” adı verilmiştir. (Denizcilik:2008) Enveriye ya da Enveri olarak adlandırılan ve Enver Paşa'nın birinci dünya savaşı sırasında tüm subay ve askerlere giydirdiği bu başlık; kolonyal şapkaya benzer, üzerine haki renkte ve dört parmak eninde bir şeridin belli bir yöntemle sarılmasıyla oluşturulurdu. İlk kullanıldığı zamanlar da askeri kabalak da denilmiştir. (Büyük Larousse, 1986:3736)

Bahriyede de bu uygulamayı Bahriye Nazırı Cemal Paşa başlattığından bu başlığa “Cemaliye” adı verilmiştir. Cemaliye'de sınıf renkleri kokartın içinde bulunmuştur. Deniz subayı cemaliyesi, yaklaşık on üç cm. yükseklikte ve aşağı yukarı silindirik şeklinde, siyah elbise ile giyilmek üzere baruti çuha kumaştan yapılmış, yaz aylarında da üzerine beyaz kılıf geçirilmiştir. Cemaliyenin ön kısmına beş santimetre genişliğinde siyah bir ipek şerit geçirilmiş, bu şeridin altına rastlayan ön kısmına sarı sirmadan arma konulmuştur. Arma saptanırken İngiliz armasındaki kraliçe tacı yerine, bir “Ay yıldız” konulmuştur. Türk arması ortasında bir çapa bulunan defne yaprakları ve bunun üzerinde bir ay yıldızdan oluşmuştur. Bahriye Mektebi öğrencileri de subaylara benzer Cemaliye giymişler; kokart üzerinde bir çapa, onun üzerinde de bir ay yıldız bulunmuştur. Deniz erlerinin serpuşları da gedikli küçük zabıtların serpuşlarının benzeri olmuştur. Cemaliyenin alt kısmına iki cm. genişliğinde, üzerinde serpuş sahibinin vazifeli bulunduğu gemi adının Osmanlıca yazıldığı, siyah bir şerit bulunmuştur. (Denizcilik:2008)

3.3.3.9. Gedikli Zabit

Başlangıçta Osmanlı donanmasında yer alamayan bu sınıf Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa tarafından, 05 Nisan 1890 tarihinde Deniz Gedikli Küçük Zabit Sınıfı adıyla kurulmuş ve 15 Haziran 1890 tarihinde Selimiye Gemisi'nde ilk Gedikli Sınıfı, eğitim ve öğretime başlamıştır. 1915'lere kadar gelen bu uygulama 24 Şubat 1915 tarihinde geçici bir kanun ile küçük zabitlerin üstünde olarak "Gedikli Zabit" sınıfı teşkil edilmiştir. Gedikli zabit rütbeleri sırası ile "Üçüncü sınıf gedikli", "İkinci sınıf gedikli" ve "Birinci sınıf gedikli" olarak üç derece üzerinde belirlenmiştir. (Denizcilik:2008)

Gedikli zabitler, subaylar gibi, kışlık elbise olarak baruti çuha kumaştan siyah, yazlık elbise olarak keten kumaştan beyaz elbise giymişlerdir. Yalnız rütbe ve meslek işaretleri omuz ile dirsek arasına isabet eden sol pazı kısmında bulunmuştur. Kışlık ceket kalçayı örtecek uzunlukta, çift önlü olup, her sırada dörderden sekiz düğme bulunmuştur. Ceketin yan ve sol göğüs cepleri kapaksız olarak dikilmiştir. Ceketin arka kısmının alt tarafına yırtmaçlar yapılmıştır. Ceketin içine poplin kumaştan beyaz gömlek giyilmiş ve siyah düz boyunbağı bağlanmıştır. Rütbe işaretleri sarı sırmadan yapılıp, üzerlerine de meslek işaretleri bulunmuştur. Gedikli zabitlerin beyaz elbiseleri kapalı yakalı ve tek önlü olmuştur. Ceketin yalnız göğüs kısmında birer kapaksız cep bulunmuştur. Başa siyah püsküllü kırmızı fes giyilmiştir. (Denizcilik:2008)

3.3.3.10. Rütbe Değişiklikleri

Bahriye Nezareti'nde yapılan değişikliklerden birisi de rütbelerde yapılmıştır. Alman Amiral Souchon'un önerisiyle 1916 yılında deniz subay rütbe adlarını aşağıda verildiği gibi değiştirilmiştir. (Denizcilik:2008)

<u>Eski Rütbe</u>	<u>Yeni Rütbe</u>
Müşir Amiral Paşa	: Müşir Amiral
Amiral Paşa	: Birinci Ferik Amiral
Vice Amiral Paşa (Koramiral)	: Ferik Amiral
Liva Amiral Paşa (Tuğamiral)	: Liva Amiral
Kalyon Kaptanı	: Kalyon Kaptanı (Albay)
Fırkateyn Kaptanı	: Fırkateyn Kaptanı (Yarbay)
Korvet Kaptanı	: Korvet Kaptanı (Binbaşı)
Birinci Sınıf Yüzbaşı	: Kıdemli Yüzbaşı
Yüzbaşı	: Yüzbaşı
Mülazım-1 Evvel	: Mülazım
Mülazım-1 Sani	: Mühendis

Böylelikle daha önce kullanılan rütbeler terk edilerek Alman donanmasına benzer bir yapılanma rütbeler bazında da kendisini hissettirecektir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

ORDUDA YAPILAN DİĞER BAZI ISLAH ÇALIŞMALARI

4.1. Ordu ve Siyaset

Bilindiği gibi 1914'ten çok önceleri yurt dışına eğitim amacıyla subaylar gönderilmişti. Avrupanın değişik ülkelerinde eğitim gören subaylar modern siyasi fikirleri, hürriyet ve eşitlik, vatan sevgisi ve devlet şuuru gibi değerlerin kaçınılmaz olarak etkisinde kaldılar. Bu durum ise subayların siyasi ortama atılmasına neden oldu. Diğer taraftan II.Meşrutiyetin ilanından sonra bazı subayların siyasi faaliyetlere devamda ısrarcı olması ordudaki disiplin ve hiyerarşi anlayışını sarstı. Diğer taraftan orduda mektepli sayısının artması da bu durumu tetikleyen unsurlardan biri oldu. (Türkmen, 1999:696)

II.Abdülhamit, kişileri kendilerine gösterdikleri saygı temelinde en yüksek görevlere tefriş ettirerek hak ediş ilkesini ortadan kaldırmıştı. Böylece profesyonel mektepliler ile alaylı subaylar arasında da bir bölünmeye sebebiyet vermiş oluyordu. (Ahmad, 1995:13) Böylelikle de II.Abdülhamit, orduyu siyasallaştırmış ve kendi düşüşüne zemin hazırlamış oluyordu.

Ordu, Osmanlı Devleti'nde siyasal hayatın en önemli unsuru olmakla birlikte politik bir bütünlük söz konusu değildir. Temel olarak üç gruba ayrılmıştı. Birincisi en büyük ve en önemsizi erattı. İkincisi, Abdülhamit'in askeri mekteplerinde okumuş küçük rütbeli subaylar ve üçüncüsü ise Mahmut Şevket, Mahmut Muhtar, Pertev Paşa gibi disiplini temsil eden profesyonel askerlerdi. Bu grupta yer alanlar 31 Mart gibi olayların tekrarlanmaması için siyasetten uzak bir ordu kurulmasından yanaydılar. (Ahmad, 1986:92-93) Zaten Mahmut Şevket Paşa, Alman Büyükelçisi Von Wangenheim ile görüştüğünde "*Ordu tepeden tırnağa ıslah edilmeli, zabitler siyasi fikirlerden uzaklaştırılmalıdır...*" (Kocabaş, 1988:139) derken bunda oldukça haklılık payı vardır.

Aslında ordunun siyasetten ayrılması gerektiğine herkes inanıyordu. Daha 1909’larda (22 Eylül) İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ikinci kongresine Trablusgarp delegesi olarak katılan Mustafa Kemal, orduyu siyasetten ayırmanın gerekliliğini şu sözlerle ifade ediyordu. “*Ordu mensupları cemiyet içinde kaldıkça hem fırka kuramayacağız hem de ordumuz olmayacaktır. Mensuplarının pek çoğu cemiyet azası olan 3.Ordu günün manasıyla modern bir ordu sayılmaz. Orduya dayanan cemiyet de millet bünyesinde kök salamamaktadır. Bunun için bir an evvel Cemiyet’in muhtaç oldukları zabitleri veyahut Cemiyette kalmak isteyen ordu mensuplarını istifa suretiyle ordudan çıkaralım ve bundan sonra zabitlerin ve ordu mensuplarının herhangi siyasi bir cemiyete girmelerine mani olmak için kanuni hükümler koyalım.*” (Çaycı, 2002:19-20; Kurdakul, 1993:17-18; Alkan, 1992:54)

Ordu-siyaset ilişkisini değerlendiren Alman subaylardan Carl Mühlman, siyasal açıdan Osmanlı ordusunun durumunu; “*Tembeller ordusu büyümüştü, subaylar sadece birbirlerine çelme takmakla meşguldüler, ya da yapay olarak mevkilerinde işlerin tekemmülünü güçleştiriyorlardı*” sözleriyle özetlerken (Mühlman, 2006:18) Avusturya-Macaristan askeri ataşesi Pomiankowski de ordu siyaset ilişkisini şu sözlerle ifade etmekteydi. “*Nüfuzlu kimselerin oğulları – tahsil, kabiliyet ya da hizmet süresi dikkate alınmaksızın – 25-30 yaşlarında tümen komutanlıklarına getiriliyorlardı*”. (Pomiankowski, 1990:32)

Liman Von Sanders, henüz İstanbul’daki görevine başlamadan önce imparator tarafından kabul edilir. Personel sorunlarının konuşulduğu bir esnada II.Wilhelm, O’na şu talimatı verir. “*İş başında ister genç Türkler, ister ihtiyar Türkler bulunsun, sizin için fark etmez. Siz yalnız ordu ile meşgul olacaksınız. Siyaseti Osmanlı ordusundan çıkarınız. Siyasetçilik o ordunun en büyük hatasıdır.*” (Sanders, 2007:25) Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu anlatan bu olay politikanın ordu üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Ahmet İzzet Paşa da, Harbiye Nazırı olduktan sonra ordunun ıslahının ve politikadan ayrılmasının gerekliliğini şu sözlerle ifade edecektir. “*Ordunun tanzim ve tensiki, devlet için bir mes’ele-i hayatiyedir. Ordudan politikacılığı, bu müthiş afeti*

çıkartmak... gayr-ı muktedirleri ayıklamak, bir çok zamandan beri ve alelhusus şu beş seneden beri atalet ve sefahate alışmış olan zabitanı vazifeye alıştırmak, efrad-ı askeriyeyi teş'ci ve talim etmekteki değişiklikleri kolay görenler bulunsa dahi, akli başında bir adam için derece-i usreti bi-hakkın takdir olunabilir...” (Ayıışığı, 1997:104) Ahmet İzzet Paşa'nın sözleri 1908-1913 arasındaki süreçte Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu aslında gözler önüne sermektedir. Ordunun politikaya karışmasını müthiş bir afet olarak değerlendiren Paşa, aynı zamanda bu işin zorluğunu da ifade etmektedir.

Cemiyete yakın kişilerin özlük haklarını elde etmede kolaylıklar görmesi, itibar ve nüfuz kazanması, siyasi sistemin bütün yönleriyle işler halde tutulamaması, siyasete hevesli ve atak zabitlerin olması, ordu içerisindeki genç ve yaşlı subayların farklı dünya görüşlerine sahip olmaları (Alkan, 1992:130-132) ordudaki siyasi çekişmeleri arttırmıştır. Ordu içerisinde partililik kavgalarının baş göstermesi ve Balkan Savaşları, askerinin siyasetle ilişkisinin kesilmesi yönünde önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalardan birisi 26 Haziran 1912'de Askeri Ceza Kanunu'na iki maddelik bir ilavenin yapılmasıdır. Tam adı “Mensubin-i Askeriyenin Siyasiyat ile Men'i iştigali zımında askeri ceza kanununa zeyl olmak üzere tanzim olunan layiha-i kanuniye” olan kanunda özetle şunlardan bahsedilmiştir.

1- Siyasi, sosyal gösterilere katılan veya siyasetle uğraşan erkân, ümera ve subay ile bütün askeri personel iki aydan 4 aya kadar hapis ve bağlı bulunduğu kolordusu değiştirilir ve harcıraha hak kazanamaz. Tekrarı halinde silahendazdan gayrısı askerlikten atılarak iki aydan altı aya kadar hapsedilir. Küçük zabıt, onbaşı ve erler altı ay prangabend edildikten sonra kayıtları yenilenir.

2- Hükümetçe tasdik edilmiş veya edilmemiş siyasi fırkalara giren bütün askeri personel, askerlikten atılarak iki aydan altı aya kadar hapsedilir. (Alkan, 1992:144-145) Ancak bu kanun uzun tartışmalara sebep olmuşsa da kabul edilmediği gibi kabine de istifa edecektir. Yerine kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi ise çıkardığı geçici kanunlarla sadece askerlerin değil, memurların da siyasetle ilgilenmelerini yasaklamıştır. Bundan böyle subaylar, siyasetle uğraşmayacaklarına

dair yemin edecekti. Ayrıca askeri personelin seçme ve seçilme hakkı elinden alınıyordu.(Türkmen, 2001: 14-15)

Yine de 1914'lere kadar alınan tüm önlemlere rağmen ordu-siyaset ilişkisine son verilememiştir. Dolayısıyla Enver Paşa, başa geçtikten sonra ordunun siyasetten ayrılması için ilk etapta kendisine muhalif –İttihat ve Terakki'ye muhalif demek daha doğru olur- kişileri ordudan atmak suretiyle bu işi çözüme yoluna gidecektir.

Ordudaki tasfiyeyi yaptıktan sonra ordunun siyasetten ayrılması yönünde de çalışmalar yapan Enver Paşa, ihtilalde yanında çarpışan arkadaşlarını ve küçük rütbeli subaylar dahil olmak üzere ordudan ayırmıştı. Ancak bunların bir kısmına dışarıda vazifeler bulunmuş, bir kısmına da parti içerisinde iş verilmiştir. (İnönü, 1985:146) Fahri Belen'e göre ise Enver Paşa'nın en hayırlı işi orduyu siyasetten ayırması olmuştur ve bu ordu 1.Dünya savaşında kahramanlıklar göstermiştir. (Belen, 1971:11)

Enver Paşa, yalnızca orduyu siyasetten ayırmaya kalkışmamış aynı zamanda ordu mensubu olup da askere yakışmayan tutum ve davranışlara da şiddetle karşı çıkmış ve bu konuda kesin emirler yayınlamıştır. Örneğin askerlerin gazino ve birahanelere gittiği yönünde haberlerin alınması üzerine yayınladığı bir emirle askerlik şerefini kurtarmak amacıyla gerek İstanbul'da ve gerekse taşrada bu gibi yerlere gidenlerin derhal emekliye sevk edilmeleri ya da ordudan ihraç edilmelerini kesin bir emirle yasaklayacaktır. (Tanin, 20 Kanun-u Sani 1914:2) Yani Enver Paşa, bir taraftan orduyu revize ederken, bir taraftan orduyu siyasallaştırmaktan kurtarmaya çalışırken diğer taraftan da ordu içerisinde mevcut olumsuz fiil ve davranışları şiddetle reddetme yoluna gitmiş ve askere yakışmayan tutum ve davranışları kesin bir dille yasaklamıştır.

4.2. Yazı Meselesi; Enveriye

II.Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra "Harf" ve "İmla"yı düzeltme, düzenleme yolunda resmi ve özel girişimler yapılmış ve bu doğrultuda Maarif Nazırı Şükrü Bey (Maslup) zamanında Sarf, İmla, Lügat ve Istılahat-ı İlmiye Encümeni (Bilimsel Terimler Kurulu) adı altında dört encümenlik oluşturulmuştur. Bunların yanında yazının ıslahı amacıyla Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiği şiddetle savunulmuştur. Bu konuda başlıca iki fikir ileri sürülmüştür.

- 1- Arapça ve Farsça olan kelimelerin yazımını kendi dillerinde tutarak Türkçe olan kelimelerin yazımında bir düzenleme yapmak
- 2- Türkçe kelimelerle birlikte Arapça ve Farsça kelimelerin de yazımını aynı kurala bağlamak

Ancak üzerinde durulan en önemli konu bunun hangi dillerde olduğu değil Türkçe kelimelerin yan yana ve aralıklı olarak yazılması gerektiğidir. Bu konu ile ilgili olarak 1909 yılında şair ve yazar Celal Sahir (Erozan), Servet-i Fünun Dergisi'nde yayımladığı bir makalede "*İmlanın ıslahı önce harflerin ıslahına bağlıdır. Bu ıslah, harflerin ayrı ayrı (huruf-ı munfasıla) yazılmalarını temin ile olur*" demektedir. Bu sistemin yani harflerin huruf-ı munfasıla ile yazılması gerektiği düşüncesinin en önemli savunucuları ise Milaslı İsmail Hakkı, Necmeddin Arif, Cihangirli M. Şinasi ve eğitimci İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) olmuştur. Ancak buna karşı çıkarak harflerin yine bitişik yazılması gerektiği fakat bazı kelimelere ünlüler eklenerek bazıları ise söylenişe göre yazılması gerektiği yönünde fikirler ileri sürülecektir. Ama daha önceki yıllarda buna benzer çalışmalar yapılmış ve pek başarılı olamamıştı. (Ülkütaşır, 1981:22-26)

Bu konu üzerinde ciddi bir şekilde duran ve biran önce Latin harflerinin kabul edilmesini savunan Celal Nuri Bey'dir. Celal Nuri Bey, 1912'lerde yazdığı bir yazısında; "*Hurufatımız berbattır. Bu harflerle biz işimizi göremeyiz. Bunlar nakâfidir. Harflerimizin noksanından, bir işe yaramadığından, gayr-i ameli bulunduğundan burada bahsetmeyeceğiz... Anın için hurufu ıslah gibi boş, vahi tedabire müracaat edeceğimize bir saat evvel, kemal-i cesaretle Latin harflerini kabul etmeliyiz*" demektedir. (Ülkütaşır, 1981:29; Bayur(a), 1991:453)

Aslında yeni bir yazı şeklinin olması yönünde herkes taraf olmakla birlikte bunun ne şekilde gerçekleştirileceği sorun olmuştur. Bu konudaki düşüncelerden birisi de Latin harflerinin kabulü yönündedir. Ancak ortada büyük bir sorun vardır. Çünkü yüzyıllardır devam eden bir kültürü bir anda değiştirmeye kalkmak ciddi sorunlara yol açabilirdi. Bu nedenle daha köklü bir tedbir alınması gerekmektedir.

Enver Paşa'ya karşıtlığıyla bilinen Miralay Şerif Bey, Sarıkamış adlı eserinde bu yazıdan bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır. “ *O ne kötü başağrısı idi. Okunması, şifre halinden daha zor, harekelerini yazması okumasından daha çok beceriye gereksinim duyuran bu cılız cinnet çocuğu üç dört aylık baskıcı yaşamı ile tümümüzü belki üç, dört yıl yaşlandırmıştır. Mahkeme dosyaları, baytar raporları, kolordunun başka yazışmaları hep o acayip yazı ile yazılır, bir sayfaya sığdırılacak bir fezleke, yeni bir kitap yaprağını kaplardı.*” (Köprülü, 2006: 37)

Olayı batılılaşma açısından değerlendiren Avusturya-Macaristan askeri ataşesi Pomiankowski ise şunları kaydetmektedir. “*Türkiye'nin batılılaşmasında karşılaşılan önemli engellerden biri de Arap harflerinin kullanılmasıdır. Sesliler için açık seçik işaretler yoktur. Her harfin kendine has bir yazılış şekli olduğu için mükemmel bir dil bilgisine vakıf olmadan bu yazının öğrenilmesi çok zordur. Ayrıca yazıyı planlarda, haritalarda, ilanlarda ve afişlerde kullanmak oldukça güçtür... Enver Paşa, özellikle askeri yönden önemli sakıncalar doğuran bu duruma bir çare bulmak için arap alfabesinden kopya edilerek her sesli harfin özel bir işaret aldığı yeni bir alfabe geliştirdi...*” (Pomiankowski, 1990:27)

Yazının değiştirilmesi konusu Enver Paşa'ya intikal ettiğinde Enver Paşa, Latin harflerinin yazımı gibi harfleri birbiriyle birleştirmeden yan yana dizerek yazma usulünü ileri sürecektir ve tatbikine bir an önce başlanması yönünde emir verecektir. Bundan böyle ordu içerisinde başka türlü yazı yazılmayacaktı. Amaç erlerin bir an önce okuma-yazma öğrenmelerini sağlamaktır. Fakat burada önemli bir sorun ortaya çıkacaktır. Eski yazıya alışmış olan askerler, yeni yazıya alışmakta zorlanmışlardı. Bu nedenle yeni yazının bir süre rafa kaldırılması düşüncesi ortaya atılacaktır. Enver Paşa ise kararında direttiğinden –yeni yazının kullanılması

yönünde- kimse itiraz edememektedir. Konuya şöyle bir çözüm bulunur. Seferberlik ilan edildiğinde Ramazan ayı başlamıştır. Dinimiz, seferi zamanlarda oruç tutmamaya müsaade ettiğinden –esneklik gösterdiğinden- konu tartışılır. İkili bir teklif ortaya çıkar. Birincisi seferberlik müddetince yeni yazının kullanılmaması, ikincisi ise sefer esnasında orduda oruç tutulmaması yönündedir. Teklif, Enver Paşa'ya sunulur. Seferberliğin verdiği heyecan ve neşe ile teklifleri kabul ederek imzalar. (Sabis (a), 1991:150-153) Böylelikle yeni yazı rafa kaldırılmış olur.

Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olduktan sonra savaş öncesinde özellikle orduda birazda tehdit yoluyla yürütmeye çalıştığı ve pek başarılı olamayarak terk edilen bu yazı “Ordu Elifbası”, “Hatt-ı Cedit”, “Enver Paşa Yazısı” gibi isimlerle adlandırılmıştır. Orduda bir süre uygulanan bu yazı sistemi savaş yıllarında eski alışkanlığı bozduğu ve bu nedenle işleri geciktirdiği gerekçesiyle şikâyetler alınca rafa kaldırılmıştır. (Ülkütaşır, 1981:26) Latin harfleri ile yazı için 1928'lere kadar beklemek gerekecektir. 1928'lere gelindiğinde Latin alfabesi kabul edilerek bugünkü çağdaş yazımızın temelleri atılmış olacaktır.

Enver Paşa'nın yapmayı düşündüğü bir diğer düzenleme ise kolordularda dil kurslarının açılmasıyla ilgilidir. Buna göre 1,2 ve 5.Kolordularda Bulgarca, 3 ve 4.Kolordularda Rusça, 6,7,8,12 ve 13.Kolordularda ve bağımsız tümenlerde Arapça dersleri verilecekti. Altışar aydan az olmamak üzere yılda iki kez kurs açılacak ve dönem sonunda açılacak sınavda birinci ya da ikinci gelenler öğrendikleri dilin memleketlerine gönderileceklerdi. Ama bu plan uygulanmayacaktır. Çünkü bu gibi çalışmaların yapılabilmesi için uzunca bir süreye ve altyapı eksiklerinin giderilmesine ihtiyaç vardır. (Akbay, 1991:122)

4.3. İaşe Meselesi

Seferberliğin epey uzun sürmesi harp ilanının halk üzerinde büyük tesirler yapmayacağını zannettirmiştir. Oysa birden patlak veren savaş hesapları altüst etmişti. Halkın en büyük sıkıntısı geçim meselesi olmuştur. Fiyatlar birden yükselmiş, bazı mallar piyasadan kaybolmuştur.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte seferberlik ilan edilmiş ve İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerle orduda iaşe sıkıntısı başlamıştı. Nakil vasıtalarının büyük çoğunluğu orduya devredilmiş ve limanlardaki yiyecek maddelerine el konularak ordunun ihtiyaçlarına öncelik verilmişti. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Tekâlif-i Harbiye Komisyonları teşkil edilerek buğdayın yanı sıra tüccarın elindeki koyun, patates, fasulye, nohut, soğan gibi malların % 25'ine Tekâlif-i Harbiye adı altında el konulacaktır. (Babacan, 2005:151-152)

Osmanlı Devleti bir tarım ülkesi olmasına karşılık temel besin maddesi olan ekmek için dışarıdan un temin etme yoluna gidiyordu. Ancak savaş sebebiyle boğazların kapatılması un sıkıntısına yol açmıştı. Nitekim şehremanetinin yaptığı araştırmaya göre İstanbul'a ithal edilen un miktarı günde 25.000 çuval iken bu rakam savaşla birlikte 8.000'e düşmüş ve etkisini fiyatlar üzerinde de göstermiştir. 90 kuruş olan un'un çuvalı önce 140 kuruşa birkaç gün içinde de 300 kuruşa yükselmiştir. Bu durum Babiâli'yi acil önlemler almaya sevk etmiştir. Meseleyi görüşmek üzere İstanbul Valisi, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıfları ile Ticaret ve Sanayi odası temsilcileri vilayette toplanarak Dâhiliye Nazırı Talat Bey başkanlığında "Havayic-i Zaruriye Komisyonu"nu kurmuşlardır. Komisyon, iaşe işleriyle uğraşacak, halkın ve ordunun temel gereksinimlerini sağlayacaktı. Bir diğer görevi ise stoklanmış malları tespit ederek gerektiğinde bunlara el koyma suretiyle fiyatların yükselmesini önlemektir. Bu konuda genelgeler yayınlanmış halkın ve tüccarın elinde bulunan mallara el konulmayacağı kararlaştırılmıştır. Ancak tüm çabalarına rağmen komisyon iaşe meselesinde başarılı olamayacaktır. (Toprak, 2003:127-128; Babacan, 2005:151-152)

Komisyunun iaşe meselesinde başarılı olamamasının yanında birçok mal piyasadan çekilmiş, üretici malına el konulacağı endişesiyle ekimini sınırlandırmıştı. Bunun üzerine İstanbul'un un talebine köklü bir çözüm getirebilmek amacıyla Şehremaneti, Ekmekçiler Cemiyeti kâtibi İzzet Bey başkanlığında “Hey’et-i Mahsusa-i Ticariye” adı altında bir ticari teşkilat kuracak ve yaklaşık bir yıl süre ile (Ekim 1914’ten itibaren 1915 yılı sonlarına kadar) İstanbul’un iaşe işleri bu teşkilat tarafından yürütülecektir¹.(Toprak, 2003:129-135)

1916 Şubat’ına gelindiğinde Şehremini İsmail Canbolat Bey, iaşe işlerinin Şehremanetince karşılanması için Babıâli’ye başvurur. Ardından ordu devreye girer ve 5 Mart 1916 tarihli bir yasa ile un sıkıntısı çekilen yerlerin ihtiyacını belediyeler adına ordunun sağlaması kararlaştırılır. Bu amaçla Harbiye Nezaretine 500.000 Lira’lık bir avans verilir. Ancak ordunun iaşeciliği yürümeyecektir. Çünkü bu avans ile iaşe sorununa çözüm bulunamayacağı kısa sürede anlaşılır ve görev tekrar Şehremanetine devredilir. (Toprak, 2003:137)

1 Mayıs 1916’da geçici bir kanun çıkartılır. Buna göre İstanbul’da Şehremaneti’ne, taşrada ise belediyelere valilerin izniyle değirmen ve fırınlara bedel karşılığı vaziyet etme, fiyat belirleme ve söz konusu maddelerin satış koşullarını belirleme yetkisi tanındı. Buna uymayanlar hapis ve ya para cezasına çarptırılacaklardı. (Toprak, 2003:137) Ne var ki alınan tüm önlemlere rağmen iaşe sorunu çözüleliyordu. Bunun üzerine Babıâli, Alman İaşe örgütünü örnek alarak benzer bir örgütlenme yoluna gider. Ardından 23 Temmuz 1916’da İaşe Kanunu-u Muvakkati çıkarılır. Bu kanunla ordu ve ihtiyacı olan yerler ahalisinin beslenmesi için Osmanlı Devleti üç bölgeye ayrılır² ve bir bölgeden diğerine yiyecek maddesi

¹ 26 Şubat 1910 tarihli Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi ile loncalar kaldırılmış, daha sonra her esnaf kolu için ayrı bir cemiyet kurma hakkı tanınmıştır. Savaşa kadar 51 esnaf cemiyeti oluşturulmuş 1915 yılında bu cemiyetlerin tümü İttihat ve Terakki’nin çabalarıyla Esnaflar Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Bilgi için bkz. Toprak, a.g.e, s.135-136

² Birinciye bölgeye dahil olan İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Ankara, Aydın, Kastamonu, Bolu, Çatalca, Kale-i Sultaniye, Karasi, İzmit, Eskişehir, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Niğde, Menteşe ve Antalya, başkanlığına ise Cemiyetin İstanbul Murahhası Kemal Bey; İkinci bölge Suriye, Beyrut, Adana, Halep, Kudüs-ü Şerif, Cebel-i Lübnan ve İçel’i kapsamakta olup başkanlığına yöredeki en yüksek mülki memur tayin edilmiş olup bunların dışında kalan yerler ise üçüncü bölgeyi oluşturmaktaydı.

gönderilmesi yasaklanır. Bu iki kanun (mayıs ve temmuzda çıkarılan kanunlar) daha sonra birleştirilip biraz da genişletilerek¹ 15 Nisan 1917 tarihli yeni bir kanun çıkarılır. Kanun uyarınca merkezde “İaşe-i Umumiye merkez Heyeti”, illerde de iaşe tali komisyonları kurulur. Ardından 18 Ağustos 1917 tarihinde “İaşe-i Umumiye Kararnamesi” adıyla çıkarılan kararname gereğince Harbiye Nezaretine bağlı İaşe Müdüriyeti Umumiyesi kurulur ve daha önce çıkarılan kanunlar yok sayılarak halkın da beslenmesi görevi orduya devredilir. (Bayur (d), 1991:536-537; Babacan, 2005:156-161) Yeni düzenlemeye göre Birinci Ordu dışında Osmanlı Ordularının her birinde bir Mıntıka İaşe Heyeti kuruluyor, mıntıkalar orduların numaralarıyla adlandırılıyordu. (Toprak, 2003:144) Fakat daha sonra Talat Paşa, halkın beslenmesi işinin orduya devredilmesinin yanlış olduğunu, bu işin sivillere devredilmesi gerektiğini öne sürer ve İaşe Nezareti kurulması fikrini ortaya atar. 30 Temmuz 1918’de yayımlanan bir kararname ile İaşe Nezareti kurulur ve 17 ağustosta Takvim-i Vekâyi’de yayımlanarak yürürlüğe girer. (Babacan, 2005:163) Böylece bu kanun ile halkın ve ordunun beslenmesi görevi sivillere verilmiş olur. Çıkarılan kararnamenin birinci maddesi şöyledir.

“Ordu-u Hümayunun ve muhtacin-i ahalinin ve memurin-i devletin iaşesine muktezi (gerekten) mevad-ı gıdaiye havayic-i sairenin tedarik ve itası ve ahali-i sairenin teshil-i maişeti (geçiminin kolaylaştırılması) ve es’arın (fiyatların) gayrı tabii gala (pahalılık) ve tereffüden (yükselmeden) muhafazası umuriyle muvazzaf ve meşgul olmak üzere İaşe Nezareti teşkil olunmuştur.” Teşkilatın başına ise Kara Kemal getirilir. (Bayur (d), 1991:543-544) Ama kısa bir süre sonra İaşe Nezareti 30 Aralık 1918’de lağvedilecektir. (Çavdar, 1991:114) İaşe sorununun bir türlü çözülememiş olması halk üzerinde olduğu gibi doğal olarak askerler üzerinde de büyük etkiler yaratacaktır.

¹ Hazırlanan yeni kanun ile üç olan iaşe bölgelerinin sayısı beş’e çıkarılmıştır. Buna göre 1.Bölge; İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu (Sinop sancağı hariç) vilayetleriyle Bolu, Çatalca, Kale-i Sultaniye, Karasi, İzmit, Eskişehir, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Niğde, Menteşe ve Antalya, 2.Bölge; Diyarbakır ve Ma’muretü’l-aziz vilayetleriyle Maraş, Urfa, Ayıntap livaları, 3.Bölge; Sivas, Trabzon vilayetleriyle Samsun ve Sinop livaları, 4.Bölge; Adana, Halep, Beyrut, Şam, Kudüs-ü Şerif, Cebel-i Lübnan ve İçel, 5.Bölge Musul vilayeti ile Zor livası şeklinde belirlenmişti. Bilgi için bkz. Toprak, a.g.e, s.142-143

Şam'da bulunan 4.Ordu komutanı Zeki Paşa'nın başkomutanlığa 4 Teşrin-i Evvel 1330 tarihinde gönderdiği hal ve vaziyeti bildiren raporunda, ordusunun sadece kırk (40) günlük bir erzaka sahip olduğunu bildirmektedir. (ATASE (2) Oysa sonu belli olmayan bir savaşta bir ordunun sadece kırk günlük erzaka sahip olması Türk ordusunun hangi koşullarda savaştığının bir ifadesi olması açısından önemlidir.

İaşe konusunda bir başka örnek ise şu şekildedir. Kanal cephesinde savaşan generallerden biri olan Ali Fuat Erden paşa yiyecek-içecek ve erzak sıkıntısını şu şekilde ifade etmektedir. Çöl erzakı insanlar için günde 600 gram peksimet, 150 gram yani bir avuç hurma, 9 gram çaydan ibarettir. Hayvanlar için atlara günde ot ve saman olmaksızın 5 kilo arpa, develere ise 3 kilo arpa ayrıldığını ifade ettikten sonra insanlar için 4 litre, atlar için 18 litre, develer için 5 litre olarak tespit edildiğini ancak bu oranların nazari kaldığını kaydetmektedir. (Erden, 1949:40-41) Çöl koşulları düşünüldüğünde insanların ve hayvanların ne kadar yetersiz beslendikleri açıkça ortaya çıkmaktadır.

1914 yılının ilk üç aylık vakalar hariç ateşkes antlaşmasına kadar geçen sürede ordu ve diğer merkez hastahanelerine 654.468 kişi girmiştir. Bunda en büyük etken tüm çabalara rağmen beslenmenin arzu edilen düzeyde olmayışıdır. (Özdemir, 2005:164) Aşağıda yer alan tablo bunu net bir şekilde izah etmeye yeterlidir.

Çizelge-3 43.Alay 1.Piyade Taburu 1.Bölük'ün 1917 Yılı Yemek Listesi

Gün	Sabah	Öğle	Akşam	Ekmek
15 Haziran	Üzüm Hoşafı	Yok	Yağlı buğday çorbası	Tam
26 Haziran	Yok	Yok	Üzüm Hoşafı	Tam
18 Temmuz	Üzüm Hoşafı	Yok	Yok	Yarım
8 Ağustos	Yarım Ekmek	Yok	Şekersiz üzüm hoşafı	Yok
NOT: 21 Temmuz 1917 tarihinden itibaren başlayarak ordu emriyle ekmek istihkakı 500 grama indirilmiştir. Çünkü un ve ekmek kalmamıştır.				

Kaynak: Taner, 2006:240

Yukarıda yer alan tablo dünya harbi esnasında Türk askerinin hangi koşullarda savaştığını gösteren ibret verici bir tablodur. Diğer taraftan iâşe işinin ne kadar önemli olduğunu gösterdiği gibi iâşe meselesinin neden tam anlamıyla çözülemediğinin de bir kanıtıdır. Çünkü bir taraftan halkın sıkıntılarını gidermek diğer taraftan ordunun ihtiyaçlarını giderme söz konusudur.

4.4. Osmanlı Devleti Açısından Kayıplar

Dört yıl boyunca devam eden savaş sonunda sadece Türk tarihi açısından değil, dünya tarihi açısından da çok büyük kayıplar yaşandı. Bu kayıpların başında insan kayıpları çok büyük olmakla beraber ekonomik kayıplar da fazlaydı. Savaşta ittifak devletleri grubunda yer alan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes antlaşmasıyla ayrılacaktır. Biz burada Osmanlı açısından kayıpları irdelemeye çalışacağız. Öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere oranla daha fazla kayıp verdiğini açıkça söyleyebiliriz. Ayrıca Tarımsal üretim bozulmuş, işgücü silah altına alınmış, sağlık örgütü ve ülke içi dirlik, düzenlik bozulmuş ve çok büyük oranda insan kaybı yaşanmıştır.

1.Dünya Savaşı ile ilgili olarak Osmanlı ordusunun kayıpları ile ilgili ilk resmi istatistik İstanbul Hükümetinin 30 Ocak 1919 tarihli tebliğinde açıklanmıştır. Buna göre Osmanlı ordusundaki kayıplar şu şekilde açıklanmıştır.

Tedavi Görenler	: 2,167,941
Sakat	: 891,364
Şehit	: 501,091
TOPLAM	: 3,560,396

Savaş yıllarında hava değişimi, çürük veya emekli edilerek ordu kadrosundan çıkarılan askerlerin toplamı 891.336 olarak verilmektedir. (Özdemir, 2005:135-136)

Osmanlı Devlet, savaş boyunca 2,850,000 kişiyi silah altına almıştı.

Bunlardan ;

Şehit olanlar	: 50.000
Yaralanarak ölenler	: 35.000
Hastalıktan ölenler	: 240.000
İyileşemeyen yaralılar	: 400.000
Hasta, kaçak, kayıp vs.	: <u>1.565.000</u>
TOPLAM	: 2.290.000

Bırakışma sırasında elde kalan ordu mevcudu ise 560.000 kişidir. (Bayur (d), 1991:787; Aydemir, 1972:491)

Hastahane kayıtlarına göre Osmanlı Devleti'nin askeri kayıpları aşağıda yer alan çizelgede şu şekilde verilmektedir.

Çizelge-4 Hastahane Kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti'nin Askeri Kayıpları

Cepheler	Yatan Hastalar	Yatan Yaralılar	Hastalıktan Ölenler	Yaralı Olarak Ölen	Şehitler
Kafkas Cephesi	628.953	60.983	116.290	2.968	
Çapakçur (Bingöl) Cephesi	377.316	41.754	67.414		
Irak Cephesi	217.609	41.133	33.247	5.939	
Suriye Cephesi	788.135	44.449	65.205	1.823	
Çanakkale Cephesi	354.634	343.648	44.407	7.756	56.127
Galiçya Cephesi	7.115	10.326	124	522	3.859
Romanya Cephesi	17.511	13.106	809	681	2.132
Makedonya Cephesi	4.804	376	671	82	105
Karadeniz Boğazı	18.525	29	615	3	1
Hicaz Zayıatı	8.571	36	1.166	9	
Asir Zayıatı	4.176		218		
Yemen Zayıatı	4.162	392	630	58	16
TOPLAM	2.431.511	556.232	330.796	19.841	62.240

Kaynak: Özdemir, 2005:139

Savaşa katılan devletlerin asker kayıplarına bakıldığında Osmanlı Devleti'nin 2.850.000 kişiyi askere aldığı ve oransal olarak askere alınanların yüzde 34.2'sini kaybettiği görülmektedir. (Renouvin, 1982:569; Özdemir, 2005:123) Osmanlı Orduları Askeri Sağlık İdaresi'ne göre savaş boyunca askeri birliklerdeki erlerin % 47'si hastahanelere girmiş ve bunların % 17'si hastahanelerde ölmüştür. (Özdemir, 2005:122)

Silah ve askeri malzeme kayıplarına bakıldığında ateşkes antlaşmasının imzalandığı sırada 3.765 sahra ve cebel topundan geriye 1.867 top, bunlarında 945 adedi Yunanlılar ve itilaf devletleri tarafından gaspedilmiştir. Aynı şekilde 145.868 piyade tüfeği, 282 makineli tüfek gaspedilmiştir. Hafif silah kaybı ise bir milyondan, askeri malzeme kayıp ve sarfiyatı ise bir-iki milyardan aşağı değildir. (Gencer, Özel, 1998:80)

Osmanlı Devleti'nin diğer kayıplarının yanında parası da değer kaybetmiştir. 1914 Ağustos'unda bir Osmanlı Lirası 23 İsviçre Frangı iken Kasım 1917'de bu değer yarıya, 12 İsviçre Frangına düşmüştür. Savaşın finansmanı için yedi tertipte 161.000.000 Osmanlı Lirası tutarında Evrak-ı Nakdiye ya da kâğıt para bastırmıştır. (Toprak, 2003:43)

1914 yılı başından harbin bitimine kadar hükümetin kasasından çıkan para 262.371.328 altın lira olarak tahmin edilmektedir. Bu miktara Almanya ve Avusturya'dan alınan silah, cephane, teçhizat, otomobil vesaire ile değeri 80 milyon mark olarak kabul edilen Goeben ve Breslau gemileri ve tekalif-i harbiye suretiyle el konulan hesapsız erzak, hububat, araba, hayvan bedelleri dahil değildir. Hatta Maliye Nazırı Cavit Bey'in bütçe müzakereleri sırasında yaptığı konuşmaya bakılırsa bu miktar daha da fazla çıkmaktadır. Cavit Bey, konuşmasında; "...*Harp devam ettiği esnada her ay ihtiyar ettiğimiz masraf takriben beş milyon altın liradır. Şu halde bugüne kadar harp masrafımız, 165.000.000 lirayı bulmuştur. Eğer eski düyun-u Umumiye'mizi bu hesaba dahil edecek olursak borcumuz tam 330.000.000 altın lirayı bulacaktır.*" (Şakir, 1944:276-277) Konuşmaya bakılırsa 1918 yılı bütçe görüşmelerinin olması kuvvetle muhtemeldir. Bir başka kaynağa göre de mali açıdan

Osmanlıya savaşın maliyeti 1.430.000.000 dolar olarak yer almaktadır. (Renouvin, 1982:570)

BEŞİNCİ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

5.Sonuç

II.Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yıldızı parlayan -ki bu yıldız, onun başkomutan olarak girdiği Birinci Cihan Harbine dek parlayacaktır - ve bundan sonraki hayatında askerlikle birlikte siyasi faaliyetlerle uğraşan Enver Paşa, hayatı boyunca kendisini mücadelelerin ve maceraların ortasında bulmuştur. Harpler harpleri kovalamış ve 1914 yılı başlarında daha 33 yaşında iken Osmanlı Devleti'nin askeri alanda bir numaralı adamı olmuş ve Harbiye Nezaretine gelir-gelmez orduya el atarak bu konuda birçok köklü değişiklik yapmıştır.

Balkan Savaşlarından yorgun ve mağlup olarak çıkmış bir orduyla girişilecek bir savaşın neticelerinin pek de olumlu olamayacağı aşikârdır. Bundan dolayı Balkan Savaşları neticesinde adeta perişan olmuş bir orduyla savaş yapılamayacağından ivedi olarak bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunların başında ise ordunun reorganizasyonu gelmektedir. Ancak burada bahsedilen reorganizasyon sadece ordunun araç-gereç ihtiyacını karşılamak değil ordunun kumanda kademesinin tamamen gençleştirilmesi ve siyasi etkilerden uzak bir ordu yaratma çabasıdır. 1914 Ocak'ında Harbiye Nazırlığı yanında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevini de üzerine alan Enver Paşa, ilk olarak orduyu düzenleme yönünde birtakım adımlar atarak Balkan Savaşlarında bozguna uğrayan ordunun ıslahı için çalışmalara başlayacaktır.

Balkan Savaşlarında yetersizlikleri görülen subay ve paşalarla birlikte yaşı 55'i geçenlerin ordudan atılmasıyla ıslah çalışmalarına başlayan Enver Paşa, daha sonraki süreçte ordu teşkilatlanmasında da birçok değişiklik yapacaktır. Bunlardan birisi ordu müfettişliklerinin kaldırılarak ordunun yeniden yapılandırılmasıdır. Bununla beraber deniz ve hava kuvvetlerinde de çalışmalar yapmaya başlayan Enver

Paşa, 1914 Ağustos'una gelindiğinde kendisini bir savaşın arifesinde bulacak ve yaptığı ıslahatları bir süreliğine ertelemek durumunda kalacaktır.

Avusturya-Macaristan veliahdının 28 Haziran 1914'te bir Sırlı tarafından öldürülmesiyle başlayan dünya savaşından Osmanlı Devleti de nasibini alacaktır. Ancak Osmanlı Devleti'ni savaş öncesinde bekleyen önemli meseleler vardır. Bunların başında da siyasi arenada yalnız kalmamak amacıyla güçlü bir müttefik bulmak gelmekteydi. Siyasi arenada yalnız kalma korkusu belki de bir müttefik bulma zorunluluğunu doğuruyordu. Bu müttefik, itilaf devletleriyle yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması neticesinde zoraki seçenek haline gelen Almanya olmuştur. Bu ittifakın kurulmasında Alman askeri ıslah heyetinin de etkisi göz ardı edilemez. Alman askeri ıslah heyeti, her ne kadar görünürde ıslah çalışmaları için gelmiş görünse de bundan siyasi ve askeri çıkarlar gözeten Almanya'nın, Türk ordusunu, Alman istek ve menfaatlerine hizmet ettirmek için aldığı politik bir tedbirden başka bir şey değildir. Zira Osmanlı Devleti'nin, orduyu düzenlemek amacıyla yaptığı başvuruyu ancak İngiliz ve Rusların onayını aldıktan sonra onaylaması bunun en açık delilidir.

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Almanya, ittifak yapılacak ülkeler arasında en güçlü aday olarak gözükmektedir. Çünkü Enver Paşa'ya göre Avrupa'nın en güçlü kara ordusu Almanya'da bulunmakta ve Almanya, diğer Avrupa ülkeleri arasında en az korkulacak ülke konumundadır. Yine Enver Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin savaştan kazançlı çıkmasının yolu, ittifak devletlerinin yanında yer almaktan geçmektedir. Fakat bu noktada Enver Paşa'yı yanıltan nokta, Osmanlı Devleti'ni tarafsız kalma gibi bir şansa sahip olarak görmemesi ve Almanların askeri gücünü olduğundan daha fazla görerek bu ordunun yenilmezliğine olan inancı olmuştur.

İttifak antlaşmasından hemen sonra ordu seferber edilmiştir. Seferberlikle birlikte daha önce oluşturulan müfettişlikler lağvedilecek ve ordu sayısı ilk etapta dört olarak belirlenecek daha sonra ise kademeli olarak ordu sayısı dokuz'a çıkarılacaktır. Bununla beraber askerlik yaşı kırkbeş'e çıkarılmak suretiyle ordunun

asker ihtiyacı karşılanma yoluna gidilmiştir. Ne var ki askere alınanların büyük bir çoğunluğu hayatını kaybedecek ve mütareke dönemine çok az sayıda bir orduyla girecektir. Bu durum ise mütareke sonrası yapılacak Kurtuluş Savaşı için oldukça olumsuz bir hal teşkil edecektir.

Her ne kadar yapılan ıslahatlar ileride meyvelerini verecek olsa da nitelik olarak olumlu ancak nicelik açısından olumsuzluk arz etmektedir. Çünkü ordu adeta eritilmiştir. Osmanlı Devleti, 38 tümen ile girdiği bu savaştan 20 tümen ile ayrılmıştır. Bu durum ise Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele'nin hangi şartlar dahilinde yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tüm olumsuzluklara ve yetersizliklere karşın Enver Paşa'nın başarısı görmezlikten gelinemez. Balkan Harbinden yenik çıkmış olan ordu, tüm imkânsızlıklara rağmen başarı ve inançla mücadele etmiştir. Enver Paşa, Balkan Savaşları esnasında birkaç gün içinde dağılan ve perişan olan bir orduyu adeta yeniden canlandırmıştır. 1.Dünya savaşında Osmanlı ordusu, tüm eksiklerine rağmen on ayrı cephede savaşmış, dört yıl boyunca direnme azmi göstermiş ve sonuçta ilk pes eden ülke konumuna da düşmemiştir. Enver Paşa, yetkili olduğu andan itibaren kimilerini de küstürerek birçok subayı emekliye ayırmış ve orduya genç, dinamik bir ruh getirmiştir. Bunda Enver Paşa'nın orduya getirmiş olduğu yeni ruhun, genç kumanda kadrosunun ve kendisinin müsamahasız disiplininin rolü vardır. Yani ıslahatların ve teşkilat gücünün müdahalesi vardır. Gerek siyasi hesaplaşmalar nedeniyle gerekse yeniden teşkilatlanma çalışmaları amacıyla yapılan bu işlemde bin'in üzerinde asker ordudan ayrılmıştı. Bununla birlikte Enver Paşa, yıllarca politikanın ön saflarında yer almış biri olmasına karşın orduyu, siyasetten uzak tutmaya çalışmış olması da takdire şayan hususlardan biridir.

Enver Paşa'nın kumanda heyetini gençleştirmek yoluyla uyguladığı askeri ıslahatın isabetli bir karar olduğu ortaya çıkmış ve orduya bir canlılık geldiği gibi, asıl meyvelerini de milli mücadele döneminde vermiştir. Çünkü bu ordunun yetiştirmiş olduğu kumanda heyeti, milli mücadelenin belkemiğini oluşturacaktır. Harbin sonunda bütün kumandanlar cephelerden askerliği ve kumandanlık sanatında

çok şey öğrenmiş ve yetişmiş olarak dönmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında yapılan ıslahatların başarılı olduğu açıkça görülür. Savaşa bilerek ya da bilmeyerek girilse de her ne kadar felaketle sonuçlansa da ve de Osmanlı Devleti'ni sona doğru bir adım daha yaklaştırsa da Enver Paşa'nın tüm iyi niyetiyle yapmış olduğu ıslah çalışmalarının bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini atan askeri kadronun yetişmesinde çok büyük bir yeri olduğu gerçeği inkâr edilemez.

Bu nedenle Enver Paşa hakkında yorumlarda bulunurken O'nu sadece Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyenlerden biri olarak değil aynı zamanda bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda yer alan askeri kadronun yetiştirilmesinde büyük payı olan birisi olarak da göz önünde bulundurmak gerekir.

EKLER

Bahriye Nazırı Liva Amiral Halil Paşa
Bayramlık (Büyük Üniforma) Kıyafeti
(1910)

Selâmlık Üniforma
(1909-1916)

Setre Takımı
(1909-1916)

Günlük Siyah Üniforma
(1916-1925)

Günlük Beyaz Üniforma
(1916-1925)

Gedikli Zabıt
(1915)

Subay Cemalîyesi

Er Cemalîyesi

Deniz Eri
Yazlık Kıyafeti
(1915)

EK-2 : Enveriye Yazısına Bir Örnek

حاولی
حاولی

حند
حند

ح ۵	ح ۵	ح ۸	ح ۱
ح ۸	ح ۸	ح ۸	ح ۸
ح ۸	ح ۸	ح ۸	ح ۸
ح ۸ - ۸	ح ۸ - ۸	ح ۸ - ۸	ح ۸ - ۸
ح - ۸			

b

ب ۸	ب ۸	ب ۸	ب ۸
ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸
ب ۸	ب ۸ - ۸	ب ۸	ب ۸ - ۸
ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸	ب ۸ - ۸

1917'de Enver Paşa'nın "hurufu munfasıla" ile bastırıldığı *Elifba*'dan
bir sayfa: *Hokka, havlu* vb.

EK-3: Kolorduların Hangi Tümenlerden Oluştuğunu Gösteren Bir Belge

بیت الاحرار انجمنه کی مدد طبع این امدادی نامتوسدی .

ع اده ر

۱	۲۰۱۱	۱	۱
۲	۲۰۱۲	۱	۱
۳	۲۰۱۳	۱	۱
۴	۲۰۱۴	۱	۱
۵	۲۰۱۵	۱	۱
۶	۲۰۱۶	۱	۱
۷	۲۰۱۷	۱	۱
۸	۲۰۱۸	۱	۱
۹	۲۰۱۹	۱	۱
۱۰	۲۰۲۰	۱	۱
۱۱	۲۰۲۱	۱	۱
۱۲	۲۰۲۲	۱	۱
۱۳	۲۰۲۳	۱	۱

۷
۵۵
۱۱-۱

۱۲
۸۲
۸۰

صفحه ۱
۱۳۳۰

EK-4 : Sahra Jandarma Teşkilatını İdare Eden Cetvel

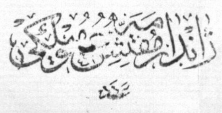
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
ع

صحرا جندارم تەشکىلاتى ادارە بىرە -

مەلۇمات	صحرا جندارم قوماندانلىقى تەركىبى			تەشەببۇس و لا خىزمەت
	ادارە رەئىس	مەسئۇل وادى رەئىس	بۆلەك رەئىس	
				1 بۆلەك قارا كاهىزە
				2 ارده قارا كاهىزە
				3 مەزەل مەسئۇل
				4 قولىدار قارا كاهىزە
				5 فرەق قارا كاهىزە
				6 سۈرە فرەق نازارەت
				7 مەسئۇل فرەق قارا كاهىزە
				8 مەزەل قوماندانلىقى

1-1
19
39-1

EK-5: Kolordu Karargahlarında Bulunan Sahra Jandarmasının Teşkili

مختلف قطعات فئات عکبریه توزیع اولونجا زاندره مقره زاندره قوت قطعات و با فئاتک
 تکلیفوت در ترتیبه کوره نیجه اولونور .
 هر بر زاندره مقره س اوج غورم تقسیم اولوغه هر خوب بر خدمت مخصوصه مو ایدیل
 بر صورتک قول اردو قرار کاهنک حوا زاندره س بر و جواتی نقل اید - :
 برخی خوب : قرار کاه خدمت مو -
 ایلیخی خوب : اسرا و مجوسینک می حفظه مو -
 اویخی خوب : نقلیه قهرارینک می حفظه مو -
 صادر اولونجا اوارک نامیه انفازی ایچمه حوا زاندره قوت زاندره مقروضه ک ضمیمه
 و زوادی ان نافع بر صورتک استخدام ایدیل
 عومینا اعتباریل و با خاصه اسرا و مجوسینک می حفظه مو ایدیل به خوب بیاوه
 زاندره اوارنه و دیدلایلی خوب سواره زاندره اوارنه نقل اید - .
 حوا زاندره س خدمت و ذی انق -
 حوا زاندره س خدمت و ذی انق بر و جواتی تقسیم اولونور - :
 ۱ - صاه توقضه کی خدمت
 ۲ - یورویسه اناسنک کی خدمت
 ۳ - حایه اناسنک کی خدمت
 ۴ - سزل فطری اوزر زاندره کی خدمت
 ۵ - ذی انق تحریم و میجه
 ۶ - خدمت عدلیه
 بر وجود زاندره س خدمتک مختلفه رشقی بر و لایفه اید مکتف اولونور
 قوت زاندره اوارمی حوا انفاز و احتیاجات غیر مختلفه ی نسو ایدیل ایچمه
 باشلیقه خدمت ، درایت ، زکات ، اید حجه و جواتی بر فکرو
 اولونور س خدمت .

1-1	
17	
39-2	

EK- 6: Enver Paşa ve Enveriye

Enver Paşa ve «Enveriye»

Enver Paşadan önce Osmanlı ordusunda, topçu ve süvari sınıflarından başka er ve subaylarda, genel serpuş, fesi. Fesi, sarığın yerine orduya ve devlet görevlilerine, İkinci Sultan Mahmut getirmişti. Enver Paşa, fesin yerine, yukardaki resimde görüldüğü gibi, Enveriye adını alan serpuşu getirdi. Enveriye, başa, dolanarak sarılan ve adına Laz başlığı denilen, uzun kıvrıklı baş giysisinin, derlenmiş, dikilmiş şekliydi...

EK-7 : 45 Yaşına Kadar Olanların Askere Alınmasına Dair Geçici Kanun ve Askere Alınacak Gayrimüslim Unsurların Bedel Nakdi Ödemesine İlişkin Gazete Haberi

تکرار صدائی تاریخی
۱۳۳۶

استانبول و ولایات ایچون سنه لکی
پوسه و اجرنیه برابر آئی آبتی
۴ بجق مجیدیه در

عالمک اجنیه ایچون سنه لکی
۴۰ فرانشدر

نسخه سی ۱۰ پاره در

توقیف و تصدیق

دولت علیہ عثمانیہ تک جریدہ رسمیہ سیدر

[هر كونه نشر اولتور]

تاریخ تالیسی
۱۲۸۷

نور اداره متعلق خصوصات
ایچوف مطبعه حاصره مدیرینه
صراحت اولتور

حاکم، اجرا و دفتر خاتانی اعلانلرند
مقطوماً یکری و دیگر اعلانلرند
پرسطرنلی ایکی فروش آلنور

التنجی سنه صالی : ۱۱ رمضان ۱۳۳۲ و ۲۱ تموز ۱۳۳۰ نومرو : ۱۸۹۷

توانین و نظامات

۵۰ یاشنه قدر اولانلرک خدمت عسکریه ایله مکلفیتلری
حقتنده قانون موقت

ماده : ۱ درسعادت اهالیسی ایله بالعموم ملل غیر مسلمهدن
وطنسان طقوزدن اولکی تولدات اربابندن اولوب اسنان مکلفه داخلنده
بولانلر یعنی قرق بش یاشنه قدر اولانلر فعلاً خدمت عسکریه ایله
مکلفدرلر .

ماده : ۲ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .
ماده : ۳ اشبو قانونک تطیقنه هیئت وکلا مأموردور .
مجلس عمومینک اجتمعنده قانونیتی تکلیف اولتوق اوزره اشبولایحه
قانونیه تک موقه موقع مرعیتنه وضعنی و قوانین دولته علاوه سنی اراده
ایلم . ۱۱ رمضان ۱۳۳۲ ۲۱ تموز ۱۳۳۰

محمد رشاد

ماليه ناظری	حربیه ناظری	صدراعظم و خارجیه ناظری
جاوید	أور	محمد سعید

باق عثمانی طرفندن تداوله چیقاریلان باقتوطلرک تداولنک
مجبوریتی حقتنده قانون موقت

ماده : ۱ باقت عثمانی طرفندن تداوله چیقاریلان باقتوطلرک ممالک
عثمانیه تک هر طرفنده کرک دولته افراد آره سنده و کرک بین الافراد
وقوع بوله جق بالعموم تأدیات و صرفیات و اخذو اعطاده عین نقد کی
تداول و قبولی مجبوریدر .

ماده : ۲ اشبو مجبوریه رعایت ایتمانلر برلیردن اون بش لیرابه
قدر جزای نقدی و یا یکری درت ساعتدن بر آیه قدر حبس جزاسی
حکم اوله جقدر .

ماده : ۳ بوقانونک مرعی اولدینی مدتیجه باقت عثمانی باقتوط بدلاتی
نقداً تسویه مجبوریتدن وارسته در .

ماده : ۴ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .
ماده : ۵ اشبو قانونک اجراسنه عدلیه و مالیه ناظرلری مأموردور .
مجلس عمومینک اجتمعنده قانونیتی تکلیف اولتوق اوزره اشبولایحه
قانونیه تک موقه موقع مرعیتنه وضعنی و قوانین دولته علاوه سنی اراده ایلم .
۱۱ رمضان ۱۳۳۲ ۲۱ تموز ۱۳۳۰

محمد رشاد

ماليه ناظری	عدلیه ناظری	صدراعظم
جاوید	ابراهیم	محمد سعید

حربیه ناظری . شیخ الاسلام و اوقاف هایون ناظری صدراعظم و خارجیه ناظری
أور خیری محمد سعید

ماليه ناظری . بحریه ناظری عدلیه ناظری و شورای دولت رئیس داخلیه ناظری
جاوید احمد جمال ابراهیم طلعت

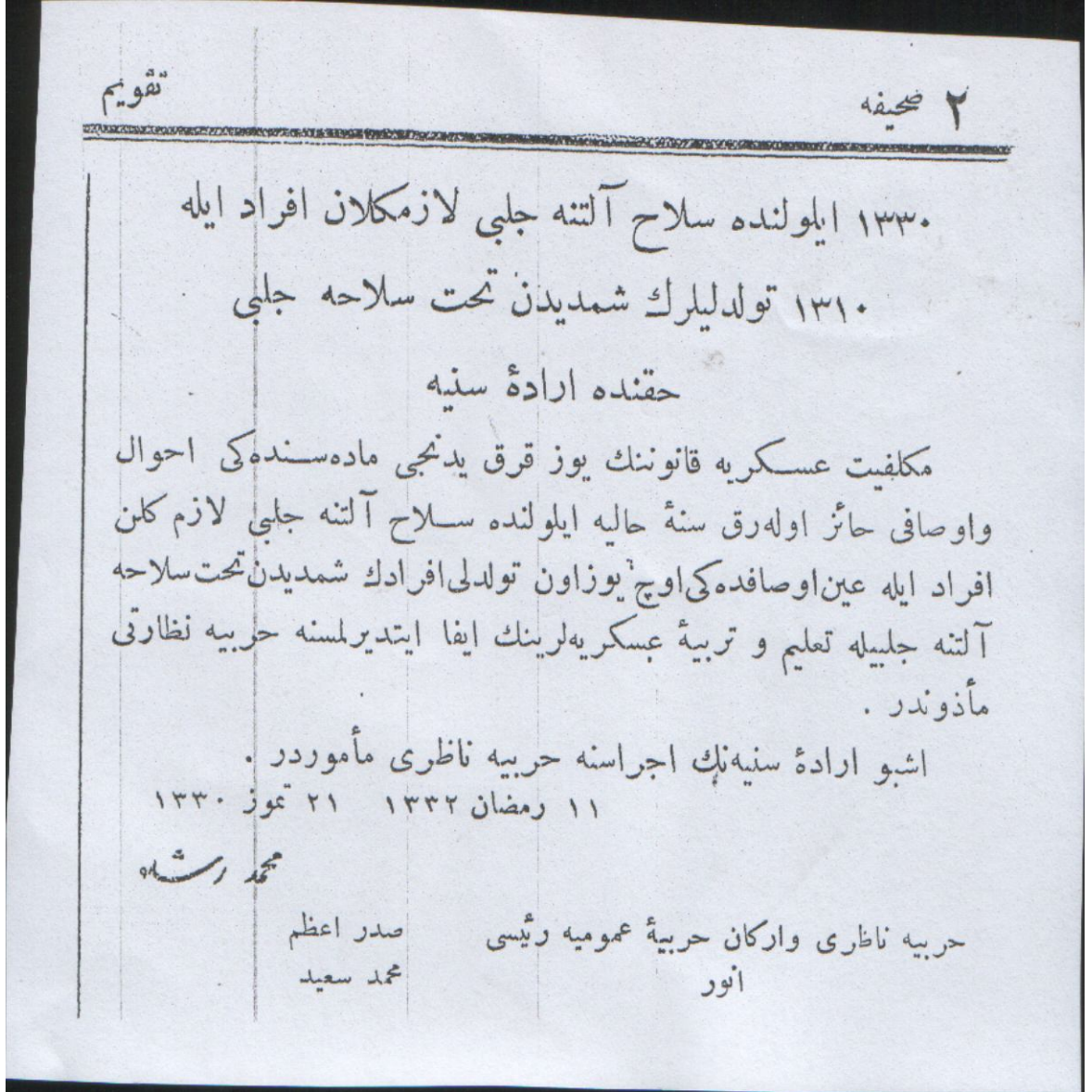
پوسه و تلفون و تلفون ناظری معارف ناظری تجارت و زراعت ناظری نافع ناظری
اوسقان احمد شکری سلیمان البتانی محمود

تحت سلاحه جلب اولنان ملل غیر مسلمه افراد احتیاطیه سنندن
بدل تقدی قبولی حقتنده قانون موقت

ماده : ۱ بودفمه کی سفربرک اجتمعنه مخصوص و منحصر اولوق
اوزره تحت سلاحه جلب اولنان ملل غیر مسلمه افراد احتیاطیه سنندن
بدل تقدی و یرمک ایسته یئرلردن حرب و یرکوسی و ولایت حصه سی
آریجه استیفا اولتوق اوزره سابقی مثللو اوتوز عثمانی التونی بدل تقدی
قبول اولنه جقدر .

ماده : ۲ اشبو قانون حکمی ممالک عثمانیه ده بولسانلر ایچون
محلرنجه تاریخ نشرندن اعتباراً برهفته و ممالک اجنیه ایله ایالات متمازده
بولانلر ایچونده و سائل مناسبه ایله اعلانی تاریخندن اعتباراً ایکی هفته

EK-8 : 1330 Eylülünde Silah Altına Alınacak Efrad İle 1310 Doğumlarının Hemen Silah Altına Alınması Hakkında İrade-i Seniyye

EK-9 : Gazino ve Birahanelere Giden Askerlerin Derhal Emekli Edilmeleri Yada İhraç Edilmelerine Dair Enver Paşa'nın Beyanatı

<p>عزيمت ايمك اوزره دون ايكند رومانيا واپوريله بيره دن مفارقت سفيرك معيتمده سفارت بولمقده در . د قسا آئنه دن لوانت هرا له غزته ايديلن بر تلغرافنامه ده ده يونانستانا سفارتنه تعيين ايديلن موسيو) معيتمده سفارت باش كاتي موسيو اولديني حالده رومانيا واپوريله را متوجهاً حركت ايتديكي بيلدير يونانستانك در سعادت سفير جديد موسيو (و نيزه لوس) ك درسا ايچون لازم اولان زميني احضا تامينا بيان اولمقده در . موسيو (پاناس) بوكون مواصلت ايدم جكدر . سفارت احضا قدر سفير (پها پالاس) اوت ايدم جكدر . موخي ايمك دون واپوريله كله چكي حقتده كي بعض دولايي دون بر چوق كي مسسا ريختمه كيشلر سه ده انتظارلر چقمشدر .</p> <p>غالب كالي بك آنه سفيري غالب كالي بك دو صدراعظم پاشاي زيارت ايشدر يارين عزيمت ايدم چكي خبر آئمه (ريو دو ژانير) نك اش نان غزته سنك لوندرو خابري تلغرافا بره زيليانك سابق (ريو د زره ليسنك اوچنجي تقسيحي ايدمشدر . بره زيليا حكومته وير ميليون باشقه برده مهمات ، آلات بر طاقم اشيا قياتنك تقرر ايتدير ايدبوردي . توركيه حكومتي ايكن قالان بو حساباتي همان مناقشه اذ ايشدر . بونلر مجموعي اون آ مليون كي عظيم بر يكوته بالغ بوزنهل . بوتون مصارفي داخل</p>	<p>حيات عسكريه شرف عسكري ايچون ضابطانك صفت عسكريه يي حائر اولدقاري حاله . غازينو ويبره خانه لرده عشرت ايتدقاري خبر آئمقده در . صفت عسكريه نك شرف وعزيتي اخلال ايدن بو حال اساساً احكام جليله دينه جه محرمات قطعسه دندر . بعدما صفت وقيافت عسكريه يي لباس اولدقاري حالده غازينو ويبره خانه كي برلرده وميخانه كوشه لورنده وشوراده بوراده عشرت ايتدقاري كوريلان ضابطانك در حال يا تقاعده سوق وياخود آچيفه اخراج ايدمك صورتبه تجزيه ايدملري قطعياً مقرر در . مافوقلرك دخي بو خصوصه انظار دقت واعتنا لرني حصر ايله كرك استانبولده و كرك طشره ده بويه محللرده عشرت ايدن ضابطان حقارنده بو وجهه تحديد مجازات ايتلري الزمدر .</p> <p>حربيه نظري واركان حربيه عموميه رئيسي انور * * اردو ودن ديئتمز بر اردونك هيچ بر وقت موفق اولميه چني نجه قطعياً محققدر . وظيفه سني يايق خصوصنه عسكري تشجيع ايدن وهيدرلو فداكارلني كوزه آلدبرتان سوائق ايچنده اك مؤثري واك قوتليسي دين و ايمان كاملدر . نزاهت اخلاقي وتصفيه قلمي امر ايدن دين عسكركيكده انتظام و وحدت املي تأسيس ايدمك عوامل معنويه دندر . بناء عليه كرك مسلم و كرك خريستان اولسون هر عسكرك فرائض واحكام دينيه سنه صوك درجه ده اعتنا ايله تمسك ايتسني قطعياً طلب ايدبورم . امر لرك دخي كيمسه نك بو خصوصه مبالانسجه حركت ايدم مامنه اعتنا ايتلري صورت قطعيه ده توصيه ايدم .</p>	<p>يرنديزي به حركت ايتدن مقدم اسماعيل كمال (آلبانيا) اوتنه كيدرك ايكي ساعتدن فضله بكر بك ايله ملاقات ايتمشدر . بكر بك طرفدن ترتيب ايديلن سوء قصدك آرناودلقده يك زياده مظهر حمايه اولديني وقلمنك زاندارمه ضابطانك بين الملل مرخصلرك موافقتبه كيزلجه بر چوق كي مسلري تحت توقيفه آلدقاري محققدر . ظن ايدميكسه كوره آرناودلقده اداره عريفه حكومرا وهنوز عثمانلي قوانيني مرعي اولديفندن بر چوق كي مسلر اعدام ايديله بيله جكدر در . مسلمان آرناودلر بكر بك ايله رفقاسني شمديدن دين قرباني اوله رق تلقى ايتكمده درلر . فقط آرناودلقده بر حركت دينه ظهورينه ميدان ويرمه مك ايچون احتمال كه اعدام حكملري اجرا اولميه چقدر .</p> <p>سؤن سفرا زيارتاري دون يوم قبول سفرا اولوق مناسيتيله دول اجنيه سفر امي مصاحبتكندارلري باب طاليدو صدراعظم پاشا حضرتلريله ملاقات ايتمشدر دره</p> <p>ملاقات نافعه ، داخله ناظرلريله سابق غريب اردوسي قوماندانلردن رضا پاشا صدراعظم پاشا ملاقات ايتمشدر دره .</p> <p>روسيه و آلمان هيئت عسكريه سي (نان) غزته سنك پترسبورغ مخابر مخصوصنك غزته سنه ويرمش اولديني معاوناتي بروجه آني اقتباسي مناسب كوربيورز : پارس ولوندرده آلمان هيئت عسكريه سي مشله سنك صورت قطعيه ده بر طرف ايدمش كي كورومسنه رخمأ پترسبورغ حكومتي جنرال ساندرسه توديع ايديلن مفتشلك وظيفه سنك تضمن ايدميكه معنا تماميله آكلاشيلمه نجه احترازي وضعيتي تبديل ايتمه چكدر . چونكه بو (مفتشلك) تبيري اصطلاحات عسكريه ده الاسته رشمه در . بو مشله ده انسه مفتشلك</p>
--	---	---

EK-10: Elbise Kanununa İlişkin Yapılan Ek Düzenleme

تقوم وقایع		۲ صیفه	
۴۰۰	مماش	۱۰۰۰	شهبندر لکر و برنجی و ایکنجی و اوچنجی صنف شهبندر لکر دن عبارتدر .
۶۰۰	مهور رنکنده لایله دن دوز برابوت	۸۰۰	اشبو شهبندر لکرک مؤسس بولنه جقاری شهر لایله سفاری و اداره لرینه
۱۰۰۰	واوزرینه بر بیاض بیلدیز	۱۱۰۰	مأمور مولفین رسبه تک عددی تملیاتنامه مخصوصده تعیین ایذیه جکدر .
۱۱۰۰	ایکی	۱۱۵۰۰	ماده : ۱۶ : بولنظامنامه ک اجراسنه خارجه ناظری مأموردر .
۱۱۷۵۰	اوج	۱۱۷۵۰	بولایحه نظامیه تک موقع مرعیه وضعی ونظامات دولته علاوه سنی
۲۰۰۰	واظرانه بیاض صرمه دن بر شرید	۲۵۰۰	اراده ایدرم .
۲۵۰۰	ویاض بر بیلدیز	۳۰۰۰	۲۸ ربیع الاول ۱۳۳۲ ۱۱ شباط ۱۳۲۹
۳۰۰۰	ایکی	۳۵۰۰	محمد رشاد
۴۰۰۰	اوج	۴۰۰۰	حربه ناظری بحره ناظری شیخ الاسلام صدراعظم و خارجه ناظری
۵۰۰۰	ایکی شرید ویاض بر بیلدیز { میرلوا معادل	۶۰۰۰	محمود احمد عدلیه ناظری شوری دولت رئیسی داخلیه ناظری
۶۰۰۰	ایکی شرید ویاض بر بیلدیز { میرلوا معادل	۶۰۰۰	مالیه ناظری عدلیه ناظری شوری دولت رئیسی داخلیه ناظری
			خلیل طلعت ابراهیم رفعت
			معارف ناظری تجارت وزرات ناظری نامه ناظری وکیل
			احمدشکری سلیمان البستانی احمد جمال
			بوسته و تلفراف و تلفون ناظری اوسقان
			۲۹ جدادی الاولی ۱۳۳۷ تاریخی البسته عسکریه نظامنامه سنه
			مذیل نظامنامه
			ماده : ۱ : ارکان و امرا و ضابطان و منسوبین عسکریه یا لکزر
			بر نوع خاککی البسه اکتسا ایدرلر . جمعه سلامقلرنده خاککی جاکنک
			اوزرینه صرمه قوشاق و بیوک او نیفورمه اکتسای ایجاب ایدن زمانلرده
			اشبو قوشاق ایله بیوک بولت طاقیه جقدر و قالباقر هر زمان ایچون
			خاککی رنکنده قوزی در یسندن اوله جقدر و بعدما ایذیر یله جق علی العموم
			خاککی جاکنلرده یوقاریکی ایکی جیب بولنه جقدر .
			ماده : ۲ : ارکان و امرا و ضابطان باغلی سیاه پوتین کیلر .
			ماده : ۳ : بالمعموم صیه امرا و ضابطانک جاکنک یاقه لری و قالباقرینک
			اوستی کووز رنکنده قدیفه اوله جق و ایوم یاقه لرنده بولان علامت
			فارقه بولترلرینک اوست قسمنه و دوکه به یقین رموقمه وضع اوله جقدر .
			ماده : ۴ : حالاً مستعمل ستره و لاجورد بانطالونلر ایله سیاه
			قالباقی و ساری دوز سیاه پوتینلر اوج پوز اوتوز سنه سی نهایته قدر تعلیم
			و مانوره ایله جمه لوق بیوک او نیفورمه کیلمک لازم کلن زمانلرک خارچنده
			استعمال اوله بیله جکدر .
			ماده : ۵ : دوائر و قطعات و مؤسسات عسکریه امور تجریه
			و حسابیه سنده مستخدم بالمعموم مأمورین دخی ضابطان و سائر منسوبین
			عسکریه مثللو البسته رسبه اکتسا ایذیه جکدر .
			ماده : ۶ : مأمورین موسمی البسته کیه چکری جاکنک و بانطالون
			ایله قابوط و بلدرین طبق ضابطانک اکتسا ایکنده اولدقاری البسته تک
			زنک و شکنده اولوب یا لکزر یاقه لری قهوه رنکنده قدیفه و دوکه لری
			بیاض اوله جقدر .
			ماده : ۷ : اشبو البسته ده جاکنک و قابوطلرک اوموزینه قهوه
			رنکنده قدیفه دن برابولت طاقیه جق و بونلره درجات مراتبی کوستر تک
			اوزره بروجه آتی علامت وضع اوله جقدر :

EK-11: Emekliye Sevkedilenlere Ait Örnek Bir Liste

دوناغا امرنامهسی - ۱۳۳۱ - نوسرو: ۲۲

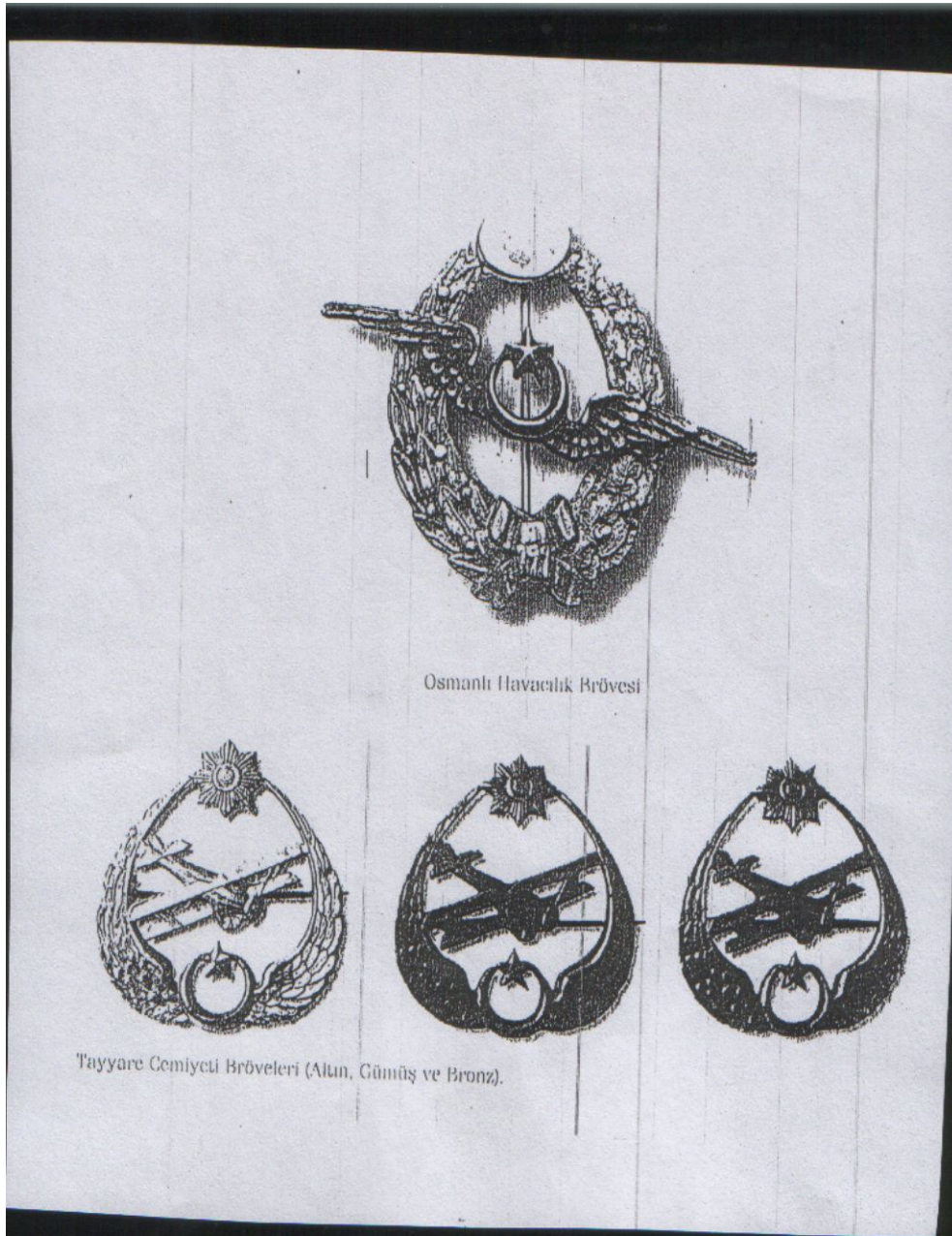
نظارت امور بحریه
ایکچی دایره
شبه
۱

قاعد:

قاعد قانوننامه سنک ایکچی مانده سی موجینجه ۷ نیسان سنه ۲۳۳۱ تاریخده قاعداری اجرا قنان ضابطان:
مرکز موقتدن کوکرته قدملی یوزباشی حرقه شریفی عثمان واصف بن محمد افندی.

قاسم پاشالی محمد واصف بن کامل افندی	»	»	»	رتبه عسکره سی صاحباه در سعادت لیان اداره سی مقره و تر جانیله ده اسفندی
قبرطایی احمد بن کراندوق	»	»	»	
قاسم پاشالی اسماعیل بن حسن	»	»	»	چرخچی قدملی یوزباشی
اکر قبولی اسماعیل بن سلیمان	»	»	»	
چقور چشمه لی عمر جمال بن سلیمان	»	»	»	
چنده لی عثمان بن محمد	»	»	»	یوزباشی
کوجوک آبا صوفه لی رفیق بن حسن افندی	»	»	»	
قبریسلی محمد سامی بن حافظ مصطفی	»	»	»	
قاسم پاشالی ناجی بن شوق	»	»	»	
اسکدارلی علی بن مصطفی	»	»	»	
آباس پاشالی طارف بن حسنی	»	»	»	
دیوریکلی سید بن سلیمان	»	»	»	
فرغانلی احمد بن محمد	»	»	»	
کل جامع شریفی خلیل بن صالح	»	»	»	
اکر قبولی محمد بن احمد	»	»	»	
سوریل حسن بن حسن	»	»	»	
واردلی احمد منیب بن عثمان	»	»	»	
گرینلی حسین قوی بن صر	»	»	»	کوکرته ملازم اول
ازمیرلی محمد بن خلیل	»	»	»	

قاعد قانوننامه سنک ایکچی مانده سی موجینجه ۷ نیسان سنه ۲۳۳۱ تاریخده قاعداری اجرا قنان ضابطان:
مرکز موقتدن کوکرته یوزباشی قاسم پاشالی محمد صاحب بن عزت افندی.
ملازم ثان کوره لیلی حسین بن محمد

EK-12 : Osmanlı Havacılık Brövesi ve Tayyare Cemiyeti Bröveleri

EK-13 : İlk Türk Savaş Pilotu Fesa Bey'in Diploması

EK-14 : Seddü'l-Bahir Üzerinde Türk uçaklarının Düşürdüğü Bir Düşman Uçağı

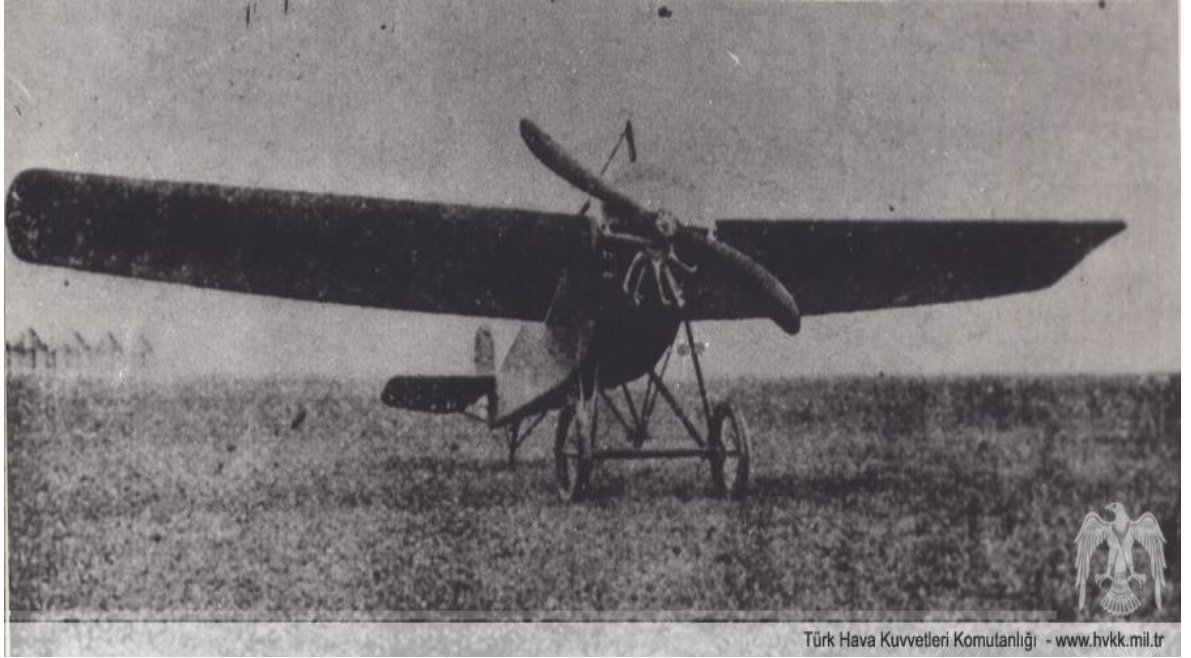
EK-15: Havacılık Envanterine Giren İlk Savaş Uçakları -1

ALBATROS C serisinden bir uçak

BLERİOT 11 B tipi bir savaş uçağına yakıt ikmali yapılırken

EK-16: Havacılık Envanterine Giren İlk Savaş Uçakları - 2**PONNIER tipi bir uçak****GOTHA W.D.13 tipi bir uçak**

EK-17 : Enver Paşa'nın Orduyu Islahına Dair Beyannamesi

22 Temmuz 1330 / 4Ağustos 1914

Ordumuz vazifesini hakkıyla yapamaması yüzünden sevgili vatanımızın en mamur parçaları elimizden gitti. Osmanlı milleti büyük felaketler geçirdi. Bu hallerden kalbi hümayunları pek kederli olan sevgili başkomutanımız, sevgili padişahımız efendimiz hazretleri – Allah göstermesin- bir daha böyle kara günler görmemek ve Osmanlı halifelik namusunun tarihi kahramanlığı ile savunabilmek için orduyu hazırlamaya padişahımız bu kullarını memur etti. Vazifenin büyük ve ağır olmasına rağmen Allah'ın yardımına, Peygamberimizin ruhuyatına, kudretli padişahımızın teveccühlerine dayanarak işe başladım.

Ordudan iki şey istiyorum. Mutlak bir itaat ve vazife-yi ifaya geceli, gündüzlü gayret.

Her subay bilmelidir ki, ilerlemesi ve felaketi yalnız amirinin elindedir. Orduda ancak amirlerine bütün ruhu ile itaat edenler, astlarını evlat kadar, kışlasını evi kadar sevenler ve vazifesine geceli, gündüzlü çalışanlar kalabilir.

Amirlerinin tutacağı sicil kâğıdında kıtalar ve görev sevgisi, hususunda kusurlu olduğu yazılanlar için feyz ve ilerleme kapısı tamamen kapalıdır ve yükselme ve ilerleme için amirin tanıklığından başka çare yoktur.

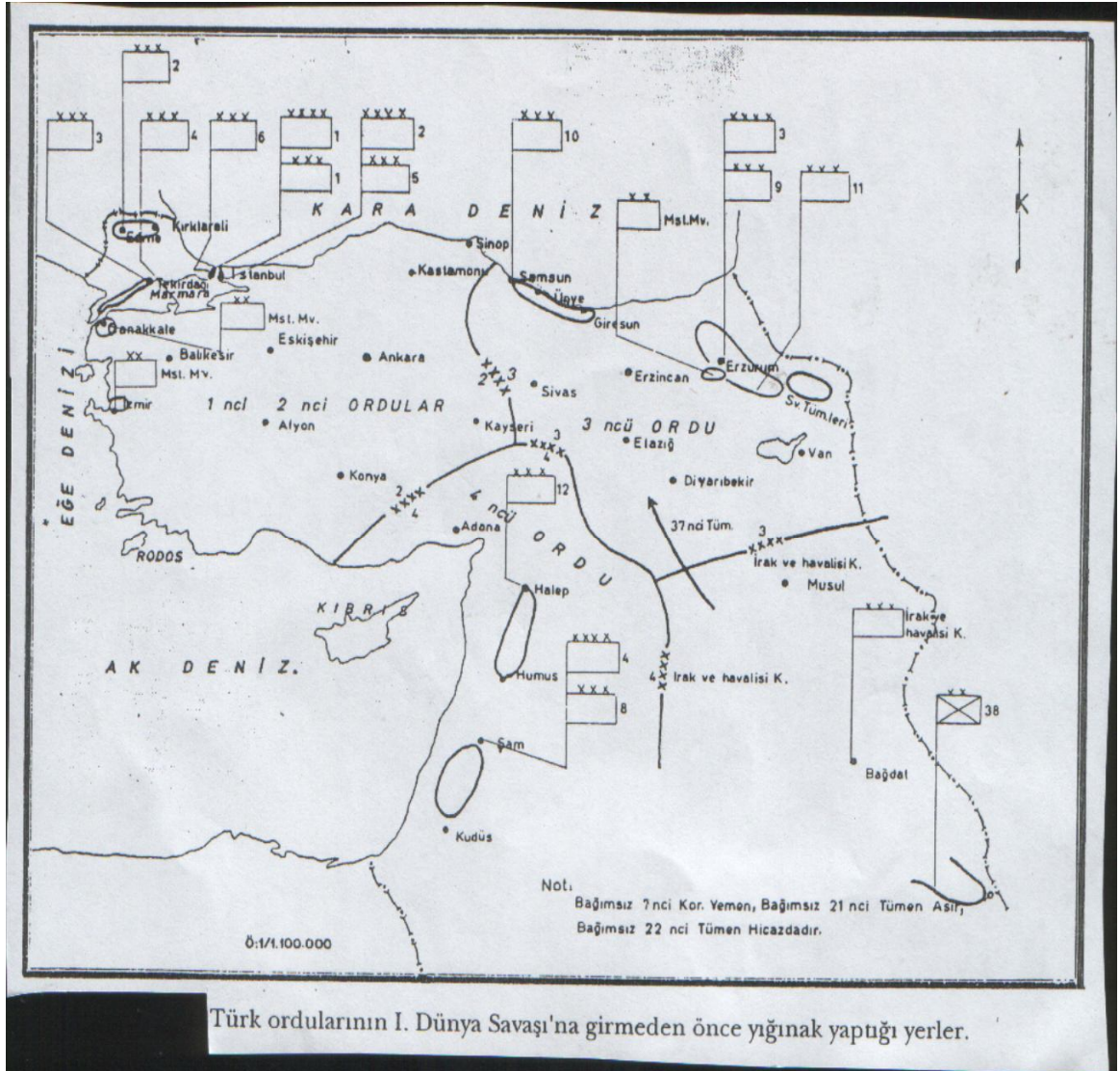
Son felaketler yüzünden orduya sürülen kara lekeyi temizlemek için her subayın vazifesi icabında daha büyük bir gayretle çalışacağını ümit ederim. Cenabı hak, herkesi başarıya ulaştırsın.

Harbiye Nazırı

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi

Enver

EK-19: Türk Ordularının Savaşa Girmeden Önce Yığınak Yaptığı Yerler

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

ATASE (1), BDH, Klasör No: 68, Dosya No: 339, Fihrist No: 51

ATASE (2), BDH, Klasör No: 67, Dosya No: 331, Fihrist No: 12

ATASE (3), BDH, Klasör No: 63, Dosya No: 317, Fihrist No: 11-1a

ATASE (4), BDH, Klasör No: 67, Dosya No: 331, Fihrist No: 39-2

ATASE (5), BDH, Klasör No: 67, Dosya No: 331, Fihrist No: 39-1

ATASE (6), BDH, Klasör No: 67, Dosya No: 331, Fihrist No: 36

DAHİLİYE DH. ŞFR, 55-A/11

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/belge.asp?kitap=13&belge=371> (01/04/2009)

BOA. *DH. EUM*, 2/227 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/belge/992/207.PDF>
(24.03.2009)

GAZETELER

- İkdam, 3 Ağustos 1914 sayı: 6368
- İkdam, 4 Ağustos 1914 sayı: 6369
- Takvim-i Vakayi, 7 Kanun-u Sani 1329 (20 Sefer 1332) sayı:1704
- Takvim-i Vakayi, 14 Şubat 1329 (1 Rebi'ül Ahir 1332)
- Takvim-i Vakayi, 21 Temmuz 1330 sayı: 1897
- Takvim-i Vakayi, 22 Temmuz 1330 sayı: 1898
- Tanin, 14 Teşrin-i Sani 1914
- Tanin,19 Kanun-u Sani 1914 sayı: 1821
- Tanin,20 Kanun-u Sani 1914 sayı: 1822
- Halil Mentеше'nin Anıları, **Cumhuriyet**, (1946, 3 Kasım)
- Halil Mentеше'nin Anıları, **Cumhuriyet**, (1946, 4 Kasım)
- Harp Mecmuası, Recep 1334, Rumi 1332, sayı: 8
- Donanma Emirnamesi, 2 Teşrin-i Sani 1330

KİTAP VE MAKALELER

- AHMAD, Feroz (1986), **İttihat ve Terakki**, İstanbul: Kaynak Yayınları
- AHMAD, Feroz (1995), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Sarmal Yayınevi
- AKBAY, Cemal (1991), **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi C.1**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları
- AKSUN, Ziya Nur (2005), **Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı**, İstanbul: Ötüken Yayınları
- AKŞİN, Sina (2000), **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye C.4 (1908-1980)**, (Ed.Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi
- AKTAŞ, Hayati (2000), "1.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu", **7.Askeri Tarih Semineri Bildirileri C.2**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, s.413-428
- AKYAZ, Doğan (2000), "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Subay Yetiştirme Meselesi ve İstiklal Harbindeki Askeri Kadronun Ortaya Çıkış Serüveni", **7.Askeri Tarih Semineri Bildirileri C.1**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, s.529-541
- ALKAN, Ahmet Turan (1992), **II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ankara: Cedit Neşriyat
- ARMAOĞLU, Fahir (1995), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yayınevi
- ASLAN, Emir Şekip (2005), **Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I.Dünya Savaşı Anıları**, (Çev.Selda Meydan-Ahmet Meydan), İstanbul: Çatı Kitapları
- ASLAN, Nurcan, Fatma İLHAN (2008), "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Askerlik Hizmeti ve Askere Alımlar (XIX. Yüzyıldan İtibaren)", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi sayı: 11**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, s.181-202
- ATAY, Falih Rıfıkı (1980), **Çankaya**, İstanbul: Bateş Yayınları
- AVCIOĞLU, Doğan (1986), **Milli Kurtuluş Tarihi C.3 (1838'den 1995'e)**, İstanbul: Tekin Yayınevi

- AYBARS, Ergün (2000), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, İzmir: Ercan Kitapevi
- AYDEMİR, Ş.Süreyya (1971), **Makedonya'dan Orta Asyaya Enver Paşa C.2**, İstanbul: Remzi Kitapevi
- AYDEMİR, Ş.Süreyya (1972), **Makedonya'dan Orta Asyaya Enver Paşa C.3**, İstanbul: Remzi Kitapevi
- AYIŞIĞI, Metin (1997), **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BABACAN, Hasan (2005), **Mehmet Talat Paşa (1874-1921)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1970), **ATATÜRK**, Ankara: Güven Basımevi
- BAYUR (a), Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılâbı Tarihi C.2-Kısım 4**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BAYUR (b), Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılâbı Tarihi C.3-Kısım 1**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BAYUR (c), Yusuf Hikmet (1951), **Türk İnkılâbı Tarihi C.2-Kısım 3**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BAYUR (d), Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılâbı Tarihi C.3-Kısım 4**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BELEN, Fahri (1971), **Ordu ve Politika**, İstanbul: Bakış Matbaası
- BLEDA, Mithat Şükrü (1979), **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Büyük Larousse (1986), "Enver Paşa", **Büyük Larousse C.7**, İstanbul: İnterpress Basım ve Yayıncılık s.3735-3736
- CEMAL PAŞA (2001), **Hatıralar**, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- ÇAVDAR, Tefik (1991), **İttihat ve Terakki**, İstanbul: İletişim Yayınları
- ÇAYCI, Abdurrahman (2002), **Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi
- ÇOLAK (a), Mustafa (2006), **Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları**, Isparta: Fakülte Kitapevi
- ÇOLAK (b), Mustafa (2006), **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

- ELDEM, Vedat (1994), **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ERDEN, Ali Fuat (1949), **Paris'ten Tih Sahrasına**, Ankara: Ulus Basımevi
- GENCER, Ali İhsan- Sabahattin ÖZEL (1998), **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları
- HAYTA, Necdet, Uğur ÜNAL (2003), **Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri**, Ankara: Gazi Kitapevi
- İNÖNÜ, İsmet (1985), **Hatıralar C.1**, (Yayına hazırlayan: Sabahattin Selek), Ankara: Bilgi Yayınları
- KILIÇ, Sezen (2005), **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- KOCABAŞ, Süleyman (1988), **Tarihte Türkler ve Almanlar**, İstanbul: Vatan Yayınları
- KÖPRÜLÜ, Şerif (2006), **Sarıkaşık**, (Yayına Haz. Sami Önal), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- KURAN, A.Bedevi (1960), **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul: Çeltüt Matbaası
- KURDAKUL, Necdet (1993), **M.Kemal'de Milli Mücadele Ruhu 1906-1923**, İstanbul: Yeni Şafak Kitapevi
- KURTER (a), Ajun (2006), **Türk Hava Kuvvetleri Tarihi C.2 (1914-1916)**, İstanbul: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları
- KURTER (b), Ajun (2006), **Türk Hava Kuvvetleri Tarihi C.3 (1917 yılı)**, İstanbul: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları
- KURTER (c), Ajun (2006), **Türk Hava Kuvvetleri Tarihi C.4 (1918 yılı)**, İstanbul: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları
- MACFİE, A.L (2003), **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, (Çev. Damla Acar, Funda Soysal) İstanbul: Kitap Yayınevi
- Meydan Larousse (1971) "Enver Paşa", **Meydan Larousse C.4**, İstanbul: Meydan Yayınevi s.283-286
- MÜHLMAN, Carl (2006), **Çanakkale Savaşı**, (Çev.Sedat Umran), İstanbul, Timaş yayınları
- ORDU (1999), **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, Ankara: Milli Savunma Bakanlığı

- ORTAYLI, İlber (1998), **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖZDEMİR, Hikmet (2005), **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÖZDEMİR, Yavuz (2003), **Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekâtı)**, Erzurum: Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları
- POMIANKOWSKI, Josef (1990), **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, “1914-1918 1.Dünya Savaşı**, (Çev.Kemal Turan), İstanbul: Kayıhan Yayınları
- RENOUVİN, Pierre (1982), **I.Dünya Savaşı (1914-1918)**, (Çev. Adnan Cemgil) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- SABİS (a), Ali İhsan (1991), **Harp Hatıralarım, 1.Dünya Harbi C.1**, İstanbul: Nehir Yayınları
- SABİS (b), Ali İhsan (1991), **Harp Hatıralarım, 1.Dünya Harbi C.2**, İstanbul: Nehir Yayınları
- SANDERS, Liman Von (1999), **Türkiye’de Beş Yıl**, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı
- SANDERS, Liman Von (2007), **Türkiye’de Beş Yıl**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi
- SHAW, Stanford, Ezel Kural Shaw (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.2**, İstanbul: E yayınları
- ŞAKİR, Ziya (1944), **Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, İstanbul: Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu
- TALAT PAŞA (1986), **Talat Paşa’nın Anıları** (Haz.Mehmet Kasım), İstanbul: Say Yayınları
- TANER, Ergin (2006), **Tanzimat’tan Kurtuluşa Osmanlı Ordusu**, Ankara: Grafik Tasarım
- TOPRAK, Zafer (2003), **İttihat Terakki ve Cihan Harbi**, İstanbul: Homer Kitapevi
- TÜRKMEN, Zekeriya (1999), “II.Meşrutiyet Döneminden Mütareke Dönemine Geçiş Sürecinde Osmanlı Ordusunu Yeniden Düzenleme Çabaları” **Osmanlı Ansiklopedisi C.6**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları s.695-701
- TÜRKMEN, Zekeriya (2001), **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- UÇAROL, Rıfat (1995), **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul: Filiz Kitapevi

- ÜLKÜTAŞIR, M.Şakir (1981), **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- ÜNALP, Rezzan (2000), “Hava Kuvvetlerinin Tarihi Gelişimi”, **7.Askeri Tarih Semineri Bildirileri C.2**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları s.293-308
- VARDAR, Galip (1960), **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, (yazan Samih Nafiz Tansu), İstanbul: İnkılâp Kitapevi
- WALLACH, Jehuda (1985), **Bir Askeri yardımın Anatomisi**, (Çev.Em.Tuğg.Fahri Çeliker), Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları
- YALÇIN, Durmuş (2000), (ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- YALÇIN, Hüseyin Cahit (1943), **Talat Paşa**, İstanbul: Yedigün Neşriyatı
- YAVUZ, Celalettin (2000), “I.Dünya Harbi Sırasında Osmanlı ve Alman Deniz Subayları İlişkileri”, **7.Askeri Tarih Semineri Bildirileri C.2**, Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları s.225-253
- YERASİMOS, Stefanos (1987), **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye C.2**, (Tercüme: Babür Kuzucu), İstanbul: Belge Yayınları
- YILMAZ, Veli (1993), **I.Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul: Kastaş Yayınları
- ZÜRCHER, Erik Jan (1995), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları
- ZÜRCHER, Erik Jan (2003), **Devletin Silahlanması (Orta Doğuda ve Orta Asyada Zorunlu askerlik 1775-1925)**, (Çev.M.Tanju Akad), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- ZÜRCHER, Erik Jan (2005), **Savaş, Devrim ve Uluslaşma (1908-1928)**, (Çev.Ergun Aydınoglu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

İNTERNET SİTELERİ

- Havacılık (a) 2008 İndirilme tarihi 20 Ekim 2008
<http://www.hvkk.tsk.mil.tr/PageSub/Kurumumuz/Tarihce/KurulusY%C4%B1llar%C4%B1.aspx>
- Havacılık (b) 2008 İndirilme tarihi 20 Ekim 2008
<http://www.hvkk.tsk.mil.tr/PageSub/Kurumumuz/Tarihce/1911-1918.aspx>
- Fesa Bey'in diploması İndirilme tarihi 24 Mart2009
<http://www.hvkk.tsk.tr/PageSub/Kurumumuz/Tarihce/pageImages/fesaBeydiploma.jpg>
- (Denizcilik:2008) İndirilme tarihi 20 Ekim 2008
<http://www.dzkk.tsk.mil.tr/turkce/tarihiMiras.asp?strAnaFrame=TarihiMiras&strIFrame=INDEX>
- Kadın 2009, İndirilme Tarihi 24 Mart 2009
<http://www.turani.net/Kadin-isci-Taburu-t-1697.html>
- Envantere Giren Uçaklar 31 Mart 2009
<http://www.hvkk.tsk.tr/PageSub/Kurumumuz/Havagücü/EnvantereGirenUcaklar.aspx>
- Kadın Taburu, İndirilme Tarihi 10 Nisan 2009
<http://www.kibris1974.com/osmanlida-kadin-askerler-t57968.html?s=d6b5bee7bc4e01cb4096b564467b0239&p=81645>
- Teftiş, İndirilme Tarihi 10 Nisan 2009
<http://www.msb.gov.tr/Birimler/TEFTIS/html/TeftisTarihce.htm>